

ההיכל הזה

אסופה מיוחדת
מתוך אוצרות תורתנו
והיכל קדשו של מרנא
החתם סופר
לחודשי השנה

חודש כסליו - חנוכה

מהיכל קדשו

לקט נבחר מתוך ספרי
מרן זי"ע על פרשיות
השבוע ומועדי השנה

אלם ההיכל

עיונים הערות והארות
בדברי מרן זי"ע
על סדר הפרשיות ומועדים

היכל המנהג

הליכות ומנהגי מרן
החתם סופר ובית מדרשו
עם ביאורים והרחבות

היכלא דמלכא

מאמרים תורניים
במשנתו וקורות חייו
הקדושים של מרן זי"ע

היכל המועד

תורות עובדות
והליכות ממרן זי"ע
על עניני מועדי וזמני השנה

בעזה"י, כסלו תשפ"ו

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להוציא לאור עולם ענף נוסף בהפצת תורת מרנא החתם סופר זי"ע, אסופה חודשית מיוחדת מתורתו ומורשתו של מרן החתם סופר זי"ע. בנוסף לגליון השבועי מבית היכל החתם סופר אשר כבר קנה שמו וחיבתו אצל חובבי תורת משה איש האלוקים, ובנוסף לקו הטלפוני עם אלפי השיעורים בתורת מרן זי"ע, קושרים אנו עתה חוליא נוספת למפעלות הקודש של מפעל הזכרון "היכל החתם סופר", בהפצת קובץ מיוחד זה, תדפיס מיוחד של תוכן מיוחד ומבורר משולי אדרת רבינו החתם סופר זכותו יגן עלינו אמן.

מיזם זה יחד עם כל פעולות היכל החתם סופר, הינם תודות לאיש חי ורב פעלים, איש אשר רוח בו, שלבו הומה ועורג למאור דמותו וזיו תורתו של רבינו החתם סופר, ולבו נכון עמו לעשות ולעשות עד אין קץ למען הפצת המעיינות והנחלת מורשתו הק' לדור דורים. יהי רצון שפעולותיו העניפות יעמדו לימינו, וזכות רבינו תגן בעדו, ויראה בכל מעשי ידיו ובכל עסקיו סיעתא דשמיא והצלחה עד בלי די, אכ"ר.

אסופה זו מטרתה להנגיש לכל איש באשר הוא שם את הלימוד וההעמקה בתורת מרן החתם סופר, את ההתבוננות בהליכותיו וקורותיו, וכלול לע"ע את המדורים דלהלן:

- ◆ **מדור מהיכל קדשו** - לקט מתוך תורתו של מרן בספריו על התורה ובדרשות בעניי פרשיות השבוע, בשים דגש על קטעים קלי ההבנה השווים לכל נפש.
 - ◆ **מדור אולם ההיכל** - הערות ועיונים בתורת מרן זי"ע על הפרשיות והמועדים לעורר לב המעיין להגדיל תורה ולהאדירה.
 - ◆ **מדור היכל המנהג** - מנהגי מרן החתם סופר ובית מדרשו, מעשי ידיו של האי ספרא וסיפא הרה"ג ר' משה אלכסנדר זושא קינסטליכער זצ"ל, אשר השאיר חיבור זה ברכה באוצרות גנזיו, ונדפס כעת ערוך ומסודר דבר נאה ומתוקן.
 - ◆ **מדור היכל דמלכא** - מאמרי פליטת בית סופריהם מאת ספרא וסיפא גאון וחוקר הרה"ג רבי מנחם מאיר יאקאבאוויטש שליט"א על פרקים בקורות חייו הקדושים של מרן החתם סופר זי"ע"א על פי משנתו.
 - ◆ **מדור היכל המועד** - פרקי עובדות והליכות על מועדי השנה מהיכלו של מרן זי"ע.
- יהי רצון שנזכה להמשיך בפעולות הקדש וכך נזכה להגשים ולמלאות ביתר שאת את משאלתו של מרן זי"ע אשר חתם בו את צוואתו הקדושה: **שלא ייבש המעיין ולא יקצץ האילן פרי עץ חי וקיים אמן ואמן.**

יו"ל ע"י מפעל הזכרון העולמי
"היכל חתם סופר"

להפצת מורשת מרן החתם סופר

אימייל: chasamsofer3@gmail.com

מזהיכל קדש

לקט נבחר מתוך ספרי
מרן זי"ע על פרשיות
השבוע ומועדי השנה

פרשת תולדות

שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק ע"י צורת קלסתר פניו, וא"כ משפחת אב עדיף. [חת"ס עמ' קג] (תק"ם)

ענותותו של אברהם בהתפארו ביצחק בנו

והנה מענותותו של אברהם אבינו ע"ה הוא מה שאומר, כי מה שאמר להקב"ה ואני עפר ואפר (בראשית י"ח כ"ז), אין חידוש כל כך בעמדו לפני הקב"ה, אל תתהדר לפני מלך (משלי כ"ה ו'). אמנם הנה כתיב (בראשית כ"ה י"ט) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, כתיב (משלי י"ז ו') עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, כי לפעמים הזקנים מתכבדים בבניהם או בני בניהם הגדולים מהם, כמו אבוב דשמואל נתכבד בשמואל, ולפעמים ורוב פעמים הוא בהיפך, שהזקנים גדולים והבנים פחותים מהם, ומתעטרים בהתיחסם אחרי אבותם. אמנם אם תמצא שהבנים וכל המשפחה מתיחסת אחר גדול משפחתם וזקנם, והוא מרוב ענותותו אינו מכיר עצמו ומתעטר ומתיחס שזכה שיש לו בנים או בני בנים או לוקחי בנותיו כאלו, זה הוא בודאי ענותון ביותר, שהרי כולי עלמא יודעים שהם מתעטרים בו. והיינו עטרת זקנים בני בנים שהוא הזקן מתעטר בבניו, והרי תפארת הבנים עצמם הוא מאבותם, אלא שענותותו של הזקן רבה מאד. וזו היתה ענותותו של אברהם אבינו ע"ה אחר שיצחק היה מתעטר שהוא בן אברהם, היה אברהם מתיחס שזכה להוליד את יצחק, והיינו ואלה תולדות מעשיהם יצחק בן אברהם ואברהם הוליד את יצחק, זו היא ענותותו של אברהם

יצחק בתפילתו הזכיר שם אביו ולא שם אמו כנחש

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. (כה יט)

פירש רש"י הרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק, שצר קלסתר פניו דומה לו. יש לדקדק מאי שנא דרמזו הכא הכי. ותו מאי שנא דתיאר אותו יצחק בן אברהם כלל ולא אמר סתם יצחק, כמו ואלה תולדות יעקב יוסף וגו' (להלן לו ב) ולא אמר ואלה תולדות יעקב בן יצחק.

ונ"ל לפי מה דאמרין (שבת סו ע"ב וברש"י ד"ה כל) אמר אביי אמרה לי אם כל מנינא בשמא דאמא, ר"ל כל הלחשים אומר בן פלונית בשם האם ולא בשם האב, והוא הדין כל התפלות מזכיר שם האם, אבל אביו דלמא לאו אביו הוא, ולא סמכין ארובא כי האי גוונא. ומהאי טעמא נ"ל דאמר יצחק (להלן כז כט) וישתחוו לך בני אמן, ולא אמר בני אביך כמו יעקב (להלן מט ח), דמה שתירץ רש"י (שם) מפני שהיו ליעקב נשים הרבה, אין זה מספיק אלא על שלא אמר יעקב בני אמן, אבל מאי טעמא לא אמר יצחק בני אביך כמו יעקב, שהרי משפחת אב קרוי משפחה טפי (יבמות נד ע"ב), אלא על כרחך מטעם הנ"ל, אבל יעקב לא היה אפשר לו בלאו הכי, הוצרך להזכיר שם אב ולסמוך על רובא.

והנה לכאורה בתפלת יצחק על עצמו שתופקד אשתו בבנים הוצרך להזכיר שמו בתפלתו יצחק בן שרה, והאמת אינו כן, אלא ואלה תולדות יצחק בן אברהם בשם אביו,

היה יודע קצת עתידות וחשב יצחק שיש בו רוח הקודש, והיינו כי ציד ברמאות של פיו.

והנה בילדותו טרם ידע לשמש בשמות טומאה ונ"ל שידע עתידות בסגולה על ידי עצם ידעוני שמשמים בפיו של מת (סנהדרין סה ע"ב), והוא נקרא בירושלמי (כלאים פ"ח ה"ד) איש אדמה, גברא דטוריא, ולרבי יוסי (שם) הוא מטמא באוהל, מדכתיב (במדבר יט טז) ואשר יגע על פני השדה, לרבות הנוגע באיש שדה, עיין רע"ב משנה ה' פ"ח דכלאים, וכתב בספר כפתור ופרח פרק נ"ח דאדני השדה היינו אדן השדה הנו"ן במקום מ"ם אדם שדה עיי"ש. והכי פירושא דקרא, ויהי עשו איש יודע ציד, היודע לציד את איש שדה היינו ידעוני הנ"ל, לכן היה יודע עתידות וידע לרמאות, ואמנם יעקב איש תם לא הלך אחרי נחש וקסם כי אם יושב אוהלים. (תקס"ט) [חת"ס עמ' קן]

אחבת יצחק לעשו שהביאה שמחה בשעת הברכות

ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים. (כה כז)

לפי מה שאמרו חז"ל (נדה מה ע"ב) דהתינוק הואיל ונכנס לבית הספר נכנס בו ערמומית תחילה, וידוע דמדרך הכפרי החקלאי בעל השדה להיות תם אינו חריף ברמאות, אמר כאן שיעקב אע"פ שהיה יושב אוהלים מכל מקום היה תם, וההיפך בעשו שאע"פ שהיה איש שדה מכל מקום היה יודע לצוד ולרמות בציד שבפיו.

ויראה לי כי לא טעה יצחק בצדקתו של יעקב שהרי ראהו יושב אוהלים, רק עשו הטעה אותו להיותו עוד יותר מדקדק במצוות מיעקב, ולא עלה על דעתו שיתגדל בביתו מי שחונף בעבודת ה' אשר הוא יותר רע מעובד הצלמים (חובת הלבבות שער יחוד המעשה פ"ד), ומכל שכן שיהיה גם עובד עבודה זרה, על כן

אבינו ע"ה ושל זה החסיד ועניו תלמידו של אברהם אבינו ע"ה. [דרשות שצא טור ג]

הענין להעמיד עניי חסד בפניו בשעת תפילתו

ויעתר יצחק לה' לנכה אשתו. (כה כא)

י"ל לפי מה שכתב בשל"ה (מסכת ראש השנה אות כג-כה) בעשיית תשליך שהולכים אל הנהר לצייר לפניו מדת החסד, כי מים הם בחסד (זהר רע"מ ח"ג רנה ע"א) ועל ידי אותו הציור יומשך עליו החסד ביום הדין, ובכעין זה האריכו כמה מקובלים כענין הציורים שבשעת תפלה. והכי נמי י"ל כי להיות יצחק מדת הדין דינא קשיא ורבקה רפיא מיניה וכלולה ברחמים יותר ממנו (זהר ח"א קלו ע"א), על כן בשעה תפלתו העמידה נוכחו ונתכוון עליה בציור להמשיך ממדתה. יצחק רבקה גימטריא תפלה. (תקס"ב) [חת"ס עמ' קד]

ביאור תמותו של יעקב ורמאותו של עשו ע"י עצם הידעוני הנקרא איש שדה

ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים. (כה כז)

וצריך עיון כי איש תם אינו ההיפך מן איש שדה, ואם נאמר כי ציד בקי ברמאות וההיפך יעקב איש תם אינו ברמאות (רש"י), אם כן כשם שאמר איש ציד איש שדה הוי ליה למימר איש תם איש יושב אוהלים. ועוד קשה לי להוציא תואר תם על שלא היה חריף בשכל לרמאות. ועוד מי סני לצדיקים להיות חריף ברמאות עם עיקש.

על כן נ"ל להקדים ולומר כי כינוי תם ותמים יאמר על מי שאינו שואל בתרפים וקסמים, כי כן כתב רמב"ן (דברים יח יג) על פסוק תמים תהיה עם ה' אלוקיך ולעיל (יז א) בפסוק התהלך לפני והיה תמים. ונ"ל דעשו היה מרמה לאביו על ידי קסמים ותרפים שעל ידם

מהיכל קדשו ♦ לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת תולדות

ורבקה על ידי שנאמר לה בנבואה וְאָמַר מֵאֲדָמוֹם יֵאֱמָר, כשזה קם זה נופל (רש"י פסוק כג), הבינה לפי מעשה יעקב ומנהגו אם הוא היה הניתן לעבד לעשו היה סובל בטוב ולא מאמץ ומתגבר נגד עבד ה' עשו, אלא על כרחך נהפוך הוא יעקב הוא בחיר ה' ועשו הוא המתאמץ כנגדו, על כן ידעה לאהוב את יעקב, ולו יתברך נתכנו עלילות. (תקס"ג) [חת"ס עמ' קז]

התנצלות עשו והערמת יעקב בחכמה של תורה

מִכָּרָה כִּיּוֹם אֶת בְּכֹרְתְּךָ לִי. (כה לא)
לולא דמסתפינא הייתי אומר במה שאמר (פסוק ל) **כי עיף אנכי** דמשמע מפירוש רש"י שהוא הרג את הנפש, דלא כן הוא, דמה לו להודיע כן ליעקב והוא היה פושט טלפיו כחזיר ומראה עצמו חסיד (רש"י להלן כו לד). גם הראיה דמייתי **כי עיפה נפשי להורגים** (ירמיה ד לא) מורה ההיפוך שעיפה נפשו מפני הורגיו ורודפיו.

אבל סיבה היתה שהוא היה מנוצח באותו היום מרוצחים והורגים ולקחו כל אשר לו ובא בידים ריקניות, ואמר כמתחסד ומתנצל לאמור, אני מיום עמדי על דעתי לא נהניתי אפילו מסעודת אבי בחנם כרבי פינחס בן יאיר פרק קמא דחולין (ו ע"ב), אמנם אני כהיום עיף מהורגים והציגוני ערום, על כן הֵעֵיטֵנִי נָא בלשון בקשה בחנם ואונס רחמנא פטריה. ואמר לו יעקב במרמה וחכמה של תורה, לאמור גם היום לא תצא תקלה ומכשול מתחת ירך לעבור על מנהגך להאכילך בחינם, אלא מכרה כיום את בכורתך לי, ורצונו לומר כיום הזה אשר מאומה אין בידך לתת מחיר ההלעטה, אעשה עמך חסד להאכילך עבור הבכורה כדי שלא תכשל במתנת חנם, וכן

לראותו אותו יותר מדקדק מיעקב וחשב צאתו השדה כמו דרך קדמונינו להתבודד בשדה להשיג מושכלות (חובת הלבבות שער הביטחון פ"ד), וגם כי כבדו את אביו יותר מיעקב, אולי סבירא ליה מעשה גדול מתלמוד (קידושין מ ע"ב), ובסוף פרק קמא דמגילה (טו ע"ב) ילפי חז"ל דגדול תלמוד תורה מכיבוד אב ואם, אבל מסברא חיצונה י"ל ההיפוך.

מכל זאת היה נראה ליצחק שזה שנאמר לאברהם (לעיל כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק (גדרים לא ע"א), שזה נאמר על עשו בכורו, בו יתקיימו כל ברכת אברהם ויקרא שמו עליו. ובראותו יעקב צדיק גדול מאוד יושב אהלים, וראה בדעתו שזה לא נברא אלא לצוות לזה להיות לעזר ולהועיל לעשו לעבודת ה', ואמנם עשו יגדל ממנו ובו יקרא שם ה', שפט יצחק מצדקתו של יעקב כמה רב חילו של עשו.

ומאת ה' היתה זאת כי על ידי זה היה יצחק שמח וטוב לב בשעת הברכה ומלא רצון וחדוה, בראותו ילדיו שניהם צדיקים גמורים, ובאמרו (להלן כז כט) הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמן וידע שזה העבד שהוא מוסר לבנו הגדול הוא צדיק ונשגב ראוי גם הוא למה שראוי, איך לא יהיה מלא חדוה ורצון, וזאת השמחה גרמה שהמשיך הברכה ממקומה הראוי על ידי צנור רצון כראוי בשעת ברכה. ואילו היה יצחק יודע שבנו השני עובד עבודה זרה רשע עריץ (מלשון כ" תהלים לו לה) וסופו אובד, איך היה מצטער ומתאנח ואיך היה יכול לברך ולהמשיך רצון שוכני סנה אל יעקב. נמצא רמאותו של עשו ליצחק היא גרמה הברכה ליעקב, ועל זה נאמר וידו אווזת בעקב עשו ור"ל על ידי עקבה ורמיה של עשו אווזת ידו של יעקב.

לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת תולדות ♦ מהיכל קדשו

(חולין צא ע"ב) והיינו מועט מחזיק מרובה שמיעוט ארץ יספיק לו ולזרעו, ושוב נאמר לו (שם פסוק יד) **ופרצת וגו'** שהוא נחלה בלי מצרים. והיינו (ישעיה נח יד) **אם תשוב משבת רגלך** שהוא תחומין, וקראת **לשבת עונג** שמענג שבת, והאכילתיך **נחלת יעקב** אביך היינו ב' ברכות הנ"ל. (תקצ"א)

[חת"ס עמ' קיב]

ע"י נתנת מעשרות באר"י זוכין לעשרות

וַיִּזְרַע יַחֲזָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בִשְׁנֵה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'. (כו יב)

ופירשו רבותינו ז"ל (בראשית רבה סו ד הובא ברש"י ד"ה מאה) **אומד זה למעשרות היה.** אפשר לומר, דהנה עיקר חיוב מעשר פרי הארץ הוא רק בארץ הקדושה אשר קנויה לישראל ולא בשאר ארצות, כדאיתא שאמרו (שבת קיט ע"א) עשירי ארץ ישראל זוכין בזכות מעשר, ועשירי בבל בשכר כיבוד תורה, ושאר ארצות בשכר שמירת שבת, ולאברהם לא הבטיח ה' שיתן לו ארץ פלשתים, אם כן אין צריך להפריש שם מעשר, וגם אפילו אי מפריש שם מעשר אינו זוכה בזה להתעשר, דעשר בשביל שתתעשר (שם) לא נאמר רק בארץ ישראל, אבל עכשיו שאמר לו הקב"ה **גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן ואז** הקנה לו גם כן ארץ פלשתים כמו שפירש רמב"ן ז"ל (לעיל פסוק ב) דחמשת סרני פלשתים שייך למלכות כנען, אז נתחייב במעשר, ומזה זכה לעשרות כדכתיב **ויגדל האיש מאד.** [תורת משה עמ' קא]

ע"י חליכת יחזק נתפרסם דברכתו ברכת ה' היא

כְּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם אֲתָה עֲתָה בְּרוּךְ ה'. (כו כט)

יש לדקדק מה טוב הוא זה שעשו עמו ששלחו אותו בשלום, וכי אם אחד יוצא

יאבדו כל הלוכשים אדרת שער למען כחש (ע"פ לשוה"כ זכריה יג ד). (תקס"ט)

[חת"ס עמ' קיא]

בזכות עירובין תבשילין ועירובי תחומין זוכין לנחלה בלי מצרים

והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האלו: עקב אשר שמע אברהם בקלי. (כו ד-ה)

שמעתי בשם הגאון מהר"א אליהו ווילנא מה שאמרו חז"ל (יומא כח ע"ב) **קיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין,** צריך לומר **עירובי תחומין** וילפי מלשון **עקב,** שאדם דש בעקב בהלך תחומין, ודברי פי חכם חן. ונ"ל דהיינו ויחלק עליהם **לילה הוא ועבדיו ויכם** (לעיל יד טו) שהיה ליל פסח כידוע (בראשית רבה מג ג) והניחו עירובי תחומין זה למזרח וזה למערב, על כן ויחלק עליהם **לילה הוא ועבדיו.**

ונ"ל משום כך כתיב כאן **כל הארצות האלו** דייקא, דסגי להם בארצות האל אע"פ שהוא מועט נגד ריבוי ככוכבי השמים, מועט מחזיק מרובה עומדים צפופים ומשתחווים רוחים (אבות פ"ה מ"ה) בזכות שמירת תחומין שמקמץ עצמו מלכת בחובות, אך המענג שבת ומרחיב לבו יותר מיכולתו נותנים לו נחלה בלי מצרים ברכת יעקב וקדמה וצפונה ונגבה (שבת קיח ע"א), נמצא בזכות שמקמץ הילוכו על ידי עירובי תחומין זוכה שמועט מחזיק מרובה, ועל ידי עירובי תבשילין ליתן מנה יפה לשבת (ביצה טו ע"ב) שהוא עונג שבת זוכה לנחלה בלי מצרים.

והנה יעקב נתברך בשתי הברכות, הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתנגה ולזרעך (להלן כח יג) **קיפ"ל הקב"ה כל ארץ ישראל וכו'**

דרך ישראל לדבר אל ה' בלשון נוכח
המראה על דביקות וקירבה

קום נָא. (כו יט)

הגאון החסיד מהו' נתן אדלער זצ"ל אמר יעקב דיבר עמו בלשון נוכח, קום נא כדרך שבני ישראל מדברים אל אבותיהם מאז, אבל עשו היה מדבר עם אביו בלשון נסתר יקום אבי (להלן פסוק לא) כדרך שהנכרים מדברים.

ומרן הגאון [החת"ס] זצ"ל הסביר דלשון נוכח מורה קרבות ודיבוק, כמו שאנו מדברים אל השי"ת שאנו דבוקים בו כנאמר (דברים ד ו) ואתם הדבקים, ועל כן ישראלים שמדובקים זה בזה כגוף אחד וברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"א) ומקיימו, לכך מדברים בלשון נוכח, אבל לשון נסתר היינו כאלו אינו כדאי לדבר עמו אלא כאלו מדבר לאחר. וחז"ל אמרו (ויקרא רבה ד ו ומובא ברש"י להלן מו כו) שבעשו כתיב נפשות ביתו (להלן לו ו), שכל אחד יש לו אלוה אחר ותכלית אחר, לכך בנכרים שהם פרוידים אומר יקום אבי. [תורת משה עמ' קה]

בעם ה' לא אמר' על כרחך אתה חי
אלא ובחרת בחיים

ויתן לך האֱלֹהִים. (כו כח)

ולעשו אמר (פסוק לט) משמני הארץ יהיה מושבך, וסיים (פסוק מ) ועל חרבך תחיה, ובישראל כתיב (ויקרא כו ו) ונתתי שלום בארץ וחרב לא תעבור בארצכם, כי אמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ב) על כרחך אתה חי, ועל דרך מליצה החי הוא העל כרחך, וזה כל חיות של בעלי העולם הזה, כי הבטלה מביאה לידי שיעמום (כתובות נט ע"ב), ומי שיש לו כל משאלותיו בלי שום מניעה יום יום, מואס בחייו. וכבר היה מעשה בזמנינו מי שאיבד עצמו לדעת, והניח אחריו מכתב כי מרוב עשרו וכל תאוותיו [בידו], הוא מואס בעולם, ומה

מבית חברו בשלום בלי פגע רע היתפאר חברו שעשה עמו רק טוב וישלחוהו בשלום. גם קשה מה שאמרו אתה עתה ברוך ה', הלא גם קודם לזה היה ברוך ה'. ויש לומר לעיל (פסוק טז) כתיב לך מעמנו כי עצמות ממונו מאד, ופירושו המפרשים (בראשית רבה סד ז, ורד"ק שם) שאמרו לו שכל העושר שלו הוא בא ממונו שהוא מוציא מהם השפע על ידי תחבולות, והנה עתה שהלך מאתם ואף על פי כן היה עצום בעושרו יותר ויותר והיה הולך וגדול, מזה הבינו כל העולם שהוא מבורך מהשי"ת, ואם כן באמת טובה גדולה עשו לו ליצחק ששלחו אותו מאתם. כי עד הנה היו סבורים שעשרו של יצחק הוא בא מהפלשתים, אבל עתה ידעו כל העולם שהוא ברוך ה'. וז"ש וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום, כלומר מה ששלחנו אותך לא היה לך מזה רעה רק טובה כי אתה עתה ברוך ה', עד הנה היינו סבורים שעשרך בא מאתנו, אבל עתה ידעו כל העולם כי אתה ברוך ה'.

[תורת משה עמ' קג]

השפעת הלבוש על האדם לטוב ולהיפך

אָנֹכִי עֹשֶׂה בְּכֶדֶךָ. (כו יט)

יש לומר לפי מה שכתוב בספרים שיש בלבוש צדיקים קדושה ללבוש אותם, אם כן גם בהיפך כן, ועל ידי שהיה ליעקב עכשיו בגדי עשו היה נכון להוציא לשון דמשתמע לתרי אפי.

ומכאן י"ל רמז למה שכתב המג"א סימן תע"ב סק"ב בשם מהרי"ל (ספר מהרי"ל סדר ההגדה אות ד) להשתמש בליל פסח במשכונות של עכו"ם, כי היה אז ליל פסח כמ"ש רש"י (לעיל פסוק ט ד"ה שני), ושאלה הבגדים של עשו ליעקב שלא מדעתו. [תורת משה עמ' קה]

לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת תולדות ♦ מהיכל קדשו

בכל יישוב הארץ לשכון שם, מה שאין כן יעקב השומר התורה משפט אלהי הארץ (ראה רמב"ן לעיל כו ה ד"ה והנראה), הוא היה צריך דוקא להיות בארץ ישראל, ואם כן מותר אצל יעקב להיות זוכה לירושת ארץ דוקא כי היא אצלו כמציאה, וזה שייך שפיר אם הוא שומר התורה, מה שאין כן אם יעבור על התורה ויוכל לשכון במקום אחר, אם כן ממילא היה זה שלא כדיון, לכן היה יכול יצחק לעשות תנאי זה אחר כך אם תריד ופרקת עולו, ולכאורה קשה הלא בירך אותו תחלה בלי תנאי, ולהנ"ל אתי שפיר. [תורת משה עמ' קין]

הוכחה דאהבת ה' לישראל היא אהבה בעצם

הפסרה: **אֶהְבְּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה' וְאִמְרִיתֶם בְּמֶה אֶהְבְּתֵנוּ הֲלוֹא אֲנִי עָשִׂי לְיַעֲקֹב נָאָם ה' וְאֶהֱבֵ אֶת יַעֲקֹב: וְאֵת עֲשׂוֹ שְׂנֵאתִי.** (מלאכי א ב-ג)

וצריך להבין הלא הקושיא במקומה עומדת ובמה אהבתנו. ונראה לי דהנה אם אחד אוהב את חברו יוכל להיות האהבה על ב' פנים, או אהבה עצמיית שאוהב את חברו בעבור כושר מפעליו, או אם גם הוא בעצמו אינו ישר כל כך שיאהבהו בעבור טוב כשרונותיו, אבל אוהב הוא אותו בעבור אבותיו שהיו צדיקים ורמי המעלה. ועתה אם אנו רואים לאחד שאוהב חברו ונרצה לדעת סיבת האהבה מה היא מא' מב' פנים הנ"ל, הבחינה לזה הוא אם חברו הנאהב יש לו עוד את זה שונא אותו ואת אחיו אוהבו, בזה נדע שאהבתו היא אהבה עצמיית, כי אם היה אהבתו רק בזכות אבותיו, למה אינו אוהב גם את השני שהוא אחיו של זה ואב אחד הולידם.

והנה גם כן אהבת הקב"ה ליעקב צריך לומר שהיא אהבה עצמיית, דאם לא כן למה אינו אוהב גם את עשו שהוא אחיו. וזהו שאמר **אֶהְבְּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'**, רצונו לומר אהבה

יהיה סופן של דברים, והרג עצמו. אמנם גם העולם נתן בלבם (קהלת ג יא), שיהיה אדם דואג ומצטער וחוזר ומרויח, יורד ועולה, קונה ומוכר, עתים רעה עתים טובה, ואין לו שלום ומנוחה בדעתו, ולעולם עיף ויגע, וזה הוא חיותו. על כן אמר יצחק לעשו **משמני הארץ** יהיה מושבך וסיים ועל חרבך תחיה אינו חרב למלחמה ממש, אלא כנ"ל תמיד לוחם עם עצמו וזו היא חיותו, כי לולי כן והוא יושב במשמני הארץ זו אטליה של יון (בראשית רבה סז ו), היה מואס בחייו כשור פטם ההולך למות, אשר על כן, **על כרחך אתה חי.**

אך עם ה' אלו, יפה שעה בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות פ"ד מ"ז) והיא חייך ואורך ימך (דברים ל כ), וכתוב (שם יט) **ובחרת בחיים**, ולא על כרחך. וכתוב (תהלים לד יג) **מי האיש החפץ חיים**, ולא מוכרח, על כן אחר ונתתי גשמיכם **בעתם והשיג דיש את בציר** (ויקרא כו ה), אמר ובכל זאת ונתתי **שלום בארץ וחרב לא תעבור בארצכם כהנ"ל**, וקיימא לן (ש"ע חר"מ רמה ס"י) נתניה בעל כרחו לא שמייה נתניה אלא נתניה ברצון של המקבל דוקא, על כן ברכו יצחק ויתן **לך האלקים**, נתניה ברצונך ולא בעל כרחך כי אם **ובחרת בחיים.**

[תורת משה עמ' קז]

יעקב זכה לירושת הארץ כמציאה
כאם הוא שומר תורה

וְהָיָה כְּאִשּׁוֹ תְּרִיד וּפְרֻקָּתָ עָלָיו מֵעַל צִנְאָרָה.

(כו כז)

פירש רש"י כשיעברו ישראל על התורה. ויש לפרש על דרך דרוש, כי היה זה דין עני המהפך בחררה (קידושין נט ע"א), רק רבינו תם (קידושין נט ע"א תוד"ה עני) סבירא ליה דבמציאה לא שייך לומר שיהיה רשע כי לא יוכל למצוא במקום אחר, והנה עשו היה יכול למצוא מקום

יעקב ואת עשו שנאתי, ואם נאמר כי אהבת ה' אותנו היא רק אהבה מכח אבות למה אינו אוהב גם את עשו, אלא ודאי שהיא רק אהבה עצמיית. [תורת משה עמ' קיא]

עצמיית, כמו שאמר אהבתי אתכם ולא רק מצד אבותיכם הטובים, ואמרתם במה אהבתנו היאך מוכח שאוהב אותנו בעצם. התשובה לזה, הלא אח עשו ליעקב ואוהב את

פרשת ויצא

מבאר דרך משום דרעות בנות כנען
נודרו יעקב לצאת מיד

ויצא יעקב מבאר שבע. (כח י')

פירש רש"י על ידי שבשבי"ל שרעות בנות כנען. יש ליישב הענין כך, דהנה רמב"ן (לעיל כה לד) כתב ב' טעמים על כיהוי עיני יצחק, א' מרוב זקנה כמו ביעקב (להלן מח י'), והכתוב מספר פלא במשה רבנו ע"ה לא כהתה עינו (דברים לד ז), - ואם היתה סבה מאת ה', היה כדי שיטול הברכות. ואמנם חז"ל (תנחומא תולדות ח) נתעוררו בזה ואמרו על ידי מורת רוח של נשי עשו. והנה לומר שהוא מחמת זקנה אינו נראה, כי יעקב כהו עינו בסוף ימיו ממש כי אפסו ליחותיו, אבל יצחק חי אחר כך קרוב (לשמונים) [לששים] שנים ואיך כהו עינו, על כרחך היה לשום סבה. והיות כי עשו בוש לומר מחמת מורת רוח של נשיו כהו עינו של יצחק, על כרחך היה נראה כי סבה מאת ה' היתה לברך את יעקב, משום הכי אמר (לעיל כו מא) יקרבו ימי אבא אבי, פירוש שיקרבו ולא יאריך עוד ימים רבים אזי נוכל לתלות כיהוי עינו באפיסת הליחות, אז ואהרגה. ומשום הכי אמרה רבקה (שם מד) וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך, וקשה

אדרבה עכשיו אין סכנה עדיין, וכל עוד שיאוחר זמן ויקרבו ימי מיתת יצחק תגדל הסכנה, ואם כן איך ישוב אחר ימים אחדים, אדרבה אז יהיה זמן לברוח, ולהנ"ל ניחא שישב שם איזה שנים, ואם לא ימות אביו עדיין הרי מבואר שלא מחמת זקנה כהו עינו, אפילו ימות אחר כך מכל מקום כבר ישוב אף אחיו ממילא.

אמנם כשבירך יצחק את יעקב ונתן לו רשות לצאת ובאמת לא מיהר כל כך לצאת ולברוח כל עוד יצחק חי, רק נטל רשות ונתברך שיהיה מוכן לנסיעה כמו שכתב רמב"ן (לעיל כו מא) אולי ימות יצחק פתאום, אך כשאמר ופירש (פסוק ח) **כי רעות בנות כנען** בעינו, ונתפרסם כי נשי עשו למורת רוח עד שעשו בעצמו לקח מבנות ישמעאל על נשיו לו לאשה (שם ט), אז אמר עשו בפירוש כי כיהוי עיני יצחק לא היה בסבת הברכה אך מפני מורת רוח נשיו, אז היה דעתו להרוג את יעקב מיד גם בחיי יצחק, על כן **ויצא יעקב מיד מבאר שבע**, ולא חזר עד שנולד שטנו של עשו שהוא יוסף, כפירש רש"י לקמן (ל כה). (תקפ"ט)

[חת"ס עמ' קלה]

אף בחשכת הגלות הכל תלוי בישראל ואפילו מלאכי אלוקים עולים ויורדים על ידיהם

וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וּגו'. (כח יא)

אמרו חז"ל (ברכות כו ע"ב) שהתפלל ותיקן תפלת ערבית, וגם קפצה ליה ארעא בחזירתו, אבל בהליכתו משמים לא עכבוהו, עיין פירש רש"י (פסוק יז) וריש פרק גיד הנשה (חולין צא ע"א). ונראה לומר כי בהליכתו הלך כבורח בסכנת נפשות מפני עשו, על כן לא התפלל לסמוך על נס שמא מנכין לו מזכיותיו (כשבת לב ע"א), ומשמים לא עכבוהו כי כדין עשה בזה, אך אחר כך בבואו לחרון יהיב דעתיה למיהדר ולסכן עצמו, ואם מנכין לו מזכיותיו לא איכפת לו בזה, כי יפה לצדיקים שעה אחת בעבודת ה' בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות פ"ד מ"ז), ומתחלה לא השכיל על כן לא התפלל, וגם משמים לא עכבוהו כי זה הוא מבחירת האדם ואינו בידי שמים, עד שנתלהב בעצמו להסתכן בעבור עבודת ה' ולא איכפת ליה בניכוי זכיות, אז משמים עזרוהו וקפצה ליה ארעא.

והנה תפלת ערבית היא נגד איברים ופדרים של תמידי יום (ברכות כו ע"ב), והיינו משום דבקדשים הלילה הולך אחר היום כמבואר סוף פרק אותו ואת בנו (חולין פג ע"א). ובמקום אחר כתבתי טעם לזה, כי הלא יפלא שיהיה קדשים דומים לבן נח שהלילה הולך אחר היום, וההיפוך בישראל שהיום הולך אחר הלילה, ומאי טעמא ידמו קדשים לבן נח ולא לישראל. ואמרתי כי אומות העולם, עולם הזה דומה להם ליום ועולם הבא להם לילה, על כן לילה הולך אחר היום, וישראל עולם הזה דומה להם ללילה ועולם הבא ליום, כי יפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה (אבות פ"ד מ"ז), על כן יום הולך אחר הלילה, תחלה לילה ואחר כך יום. אמנם קדשים

המרמזים על צדיקים קדושי עליונים, אשר יפה להם שעה אחת במצות ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא (אבות שם), אם כן לדידהו הוה עולם הזה יום תחלה ואחר כך לילה עולם הבא ואתי שפיר.

ונבוא אל המכוון בעזהי"ת, דאחר שהשכיל יעקב והגיע למדרגה זו שיפה לו שעה אחת בעבודת ה' בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ומשום כך חזר להתפלל במקום סכנה, ע"כ אז הבין כי בקדשים הלילה הולך אחר היום, ויובן כי איברים ופדרים יהיה כל הלילה על מוקדה, על כן אז תיקן תפלת ערבית שהיא כנגד איברים ופדרים וק"ל. (תקצ"ג)

[חת"ס עמ' קלז]

התמרת יעקב אבינו ב"ד שנים
חשיב כמ' שנים דעומד אדם על דעת רבו

וַיִּשְׁכַּב בְּמָקוֹם הַהוּא. (כח יא)

פירש רש"י **אבל י"ד שנים שנשמן בבית עבר** **לא שכב.** יש לדקדק מה לי אם היה י"ד שנים או מספר אחר, והוי ליה למימר הא כל זמן שהיה בבית עבר לא שכב. וי"ל דהא אין יוצאים מארץ ישראל לחוץ לארץ כי אם ללמוד תורה ולישא אשה (עבודה זרה יג ע"א), ותלמוד תורה גדול יותר מלישא אשה (שו"ע אבן העזר סי' א ס"ד), וכיון דבארץ ישראל היה עוסק בתורה אצל שם ועבר ואיך יצא משם לישא אשה בחוץ לארץ, וי"ל שכבר שימש כל צרכו ולא היה צריך תו לרבו. והנה ריש פרק קמא דעבודה זרה (ה ע"ב) אמרו חז"ל אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנים, ואי נמי שישלש ימיו שמונה שעות בשנינה ושמונה שעות בעסקי עולם הזה ושמונה שעות יעסוק בתורה, נמצא דארבעים שנה שישמש אדם אצל רבו הוא רק שליש של ארבעים שנים, שהרי אינו משמש רק שמונה שעות ביום, ואם כן יעקב שלא שכב ולא עסק כלל בצרכי עולם הזה נמצא די לו

מחיכל קדשו ♦ לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת ויצא

בארבע עשרה שנה, שלוש פעמים ארבע עשרה עולה ארבעים ושנים.

ועל דרך זה י"ל מה שאמרו חז"ל (סוטה ה ע"א) תלמיד חכם מותר להתגאות שמיני שבשמינית, דכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ד ה"ב) בשעה שמוכיח ברבים יש לו לדבר עמהם קשות, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (דברי הימים א כח ב) שמעוני אחי ועמי, ושעת התוכחה (כנ"ל) [הנ"ל] הוא שעה אחת ביום השבת, ואותה שעה היא השמיני בשמינית, כי שמונה שעות בכל יום לעסוק בתורה, ושבעה ימים בשבוע ובשבת שתי פעמים שמונה שעות כנ"ל, נמצא דשעה שדורש בה הוי ליה השמיני מן השמינית, ואז מותר להשתרר על הציבור לשם שמים. (תקס"א) [חת"ס עמ' קלח]

כל הברואים מתברכים ע"י ישראל

והנה זרעך כעפר הארץ וגו'. (כח יד)

על דרך נפשי כעפר לכל תהיה (ברכות יז ע"א), שהכל דשין עליה והכל חיים ממנה, הכי נמי אפילו בגלות יהיה זרעך כעפר הארץ שהכל דשין, ומכל מקום כל העולם כלו חיים בשביל ישראל (תענית ג ע"ב), כדמסיים ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך.

על דרך שאני מפרש הללו את ה' מן השמים וגו', כל כוכבי אור וגו', הללו את ה' מן הארץ וגו', יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו וגו' (תהלים קמח א, ג, ז, יג, טד), דהנה כל מלאכי מעלה וכל צבאות השמים והארץ וכל אשר בהם הכל נברא בשביל האדם (סנהדרין קח ע"א), ומלאכי השרת עם כל צבא השמים מתרעמים מה אנוש כי תזכרנו (סנהדרין לח ע"ב), ואפילו הארץ ואשר עליה אומרים לאדם יתוש קדמך (שם לח ע"א), עד שיצאו באחרונה עם ה' אלו

המכירים ה' וישמח ה' במעשיו, אז הודו כל צבא מעלה, כי נאה לעם ה' אלו שהכל יהיו צפופים וכפופים להאדם, כיון שנמצא במין האדם אומה קדושה המכירים הבורא ית"ש ועושים רצונו.

והיינו דאמר דוד המלך ע"ה, הללו את ה' מן השמים, במקום דלשעבר הייתם מתרעמים מה אנוש כי תזכרנו, ואמרתם תנה הודך על השמים (שבת פח ע"ב), אמנם עכשיו הללו את ה' כי הודו על ארץ ושמים, ולא הודו על השמים לבד, ועל ידי מי, על ידי שהרים קרן לעמו לבני ישראל עם קרובו. ושוב אחרי זה אמר (תהלים קמט א) שירו לה' שיר חדש, מבני אדם, אע"פ שסתמן נח להם שלא נברא (עירובין יג ע"ב) ועל כן מברכים שלא עשאני גוי ואינו מברך שעשאני ישראל, אלא מברך על השלילות שלא עשאני גוי מפני שנוח לו שלא נברא, כך כתב הב"ח (אורח סימן מו ס"ק ז), מכל מקום שירו שיר חדש מחודש, שהחסידים ואנשי מעשה יפה להם שעה אחת בתורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (אבות פ"ד מ"ז), אותם מברכים ברוך הוא אלקינו שבראנו לכבודו, שמברכים על שבראם, והיינו שיר חדש, ישמח ישראל בעושי (שם פסוק ב), שעשאנו ושבראנו לכבודו.

וכיוצא בזה השמיענו קרא כדכתיב (תהלים קלו א-ב, ה-ט) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, הודו לאלקי אלקים וגו', לעושה השמים, לרוקע הארץ, לעושה אורים, שמש וירח וכוכבים, ולאחר כל הטרחות האלו מפעולה רבה וחכמה נפלאה אשר כולם לצורך אדם, ואחר כל אלה מכה מצרים בכבוריהם, וגזור ים סוף לגזרים, וניער פרעה וחיילו (שם י, יג, טו), אם כן למי ברא אלה, אלא הכל בשביל ויוצא ישראל והעביר ישראל בתוכו ומוציא

לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת ויצא ♦ מהיכל קדשו

שונאה שאילולי כן לא היה משמש עמה. והשתא אתי שפיר בתחלה אמרה ראה ה' בעניי זו פרישות דרך ארץ, על כן נתן לה הריון בלילה הראשונה, ומן אז לא שנאה בעלה עוד ולא ראה ה' דבר, אך שמע בני אדם מדברים מוזרת בלבנה לאמור שנואה היא זו, ויען שמע ה' כי שנואה אנכי, על כן נתן לי בן שני לברר כי אהובה היא. [תורת משה עמ' קכג]

בחורש סיון נולד עמוד התורה ולכן נתאותה לאה

וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בְּיָמָיו קְצִיר חִטִּים וַיִּמְצָא דֹדָאִים בְּשָׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לָאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל לָאָה תֵּנִי נָא לִי מְדוּדָאִי בְּנֶגֶד: וַתֹּאמֶר לָהּ הַמַּעֲשֵׂת קִתְּתָהְךָ אֶת אִישִׁי וְלָקַחְתָּ גַם אֶת דֹּדָאִי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דֹּדָאִי בְּנֶגֶד. (ל יד-טו)

אמרו חז"ל (סנהדרין צט ע"ב) דמנשה דרש באגדות של דופי ואמר וכי לא היה למשה לכתוב אלא וילך ראובן. ויש לפרש דווקא מנשה הקשה כן, אבל לדידן לא קשה דקציר חטים היינו עצרת כדמצינו ברות וכדאיתא במדרש (רות רבא ד ב) כל מקום שנאמר קציר חטים הוא עצרת, ובשבועות היו מביאין שתי לחם, וי"ל דמרמזו הקרא בימי קציר חטים היינו שבועות, ומביאת יעקב בשבועות זמן מתן תורתנו נולד עמוד התורה יששכר יודעי בינה לעיתים, וזה ידעו האמהות ברוח הקודש ולכך התאותה לאה לביאה זו, ורחל הסתירה עקרה ולא היה מוליד מביאה ההיא הסכימה עם לאה ומחלה על ביאתה כדי שיוולד אז עמוד התורה, כל זה נוכל להבין מסיפור הזה לפי אמונתנו במתן תורה באותו עת, אבל מנשה שכפר בתורה לכך דרש זה באגדות של דופי. [תורת משה עמ' קכג]

עמו במדבר (שם יא, יד, טז) וכן כל המזמור, עד שלבסוף (שם פסוק כו) הודו לאֵל השמים, ולא תתרעמו עוד לאמור תנה הוֹדך על השמים. [חת"ס עמ' קמ] (תצד"ק)

שלא יתחלף טבעו טבע ארץ הקדושה בטבעי ארץ העמים

והשבותיך אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת. (כח טו)
י"ל על דרך דכתיב (ויקרא כו לח) וּאֲכָלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אוֹיְבֵיכֶם, שפירשתי במקום אחר (עיי' בדרשות ח"ה עמ' רא ד"ה כתיב, מהדו"ק שכ"ח ב') שמרוב גידולינו בארץ אחרת ואכלינו מפירותיהם נתחלף טבעותינו לטבעי המדינה ההיא, ונתחלף טבעי ארץ הקדושה בטבעי ארץ עמים, והקב"ה הבטיחו שלא יתלכלך ולא ישונה טבעו מטבע ארץ הקדושה. והיינו והשיבותיך אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת, פירוש אל טבע האדמה הזאת. והיינו דאמר יעקב אבינו ע"ה (פסוק כא) וּשְׁבַתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי, פירש רש"י בשלום בלי חטא, והיכן הבטיחו על זה, אלא במה שאמר והשיבותיך וכו"ל. [פק"ח] (חת"ס עמ' קמ)

בתוספת טעם שמע ה' על ראה ה'

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָי וְגו': וַתֹּאמֶר כִּי שָׁמַע ה' כִּי שְׁנוּאָה אֲנֹכִי וַיִּתֵּן לִי גַם אֶת זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שְׁמִיעוֹן. (כט לב-לג)
נראה ליישב מאי טעמא נקרא ראובן כי ראה ה' ושמעון נקרא כי שמע ה' מה נשתנה מראה לשמיעה. אבל הענין, מתחלה שנאה יעקב ופירש ממנה שלא לשמש עם השנואה, עד שהוכר עוברה חזר לאהבתה וכמו שכתב רמב"ן (פסוק ל), אך בני אדם היו מלעיזין לומר שהיא שנואה ולא האמינו שיעקב משמש עמה, עד שנתעברה משמעון אז הוברר שיעקב אינו

יעקב את המלאך. והיינו דשלח לעשו (להלן לב ה) **כה תאמרונ עם לבן גרתי**, ופירש מורי ז"ל בפנים יפות **כה תאמרונ, בלשון הקודש עיי"ש**, והיינו כהנ"ל שגר עד עתה עם לבן ונצחו לדבר כלשונו. [תורת משה עמ' קכח]

יעקב זיכר עצמו כ"כ להתקדש בנישואיו, והוא תוכחה לישראל הקדושים מרחם

הפסרה: **ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר: ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר: הכעים אפרים תמורורים.** (יב יג-טו)
נראה מזה כי מה שנשמך בבהמ"ד של עבר טרם צאתו לחרן, כי שיער בעצמו שעדיין לא נזדכך כל צרכו שיהיה ראוי לישא אשה להוליד מטה שלימה בלי פסולת, כי אברהם נזדקן מאה שנים וגם יצא פסולת ישמעאל ואחר כך הוליד יצחק, ויצחק המתין עשרים שנה ואחר כך התפלל ומכל מקום יצא עשו כולו פסולת, על כן התבודד ועבד ה' י"ד שנים עד ששיער בנפשו שראוי להעמיד מטה שלימה, ובבואו ללבן שיער שהבנות הללו רחל ולאה צריכים עוד מירוק ז' שנים טרם ראוי לכך, על כן בחר הוא עצמו **אעבדך שבע שנים**.

והיינו ויעבד ישראל **באשה**, רצונו לומר עבודת ה' בבית עבר עבד בשביל נשואי אשה, ואח"כ עוד **ובאשה שמר**, שמר ונטר עוד ז' שנים בשביל האשה, ורצה הנביא להוכיח, כל כך נתקדשתם מבטן מלידה ומהריון עד שלבסוף **בנביא העלה ה' ממצרים ובנביא נשמר משה ואהרן**, ואחר כל הקדושות הללו **הכעים אפרים תמורורים**.
[תורת משה עמ' קכט]

עד שלא שנה יעקב את לבן בתכלית השנאה לא עלה אליו רוח"ק

ראה אנכי את פני אביקן פי איננו אלי פתמול שלשם ואלהי אבי היה עמדי. (לא ה)

הנה לא הזכיר פה במה היה עמדו ומה אמר ליה הקב"ה. אך נ"ל על דרך שמפרש מורי בהפלאה (פנים יפות בראשית כז מה ד"ה עד, פתחא זעירא אות כג) **זצ"ל הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקומט תכלית שנאה שנאתים לאויבים** היו ל' (תהלים קלט כא), פירוש כי אסור לאהוב שונאי ה' ומצוה לשנואתם בלב (פסחים ק"ג ע"ב), ואמר דוד המלך ע"ה כל כך תכלית שנאה שנאתים בלבי עד שהם הרגישו בלבותם שנאתי כי כמים הפנים אל פנים וכו', ושנאו אותי ולא ידעו על מה ולמה, אלא לבם אמר להם שאני שנאתים. והנה כל זמן שלא גברה שנאה בלב יעקב על לבן לא שנה לבן את יעקב וכל אותו זמן לא נגלה אליו רוח הקודש עד ששנאו בתכלית השנאה עד שהרגיש לבן **ורואה אני את פני אביכם כי איננו עמי ועל ידי זה אלקי אבי היה עמדי**. [תורת משה עמ' קכז]

יעקב ניצח ללבן בקראו גלעד בלה"ק

ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד ויאמר לבן הגל הזה עד. (לא מז-מח)
י"ל זה היה מענין ויכוחם ולבסוף נצח יעקב, כי לעולם הגדול מדבר כלשון עמו והקטן צריך לדבר עמו כלשונו, על כן קרא לבן בלשונו יגר שהדותא, אמנם לא אבה יעקב וקרא לו גל עד בלשון הקודש, ולבסוף הודה לו לבן ויאמר הגל הזה עד, וזה כענין נציחת

פרשת וישלח

לַהגיד לַאֲדוֹנִי, הִיָּה מְדַבֵּר עַל דֶּרֶךְ נִסְתָּר
כַּמְדַּבֵּר עִם הַמֶּלֶךְ וְהַשֵּׁר, וְחֹזֵר בְּתוֹךְ כִּדִּי דְבוּר
וְאָמַר לַמִּצִּיּוֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ כַּמְדַּבֵּר לְנוֹכַח לַחֲבֵרוֹ.

וַיֵּלֶךְ בַּהֲקָדִים מֶה שֶׁנִּרְאָה לְפָרֶשׁ בַּתְּפִלָּתוֹ שֶׁל
יַעֲקֹב (פְּסוּק יא) קָמַנְתִּי מִכָּל הַחֲסָדִים,
שֶׁר"ל בִּלְשׁוֹן תִּימָה, וְהִיָּתָן שֶׁאַחֵר כָּל הַחֲסָדִים
הָרַבִּים הַהֵמָּה אֶפּוֹל בִּיד עֲשׂוֹ, וְקִיַּמָּא לֶן לֹא
עֲבִיד רַחֲמָנָא נִיסָא לְשִׁקְרִי, וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר
מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה (שְׁמוֹת לֵב יב) בְּרַעַה הוֹצִיאֵם
לְהִרְגָּה אוֹתָם בַּהֲרִים, וְהָכִי נָמִי אַחֵר שְׁעִשִׁית
עֲמָדִי כָּל הַחֲסָדִים מִהֲרָאִי לְהַמִּצִּיאִנִי חֵן בְּעֵינֶי
עֲשׂוֹ לְבַל יִהְרֹג אִם עַל בְּנִים ח"ו.

וְנִבְּוָא אֶל הַמְּכוּוֹן בַּעֲזֵהי"ת כִּי יַעֲקֹב הִיָּה נֹזֵהר
מִבְּלִי לְקִרְוָא עֲשׂוֹ אֲדוֹן לְהַשְׁתַּעֲבֵד
תַּחְתּוֹ, וְנִיָּהֵג עֲמוֹ כְּדִנְיָאֵל עִם נְבוֹכַדְנֶצַּר שֶׁאָמַר
אַנְתְּ מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכִּיא (דִּנְיָאֵל ב לז, וּבְרִש"ס),
וְכוּוֹנְתּוֹ עַל הַקֶּבֶה"ה. וְנַחֲמִיָּה אָמַר וְאַתְּפַלֵּל אֶל
אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם (נַחֲמִיָּה ב ד), וּפִירֶשׁ בַּעֲשֵׁרָה
מֵאֲמָרוֹת (מֵאֲמַר אִם כָּל חֵי ח"א ס"ז ז) שֶׁאוֹתָן
הַדְּבָרִים שֶׁדִּבֶּר עִם הַמֶּלֶךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ הִיָּה
תְּפִלָּה אֶל ה', וְהַמֶּלֶךְ חֲשַׁב שֶׁהַדְּבָרִים מוֹסְבִּים
עָלָיו. וְהָכִי נָמִי אָמַר, כֹּה תֹאמְרוּן לַאֲדוֹנִי הִיָּינוּ
הַקֶּבֶה"ה, תֹּאמְרוּן אֵלָיו יִתְבָּרַךְ כֹּה, וְיִהְיֶה לַעֲשׂוֹ,
הַדְּבָרִים שֶׁתְּדַבְּרוּן לַעֲשׂוֹ יִהְיֶה כָּל כּוּוֹנְתְּכֶם אֶל
ה'. וְכֹה תֹאמְרוּן כִּלְפֵי ה', כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ
יַעֲקֹב עִם לִבִּי גִרְתִּי וְאַחֵר עַד עֵתָּה, כְּלוֹמַר
עֲשִׂיתָ לִי הַחֲסֵד הַזֶּה לְהַצִּילֵנִי מִיָּדִי לְבֵן וְזִכִּיתָנִי
לְשִׁמּוֹר שֶׁם תִּרְיָ"ג מִצּוֹת (רִש"ס), וְגַם וְיִהְיֶה לִי
שׁוֹר וְחֲמוֹר וְצִאֵן וְעַבְדִּי וְשִׁפְחָה, כָּל זֶה יֹאמְרוּ
כִּלְפֵי ה', וְאָמְרוּ וְאִשְׁלַחָה לַהגיד לַאֲדוֹנִי, ר"ל
כָּל זֶה אֲנִי מְסַפֵּר לְפָנֶיךָ ה' יִתְבָּרַךְ לְעוֹרֵר יִתֵּר

ב' ביאורים בכונת יעקב א' למהר מפלת עשו ע"י
גדלותו ב' להטעות את עשו שיכפור בברכת הצדיקים

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים וְגו'. (לֵב ד)

נ"ל עַל דֶּרֶךְ מִשְׁגִּיא לַגּוֹיִם וַיֹּאבְדֵם (אִיּוֹב יב כג),
שֶׁפִּירוּשׁוֹ הַפְּשׁוּט שֶׁמִּגְדֵּלֵם עַל מִנַּת לֹאבְדֵם
לְבִסּוּף, עַל דֶּרֶךְ לְפָנֵי שֹׁבֵר גֵּאוֹן (מִשְׁלִי טז יח),
וְהָכִי נָמִי כְּבוֹדוֹ בַּתְּכִלִּית הַכְּבוֹד כִּדִּי לְמַהֵר
מִפִּלְתּוֹ. כִּי גְדֻלָּתָם שֶׁל רִשְׁעִים הוּא בְּמִזְל, וְיִשׁ
לֹא מִדְּרַגָּה יְדוּעָה עַד הֵיכָן יִגִּיעַ וְאַחֵר כֵּךְ יִרְדֵּה,
וְהַרְצָה לְמַהֵר מִפִּלְתָּם יִמְהַר גְּדֻלָּתָם עַד אַחֲרִית
הַמִּדְּרַגָּה הַאֲפֹשְׁרִית וּמֵאֵז יִמְהַר הַגִּלְגָּל לְחֲזוֹר
אֲחֻרָיו, כֹּאשֶׁר עֲשֵׂתָה אֲסִתֵּר עִם הַמֶּן (מְגִלָּה טו
ע"ב). וְכֵן עֲשֵׂה יַעֲקֹב אֲבִינוּ עִם עֲשׂוֹ.

וְעוֹד פִּירוּשׁ מִשְׁגִּיא לַגּוֹיִם לְשׁוֹן שְׁגִיָּה,
שֶׁהַקֶּבֶה"ה נֹתֵן לְפָנֵיהֶם מַכְשׁוֹל, כְּמוֹ
וְיַחֲזֹק לֵב פְּרַעַה (שְׁמוֹת ז יג, יד ד). וְהַכֹּא נָמִי הִיָּה,
כִּי הִיָּה עֲשׂוֹ עֲדִיין קֶצֶת מֵאֲמִין בְּבִרְכַּת יִצְחָק,
וְעַכְשִׁיו רֹאֵה כִּי אַחֵר שֶׁנִּתְבָּרַךְ יַעֲקֹב מִכָּל מְקוֹם
הוּא נִכְנָע לְפָנָיו, חֲזוֹר וּכְפַר כִּי אֵין תּוֹעֵלֶת
בְּבִרְכַּת הַצַּדִּיקִים וְאֵין רִיוַח בַּעֲבוּדָתָם וִירָאָתָם
וְאֵין לְנִגַּד עֵינָיו אֱלֹקִים וִירָאָתוֹ. (תַּקִּם"ד)
[חַת"ס עַמ' קֶסֶד]

יעקב אבינו הכניס דברי תפילות ובקשות להקב"ה
בדבריו לעשו

כֹּה תֹאמְרוּן לַאֲדֹנִי לַעֲשׂוֹ כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב
עִם לִבִּי גִרְתִּי וְאַחֵר עַד עֵתָּה: וְיִהְיֶה לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר
צִאֵן וְעַבְדִּי וְשִׁפְחָה וְאִשְׁלַחָה לַהגיד לַאֲדֹנִי לְמַצָּא
חֵן בְּעֵינֶיךָ. (לֵב ה-ו)

יֵשׁ לְדַקְדָּק הִיָּה לוֹ לֹמַר כֹּה תֹאמְרוּן לַאֲדֹנִי
עֲשׂוֹ, מֶה לְשׁוֹן לַעֲשׂוֹ. וְעוֹד וְאִשְׁלַחָה

מהיכל קדשו ♦ לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת וישלח

חסדיו להמציאני חן בעיניך עשו, כי לו קרא כקורא אל הדיוט בעלמא וק"ל. (תקס"ג)
[חת"ס עמ' קסד]

איסור הסתכלות בפני אדם רשע
ואיסור מסירת ממון לרשע

**כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָּנָיו בַּמִּנְחָה הַהִלַּכְתָּ לִפְנֵי
וְאַחֲרֵי כֵן אָרְאָה פָּנָיו אוֹלֵי יֵשָׁא פָּנָי. (לב כא)**

כבר כתבתי במקום אחר (דרושים ואגדות עמ' קמב ד"ה נראה) אריכות בשם מורי ורבי הגאון בעל הפלאה נ"י דאסור להסתכל בפני רשע (מגילה כח ע"א) משום שמושך עליו מטומאתו, וההפך בראית פני צדיק והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל כ). ואמנם צדיקים גדולים יכולים הם בהסתכלותם בפני רשע להוציא ממנו מעט ניצוצות שבו עד המיתו אותו, על דרך יחב ביה עיניו ונעשה גל של עצמות (ברכות נח ע"א), אמנם רשע שכבר הוסר ממנו כל טוב אזי אסור שוב להסתכל בו, כי אולי ימשוך לעצמו מקדושת הצדיק שבאור פניו. וזהו שאמר משה רבנו ע"ה לפרעה (שמות י כט וברש"י) כן דברת, בזמנו דברת, לא אוסיף עוד ראות פניך, כי כבר הוציא משה ממנו כל מה שהיה בו, על כן הגיע זמנו שלא יוסיף עוד ראות פניו. כל זה מדברי מורי ורבי הגאון נ"י.

וידוע נמי על ידי ממונו של אדם מביא ניצוצות אורו למי שנתנו, וזהו איסור מסירת ממון של ישראל ביד הגוים (רמב"ם זכיה ומתנה פ"ג הי"א), כמו שכתב גם האר"י ז"ל על וילקט יוסף את כל הכסף (להלן מז ד), שבוזה ליקט כל מה שנפלו ניצוצות לשארי ארצות והמשיכם לארץ מצרים, עד שלקטום ישראל משם וינצלו את מצרים.

והנה אחשוב, להיות עשו מרכבה לס"ם חשש פן יזיק לו ראותו פניו, על כן הקדים לו דורן להמשיך לעשו קצת אור ע"י מעותיו של

יעקב. וזהו שאמר (להלן לג י) **ראות פניך כראות פני אלהים** השר שלך, כי אתה לו למרכבה, על כן הוצרכתי להקדים דורן. וזה **אכפרה פניו במנחה**, פניו דייקא, **אולי ישא פני**, פירוש אם לא אכפרה במנחה הזו שיהיה לו ניצוצות קדושה אזי יש לחוש שישא פני ממני ח"ו וק"ל.

ובזה ישבתי פסוק (תהלים צז י-יא) **אוהבי ה' שנאו רע**, כל כך הם שונאים הרע בתכלית השנאה, ועל ידי זה הקב"ה שומר נפשות חסידיו מלבוא ולפגוע אל מקום הרשעים, כאשר התפלל דוד המלך ע"ה ויד רשעים אל תנידני (שם לו יב), וזהו מיד **רשעים יצי"ם**, יד הוא לשון מקום, כמו ויקח ארצו מידו (במדבר כא כו, ספרי מטות קנו), אמנם לזכי הראות יודעים כי בפני הרשע יש ניצוצות והם שמחים בפגועם בו להוציא הניצוצות ההמה, וזהו **אור זרוע לצדיק**, יש לצדיקים שם אור זרוע בכחן של רשעים, ול"שישיי לב שיכולים להוציאם יש בזה שמחה, שמחים בזה כנ"ל.
[חת"ס עמ' קע] (תק"ם)

המלאך בשביל לברך צריך הוא להאחו בשמו של
יעקב אך יעקב אבינו אי"צ לכך

ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב וגו': וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם. (לב כחל)
ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב. ואחר כך שאל יעקב הגידה נא שמך, ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם. עיין ברמב"ן. ולכאורה יש לדקדק וכי לא ידע המלאך ששמו יעקב, וגם למה שאל יעקב על שם המלאך.

ונראה לפרש דכבר ביארנו (תורת משה ח"ג עמ' ט ד"ה ויקרא) על מה דכתיב (שם) **ויקרא אל משה**, ופירש רש"י שם לשון שמלאכי שרת

אתה למעלה ממני, דיעקב היה חקוק בכסא הכבוד (חולין שם וברש"י ד"ה בדיוקנו) ואינך צריך לדבק בי, מיד ויברך אותו שם, היינו שבירך יעקב למלאך. (רפ"ס תק"פ-תקפ"א) [חת"ס עמ' רס]

יעקב אבינו רצה לבטל שהמלאך לא יתברך
מברכת ואברכה מברכך

הגידה נא שמוך ויאמר למה זה תשאל לשמי
ויברך אתו שם. (לב ג)

נראה שיעקב רצה לברך המלאך, שהרי המלאך ברך אותו, ואברהם אבינו ע"ה נתברך (לעיל יב ג) ואברכה מברכך, אם כן על ידי שברך המלאך את יעקב יתברך גם הוא מה' יתברך, ויעקב לא רצה זה, על כן אמר הגידה נא לי גם אתה מה שמוך ואברכך גם אני כמו שברכתני. והמלאך לא רצה בזה על כן לא הגיד לו שמו, ואפילו הכי ויברך אותו שם, בירך יעקב המלאך שם, פירוש שם במקום הזה תצליח במשלחתך, אבל בארץ ישראל בלע המות לנצח, ואין כח לשרו של עשו שם. [חת"ס עמ' קעו] (תקצ"ג)

ג' כיתות בעובדי ה', דבקים, חשוקים, חפצים

ותדבק נפשו בדינה. (לד ג)

איתא במדרש (בראשית רבה פ ז) הרבה אנו לדין מפרשה של אותו רשע, כתיב הכא ותדבק נפשו בדינה, וכתיב התם (דברים ד ד) ואתם הדבקים, כתיב הכא (פסוק ח) שכם בני חשקה נפשו, וכתיב התם (שם י טו) רק באבותיך חשק ד', כתיב הכא (פסוק יט) כי חפץ בבת יעקב, וכתיב התם (מלאכי ג יב) תהיו אתם ארץ חפץ. הכונה, שלושה כחות הן בעובדי ה', כת הפחותה, היא אשר תבקש לעבוד ה' למען יהיה לה אחרית טוב אחרי המות, אמנם גם אחרי תענוג עולם הזה ירדוף, והאיש מהכת הזאת כל זמן שלא יבא לידי

משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו ג) וקרא זה אל זה עיי"ש. ונראה כוונתו דיונתן בן עוזיאל תרגם על וקרא זה אל זה, ומקבלין דין מן דין. והיינו כעין דמצינו (חולין צא ע"ב) שאין להם רשות להזכיר שמו של הקב"ה עד שאמרו תחלה קדוש קדוש קדוש, והוצרכו תחלה על ידי הזכרה של שלש קדושות להוסיף טהרה ופרישות עליהם, ועל ידי זה יוסיפו כח להזכיר אחר כך שמו הקדוש. כמו כן אפשר להיות שהוצרך כל מלאך ומלאך לקבל רשות וכח ממלאך אשר הוא למעלה ממדרגתו, כעין שמצינו (ברכות ד ע"ב) שמיכאל למעלה מגבריאל, והיינו שהמלאך התחתון הוצרך להזכיר שם המלאך אשר הוא למעלה ממנו, ועל ידי הזכרת שמו הוא מדובק במעלתו עד שיגיע לכח של מלאך עליון, ואז יוכלו להזכיר שמו של הקב"ה. ולפי זה מדוקדק היטב לשון הקרא דכתיב וקרא זה אל זה, וגם לשון התרגום מדוקדק היטב ומקבלין דין מן דין, שכל אחד מקבל כח ממלאך אשר במעלה עליו. ולפי זה אפשר לומר גם כן כשהקב"ה רוצה לדבר עם הצדיק הוא מזכיר תחלה שמו של אותו הצדיק, ועל ידי זה נתוסף כח בפמליא שלמעלה ויורד השפעת השכינה על אותו צדיק, כמו שנאמר (כמדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח ה'. ולכן כתיב ויקרא אל משה ואחר כך וידבר ה' אליו, והיינו לשון שמלאכי השרת משתמשין בו.

ולכן בכאן שרצה המלאך לברך יעקב הוצרך תחלה להזכיר שמו של יעקב כדי שיתוסף בו כח, שיהיה אחר כך ראוי לברכו. והנה ויברך אותו שם אפשר נמי לפרש שיעקב מברך למלאך, לכן שאל יעקב תחלה מה שמו, שיעקב רצה תחלה להזכיר שמו של מלאך כדי שיתוסף בו גם כן כח קדושה כדי שיהיה אחר כך ראוי לברכו. והשיב לו מלאך למה זה תשא לשמי, כלומר אתה אינך צריך לשמי כי

מחיכל קדשו ♦ לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת וישלח

כן ניכר באיש ההוא, כי עובד על מנת לקבל פרס. אבל לשון חפץ שייד לומר על העובד מאהבה עזה ורק רצונו של מקום הוא רצונו, ולמידה הזאת נקוה שנשיגנה לעתיד לבא במהרה בימינו שנאמר (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ וגו'. [תורת משה עמ' קלט]

כל מגמת אזה"ע להתערב עם ישראל להיות עם אחד, וע"י שמצוינים במלבוש לשון שם ומילה, מובדלים מהם

הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֶתְנוּ וַיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ
וַיִּסְחָרוּ אֹתָהּ וְהָאֶרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת יָדַיִם לִפְנֵיהֶם וְגו':
אֵךְ בְּזֹאת יָאֲתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לְשִׁקֵּת אֶתְנוּ לְהִיּוֹת
לָעַם אֶחָד בְּהַמּוֹל לָנוּ כָּל זָכָר בְּאֶשֶׁר הֵם נְמוּלִים.
(לד כא-כב)

ויש לדקדק, מה היה צורך לומר כי הארץ רחבת ידיים לפניהם, בשלמא אי באו עכשיו לדור בארצו, היה צריך לפייס בני עירו לאמר הארץ רחבת ידיים, אך הם כבר קבעו דירתם ברשותו של חמור שר העיר וקנו ממנו מקום במאה קשיטה (לעיל לג יט), גם כי לא ימולו, מכל מקום הם דרים פה ויסחרו הארץ, אם כן מה צורך לזה הפיוס והארץ רחבת ידיים.

אך הענין, כי כל מגמת אומות העולם להתערב עם ישראל להיות עם אחד. וכל זמן שישראל מצוינים שם במלבוש ולשון ושם ומילה לא יתערבו זה בזה, ואם יבואו לאנסם יעמדו על נפשם כי הם עזים שבאומות (ביצה כה ע"ב). אך מתחבולותם והסכמת הס"ם השר שלהם לעשות קניגיות ובלסטרות ומחולות וטיאטרות ושוקים להושיב בהם זונות ומחולות בשוקים וברחובות, ולהתיר לישראל לבא ביניהם ולראות בשמחתם גם המה כמו שעשה אחשורוש, ובהתערבם וישראל ניכרים במלבושיהם בין כל אומה ולשון יבושו ויכלמו באותן המקומות, על כן ממילא יבואו להתחפש

נסיון ויוכל להתענג בעולם הזה עם קניית חיי עד יקום, אבל אם בא יבוא לידי נסיון בלי ספק יגבר הגוף על הנפש וישליך נפשו אחרי גוו, וענין כזה נקרא דבקות, והוא דומה לצמיד על פי צלוחית אשר כל עוד שהצלוחית תעמוד על מקומה יתקיים הצמיד עליה ובעת שינודו את הצלוחית יפול הצמיד.

ועל דרך זה נבין כוונת הכתובים בפרשת ואתחנן (ד ג) עֵינֵיכֶם הֲרֹאוֹת אֶת אִשְׁרַעֲשָׂה ה' בְּעַל פַּעוֹר כִּי כָל הָאִישׁ וְגו', ולכאורה, מה ראו בזה דבר תמוה. אמנם, דת מלך בשר ודם הוא, כי חבורת אנשי חיל שמרדו מהם הרבה במלך גם על כולם יעבור זעם, אמנם השי"ת לא עשה כן, כי אם רק האיש אשר הלך בפועל אחרי פַּעוֹר אותו השמיד ה', ואתם שלא הלכתם אבל גם אתם הייתם רק הדבקים בה' שלא היה בכם לא מדרגת חשק ולא מדרגת חפץ, ואילו באתם לידי נסיון הייתם גם כן נכשלים, ובכל זאת חיים כולכם היום ולא דן אתכם על פי המחשבה. וזה ענין מאמר פנחס ונשיאי העדה ביהושע (כב יז) לבני ראובן, הַמַּעַט לָנוּ עוֹן פַּעוֹר אֲשֶׁר לֹא הִטְהַרְנוּ מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם, ובאמת לא מצינו פַּעוֹר בכל התנ"ך יותר מבתורה שם (במדבר כה ג, דברים שם), אבל הכונה על עון שהיה בלב עובדי פַּעוֹר, שלא היו כי אם רק דבקים בה' גם אנחנו לא הטהרנו ממנו.

אמנם ענין חשק ביאר רמב"ן (דברים ז ז) שהוא מלשון מחושקים כסף (שמות כז יז, לח יז), כונתו, דחשק שייד לומר על איש שמאמין באמונה שלמה כי יפה שעה אחת קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה (אבות פ"ד מ"ז), על כן ישליך כל תענוגי עולם הזה אחרי גוו בעד אחריתו, והאיש ההוא דומה לחשוקים הנצמדים על החביות אשר אף אם יטלטלו החביות ממקום למקום לא יזיזו החשוקים ממנו, אבל בכל זאת החשק ניכר על החבית,

פיתויים ולא הועלתי כלום, על כן לא נשאר לנו תחבולה כי אם בזאת יאותרו לנו בהמוֹלָנו [תורת משה עמ' קמ]

ע"י השלום היה יעקב אבינו הולך ודבק בהש"ת

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שְׁמֵעוֹן וְאֶל לֵוִי עֲכָרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בַיָּשָׁב הָאָרֶץ בְּקִנְיָנִי וּבְכַרְוִי וְאֲנִי מֵתִי מִסָּפֶר וְנֶאֱסָפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: וַיֹּאמְרוּ הַכּוֹזֵנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֲוָתָנּוּ. (לד ל-לא)

בבראשית רבה (פ י) ומובא בפירוש רש"י צ"ל ה' היתה החבית ועברתם אותה. נראה לפרש הכונה על צלולת שכלו הזך, כי אחרי שהיה לו שלום עד עתה היה הולך ודבק בה', משא"כ עתה על ידי טרדות ומלחמות האומות אשר עתה עליו יבאו.

וכהמליצה הזאת מצינו גם במה שאמרו חכמינו ז"ל (בבא בתרא טז ע"א) גדול צערו של שטן משל איוב כאשר שאומר לחברו שבור חבית ושמור יינה, והכונה, שכיון שזה היה לנסיון לאיוב, היה השטן מחוייב לשמור שהיסורים הללו לא יעברו את שכלו ודעתו, דאי לאו הכי הוי כשוטה ובלא דעת וליכא נסיון, לכך היה צריך להזהר שאף שכל גופו של איוב היה נעכר אפילו הכי יהיה שכלו ודעתו עמו, והשכל נמשל לייך בכמה מקומות (משלי ט ה-ו, יומא עו ע"ב), וזהו שאמר שבור החבית ושמור יינה, וזה דבר גדול.

עוד יש לפרש עכרתם אותי, כי על ידי שיבאו עליו מלחמות האומות יצטרך הוא לעמוד כנגדם ולשפוך דם, ושוב לא יהיה ראוי לבנות מצבה ומזבח כמו שאירע לדוד כידוע (דברי הימים-א כב ח). והם השיבו הכוזנה יעשה את אחותנו, כי אם יניחו הדבר בשתיקה יהיה חשד זנות ברצון ויפסול גם כן מלהקריב קרבנות, כמו בת כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת (ויקרא כא ט), עיין במג"א סי' קכ"ח

במלבושי נכרי, והיום אומר לו עשה כך ומחר אומר להתחפש גם בלשון לדבר שפת ארמית שלא יוכר על ידי דבור ויהיה לו לבוז, ואי לא היה בא תחלה לשמוח אל גיל בעמים (ע"פ הושע ט א) לא היה בא לשניה ולשלישית ולכפור לבסוף בה' ובתורתו.

וידוע מה דאמר קיסר לרבי תנחום תא ונהוי לעמא חד, והשיב, איברא, מיהו אנן לא מצינו למיהוי כוונתיכו דאנן נמולים, ברם אתון מצי למיהוי כוונתין אם תמולו (סנהדרין לט ע"א), והנה הכא נראה דמתחלה עשה שכם בן חמור כל מה דהוה אפשר ליה למיעבד, ועשה מחולות ושווקים וכדומה, והתיר לבני יעקב וביתו לבוא בתוכם, כדי שעל ידי זה יבואו אחת לאחת לשנות שמם ולשונם ויתערבו זה בזה ויהיו עם אחד, עד שבאמת לבסוף יצאתה דינה בת לאה לראות בבנות הארץ ויצא העגל הזה. ועם שהיתה קטנה בת שבע שנים וגם דבר על לבה דברים המתישבים על הלב כפירוש רש"י, מכל מקום לא נתרצית לו כמו שהעיד הקרא (פסוק ב) ויענה, שהיה הכל בעיניו וכמו שכתב רמב"ן (שם), ומכל שכן לגבי האחים אשר התעצבו וחרה להם מאוד, ומעתה ראה שכם שאחר כל התחבולות האלו לא הועיל כלום ועדיין בתמימותם קיימים וצד תמות ושלמות במקומם עומדת, ומה לעשות עוד לעשותם עם אחד, לא נשאר אלא עצת רבי תנחום להמול להם כל זכר.

וזה הוא שאמר לאנשי עירו האנשים האלו כבר עשיתי כל התחבולות האפשרים לעשותם עמנו עם אחד, ובכל זאת עדיין שלמים הם עמנו פירוש, בהיותם עמנו עדיין שלמים הם ולא חסרו מאומנתם כלום, ורמז שלמים שם לשון מ'לבוש מ'ילה, והנה הארץ רחבת ידים לפניהם פירוש, הרחבתי להם מקום בארצי כדי לפתותם בכמה מיני

מחיכל קדשו ♦ לקט נבחר מתוך ספרי מרן זי"ע – פרשת וישלח

(ספ"ב), רק ששם הוא דוקא בזנות עם זיקת הבעל, מה שאין כן בפנויה (סנהדרין נא ע"ב), לכך אמרו הכוזבה בכ"ף הדמיון כמובן.
[תורת משה עמ' קמב]

באזניהם היינו נשים ובנות המקפידים, בכל זאת היה נקל בעיניהם, מחמת טהרה ותשובה שלימה, ומסרום ליעקב והטמינם בשכם.
[תורת משה עמ' קמג]

יעקב אבינו אמר להם הסירו יצה"ר מלבכם ושובו בתשובה

טעם שקרא יעקב אבינו שם בנימין בשם בן צערי

וַיְהִי בַצָּאת נִפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי וְאִבּוֹ קָרָא לוֹ בְּנִימִין. (לה יח)

במדרש (בראשית רבה פב ט) ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני, בר צערי בלשון ארמי, ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש. וכבר עמד הרמב"ן והיפה תואר (שם י) לפרש לשון המדרש הלז. ולפענ"ד אענה חלקי אף אני, דהנה דקדק שם מאי טעמא שינה יעקב השם שקראה לו רחל אמו, גם דקדקו מהו לשון בן ימין, עיין פירוש רש"י, והרמב"ן דחה פירוש רש"י. וביפה תואר נאמר לפירוש אחד שהוא כמו בן ימים, וכוונתו, שנוולד כשכבר היה זקן בא בימים, כמו שיקרא יוסף בן זקונים (להלן לו ג). ויש להבין מדוע לא קראוהו בן צעירו שהיה הצעיר שבבנים. יש לומר דלאו שפיר דמי למיעבד, הרי דלמא יולד אחריו עוד בן, ואי נמי ידע יעקב שלא יוליד עוד, מכל מקום הרי ה' אמר לו (פסוק יא) וקהל גוים מחלצריך יצאו על אפרים ומנשה שהם לו כראובן ושמעון (רש"י שם), לכן לא יאות לקרותו כן. אמנם רחל שמתה בלדתה היתה יכולה לקרותו כן, שידעה שלא תלד עוד.

ועתה נבוא אל הביאור, דהיה קשה לרבותינו ז"ל, מאי טעמא שינה יעקב ולא קרא בשם רחל, בן אוני. לכן בא כמתרץ שלא קראתו בן אוני בלשון הקודש, כי אם בר צערי, דהוא משתמע בתרי אפי, בלשון הקודש הוא לשון צעירי, בן הצעיר שלי, ובלשון ארמי משתמע מלשון צער ממש, ויעקב לא היה רוצה לקרותו מלשון צעירי

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסֵרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּתֻכְכֶּם וְהִטְהֵרוּ וְהַחֲלִיפוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם: וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֵת הַנְּזֻמִּים אֲשֶׁר בְּאַזְנוֹתָם וַיִּטְּמוּ אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עִם שָׂכָם. (לה ב, ד) וכתב רמב"ן (להלן פסוק ד ד"ה ויטמון) שכבר נתבטלו, משום הכי סגי להו בגניזה. ויש לדקדק, אי החמיר יעקב גם בעבודה זרה אחר שנתבטלה, מאי טעמא לא אמר גם בתחלה שלא ידבקו בידיהם מאומה אפילו מעבודה זרה שנתבטלה. גם יש לדקדק, יעקב אמר להם אשר בתוכם ובהם כתיב כל אלהי הנכר אשר בידם. וביעקב כתיב והחליפו שמלותיכם ולא כתיב הנזמים אשר באזנם.

הנה אמרו חכמינו ז"ל (שבת קה ע"ב) לא יהיה כך אל זר (תהלים פא י) זה יצר הרע שבתוך האדם, על כן נראה לענ"ד, יעקב לא החמיר עליהם כלל להסיר עבודה זרה שכבר נתבטלה ולא דבר כלל מזה, אך אמר להם הסירו אלקי הנכר אשר בתוכם, רצה לומר, היצר הרע, ושובו תשובה שלימה על כל דבר רע טרם נעלה לבית אל, והטהרו מעוונות, והחליפו שמלותיכם גם כן כנ"ל, על דרך היה לבוש בגדים צואים וגו', הסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' והלבש אותך מחלצות (וזכריה ג ג-ד). וסיפר הכתוב איך שבו בתשובה שלימה, שנתנו לו אפילו עבודה זרה אשר בידם שכבר נתבטל, ואמר כל אלהי נכר לומר, כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, והנזמים

בן ימים. ואתי שפיר הכל ודו"ק.
[תורת משה עמ' קמד]

מטעם הנ"ל, לכן קראו בנימין, שהוא ממש
שם בר צעירי, שמרמז כי בן זקונים הוא לו,

פרשת וישב

ויראה כי בפסח מת יצחק ובראש השנה
שלאחריו יצא יוסף מבית האסורים (ראש השנה
י ע"ב), ושנים מקוטעות.

ואגב אומר, כי ידוע שלא נשלם הצורה אלא
עם יוסף מדת הברית, על כן חשוב
שנותיו של אברהם אבינו ע"ה מאה ושבעים
וחמש, יצחק מאה ותשעים, ויעקב מאה
ארבעים ושבע, יוסף מאה ועשר, קע"ה ק"פ
קמ"ז ק"י עולה ברי"ת. (תקס"ה)
[חת"ס עמ' קפו]

בצדיקים התולדות מתקיימים בזכות האבות

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב וְגו': אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת. (לו א-ב)
וישב יעקב ואחר כך אלה תולדות, ובעשו
בהיפוך ואלה תולדות (לעיל לו א) ואחר
כך (שם ח) וישב עשו, משום דהרשעים
מתיישבים בזכות תולדותם, אע"פ שגם הם
רשעים, מכל מקום כתיב (יונה ד יא) ואני לא
אחוס על נינוה אשר יש בה הרבה משתים
עשרה רבוא אדם, אשר לא ידע בין ימינו
לשמאלו, נמצא ישובם בזכות התולדות שאינם
יודעים בין ימינם לשמאלם. על כן הקדים
ואלה תולדות ואחר כך וישב, מה שאין כן
הצדיקים התולדות מתקיימים בזכות אבותם,
על כן בתחילה וישב ואחר כך ואלה תולדות.
[חת"ס עמ' קפח] (תקצ"ג)

כל זמן אשר יצחק אבינו חי שלט מידת הדין
בעולם ולא הניח לצדיקים לישב בשלוח

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוָרֵי אָבִיו. (לו א)
י"ל מגורי לשון מגור ופחד, כאילו כתיב בארץ
פחד אביו, והרי הוא כאילו אמר אלהי
אביו יצחק, ורמז הוא אלוקי הארץ כמו שכתב
רמב"ן כמה פעמים. ועל כן אמרו חז"ל
(בראשית רבה פד ג) ביקש יעקב לישב בשלוח
קפץ עליו רוגזו של יוסף, ר"ל בזמן שעדיין
היה פחד יצחק שולט בעולם ועדיין לא נשלמה
מרכבת הרחמים על ידי יעקב ע"ה, כי כל זמן
שיצחק היה חי לא נשלמה מרכבת יעקב, ועל
כן היה מדת הדין הקשה שולט בעולם, ואי
אפשר אז לצדיקים לישב בשלוח בעולם הזה.

וראה והבט כי לא זכה יוסף למלכות עד אחר
סילוקו של יצחק, כי בן מאה ושלושים
היה יעקב בעמדו לפני פרעה (להלן מז ט), והוא
נולד כשהיה יצחק בן ששים (לעיל כה כו), ואם
כן היה אז ליצחק מאה ותשעים שנים, והוא
מת בן מאה ושמנים (שם לה כח), נמצא ירד
יעקב למצרים עשר שנים אחר מיתתו של
יצחק אביו, ויוסף היה אז מלך תשע שנים,
שבע שני השבע ושנתיים הרעב (להלן מה ו),
אם כן שמע מינה שהומלך אחר מיתתו של
יצחק, שאז נשלמה מרכבת הרחמים על ידי
יעקב אבינו והתחילו הצדיקים לישב בשלוח.

עיקר שמחתם של צדיקים למסור נפשם באהבה
[וכן היה בתוכה]

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוָרֵי אֲבִיו. (לו א)

וישב יעקב. פירש רש"י (פסוק ב ד"ה אלה) ביקש לישב בשלוה וכו'. אמרו חז"ל סוף פרק קמא דבבא בתרא (טז ע"ב) שהקב"ה הטעים לאבותינו בעולם הזה מעין עולם הבא שנאמר בהם ב'כל מ'כל כ'ל, שמע מינה טוב לצדיקים לישב בשלוה, וגם יעקב מכלל הנ"ל, והוא אמר יש לי כל (לעיל לג יא).

אבל אמרו חז"ל (יומא עא ע"א) כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך (משלי ג ב), וכי יש ימים שאינם של חיים אלא אילו שנותיו של אדם שמתהפכים מרעה לטובה, כי מי שכל ימיו בטובה ונהנה בעוה"ז מעין העוה"ב מ"מ איננו כמי שהיה בצרות רבות ורעות ויוצא לנחת וטוב, ולזה לא זכו שום אחד מן האבות כי כולם ישבו בשלוה מימות עולם, אע"ג דאברהם אבינו ע"ה היה נרדף מנמרוד והשליכו לתוך כבשן האש, אין זה צער אלא מרצונו שהרי היה יכול להודות לנמרוד והיה מושיבו בראש על גפי מרומים, וכל מה שאדם עושה מרצונו הטוב לא נחשב לו לצרה כי זהו עיקר שמחתם של צדיקים למסור נפשם באהבה ויום יום מצפים וממתנים על ככה, וגם זה הוא ההפרש בין פורים לחנוכה, כי המן גזר להשמיד להרוג ולאבד על כרחם, וזהו צרה גדולה וכשנגאלו עשו משתה ושמחה ויו"ט כי יצאו מצרה לרוחה, אבל מלך יון לא ביקש להשמידם אלא להעבירם על דת ואלו היו ח"ו מודים לו היה מגביה קרנם, אך הם בצדקתם וחסידותם ברצונם בחרו המות ויסורים עד שהושיעם השי"ת ואז קבעו להודות ולהלל ולא למשתה ושמחה.

ועל כן אברהם אבינו ע"ה לא יצא מצרה לרוחה, אך יעקב ע"ה הוא נתנסה בצרות

רבות ורעות מלבן ועשו ומיתת רחל ומעשה דינה ושכיבת בלהה, על כן אם היה זוכה לישב בשלוה אח"כ בארץ ישראל, זהו שלוה שלא זכה אליה אחד מאבותינו, ומה שישב בשלוה בארץ מצרים י"ז שנה (להלן מז כח) לא נחשב יען שעל כל פנים היה בארץ הטמאה, אבל הוא ביקש לישב בשלוה זו בארץ מגורי אביו ולא זכה אליה כי קפץ עליו רוגזו של יוסף.

וי"ל בזה הפסוק אז ימלא שחוק פינו וגו' אז יאמרו בגוים וגו' הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים (תהלים קכו ב-ג), כי שחוק מורה על שמחה במילואו, לכן ישראל שיצאו מעיני הגלות לגאולה שלמה ימלא פיהם שחוק, אבל אומות העולם שגם בגלות יש להם עושר וגדולה אם יוסיף ה' ויגדיל אותם אז יהיו רק שמחים, וק"ל. [תורת משה עמ' קמט]

טענת השבטים דאין המלוכה באה
אפילו ע"י קבלת עול

היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלקה וגו' ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. (לו ב)
יאמר כי יעקב נתנו להתחבר עם בני הגבירות לרעות והם מסרוהו לנער ומשרת לבני השפחות, וזהו בעצמו הדיבה שהביא. ובזה יובן אמרם (פסוק ח) המלך תמלך עלינו אם משול תמשול בנו ויוסיפו עוד שנא אותי על חלומותיו ועל דבריו, פירוש כי כלל מסור בידינו מבית האסורים יצא למלך (קהלת ד יד), כלומר מתחתית דיוטא תצמח מלוכה, על דרך מאשפות ירים אביון (תהלים קיג ז), אבן מאסו הבונים וגו' (שם קיח יב). ואם כן אחר כי כל מגמת יוסף ודיבותיו הוא כי לא רצה לקבל על צווארו עול אחיו, אדרבא כי רוצה להשתרר עליהם, ואין ימלך. וזהו המלך תמלך עלינו, אם משול תמשול בנו, הלא זה אי

אפשר, לכן ויוסיפו שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו, כי המה תרתי דסתרי. (תקס"א)
[חת"ס עמ' קפח]

חשבתים לא קנאו ביוסף אלא בחלומי השני
המרמו על רוחותיו

שָׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם וְגו'. (לו ו')

מלשון הזה משמע שגם בעיניו יפלא. גם צריך להבין מאי טעמא הוסיפו שנאה, ואילו בחלום השני לא כתיב (פסוק יא) אלא ויקנאו ולא וישנאו. וי"ל כי החלום הזה הראשון רומז שעל ידי עשרו ורב תבואות יצטרכו להשתחוות לו על ככר לחם, וזה מורה על דרך רשע ח"ו, שיהיה אדם מתגאה בעשרו עד שיצטרכו להשתחוות לו עבור זה ח"ו, על כן גם בעיני הצדיק הזה היה לפלא איך אפשר שיארע כן שיהיה עשיר ויצטרכו ח"ו אחיו להשתחוות לו עבור זה, הרי אתה רואה איך פייס להם ואמר (להלן מה ה) כי למחיה שלחני אלוקים לפניכם, ואנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ כא), ולא רצה ח"ו שיהיו מחזיקים לו טובה כלל ח"ו, על כן אמר כמתמיה שמעו נא החלום הזה המתמיה.

והם אמרו אתגליא בהתתיה ורוע לבבך, כי בהיותך מושל עלינו על ידי ממון ועושר תרצה למלוך בשביל זה מבלי היות לך מעלה יתירה בחכמה, רק משום ממשלך ממשל רב, ועל כן הוסיפו שנאה להיותם מכירים עתה שהוא רע לב לפי דעתם. אבל באמת עמקו מחשבות ה' כי היה זה לבסוף שהם חשבו את יוסף למלך מצרים והשתחוּ לו אודות התבואה שקנו משם. אמנם חלום השני בא הרמז בשמש ירח וכוכבים הרומז על מעלות שכליות שיהיה לו עליהם וראוי להשתחוות כתלמיד לרב וצדיק, על כן לא הוסיפו בזה שנאה רק קנאת סופרים.

ובזה יובן דקדוק לשון יעקב (פסוק י), להשתחוות לך ארצ"ה דייקא, כי לא יתכן שעל ידי שום הוספת חכמה של הבן ישתחוה לו האב או הרב לתלמידו, שהרי מפני כן לא היה הר"מ מרוטנבורג דר במקום אביו שלא יצטרכו לעמוד זה בפני זה (רא"ש קידושין פ"א סימן נז), אמנם לעולם הבא אפשר שיהיה כן, כמו שכתבו תוס' בבבא בתרא (י ע"ב ד"ה עליונים) על עליונים למטה ותחתונים למעלה, שהיה בישיבה של מעלה שמואל יושב לפני רב יהודה תלמידו. על כן דקדק יעקב, ה**בוא נבוא אני ואמך להשתחוות לך ארצ"ה**, ר"ל בעולם הזה, כי לעולם הבא אפשר שיהיה כן אבל לא ארצ"ה בעולם הזה וק"ל. (תקס"ג)
[חת"ס עמ' קצב]

משלום הצאן והשפע בהם מוכח דגם בין האחים
שלום כי השלום מרבה השפע

לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן
וְהַשִּׁבְנִי דָּבָר. (לו יד')

פירוש כי השלום מרבה שפע וברכה, על דרך שאמרו חז"ל (בבא מציעא נט ע"א) על פסוק (תהלים קמז יד) השם גבולך שלום חלב חטים ישיביעך, והיה ברכה מרובה בצאנו של יעקב אבינו ע"ה על כי היה שלום גדול בין האחים כולם, זולת יוסף הוא הביא דבה, וגם בעיני יעקב אבינו ע"ה רע. על כן ראה נא שְׁלוֹם אַחֶיךָ, הבט וראה רב שלום שבין שארי אחיך, ומזה נולד שְׁלוֹם הַצֹּאן, על כן גם אתה השיבני דב"ר דייקא, ולא תשיבני דבה עוד.
[חת"ס עמ' קצד] (תקס"א)

יבאר רב' הפירושים חד טעמא הם

וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְגו' וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו:
וַיֹּאמֶר הִילָד אֵינֶנּוּ וְאֵנִי אִנָּה אֲנִי בָּא. (לו כט-ל)
פירש רש"י ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לַיֵּךְ וְלִשְׁמֹשׁ אֶת אָבִיו, ויש

מאביו ולא כיבדו כ"ב שנה, נענש יעקב בשבילו (מגילה יז ע"א), וכל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שבת קמט ע"ב), על כן ויבך אותו אביו דהיינו יצחק. [תורת משה עמ' קסד]

ע"י נתינת חותמו מוכח דהורד ממלכותו והורד לו ליבמה

וְתֹאמַר הַתִּמְנָה וּפְתִילָה וּמִטָּה אֲשֶׁר בִּידָהּ וַיָּתֵן לָהּ וַיָּבֵא אֶלֶיהָ. (לח יח)

תנן במתניתין (סנהדרין יח ע"א) מלך אין מייבם, ורש"י פירש על וירד יהודה מאת אחיו (לעיל פסוק א) שהורידוהו מגדולתו, ויש ספק אם אחר שהורידוהו מגדולתו עדיין יש לו דין מלך ואין מייבם ואסורה תמר כלתו לו, או כיון שהורידוהו מגדולתו אין לו דין מלך ומייבם, וחכמינו ז"ל (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"א) מסופקים בששה חדשים שהיה דוד נרדף מאבשלום אי נידון כנשיא שמביא על חטאתו שעיר או לא, והכי נמי, על כן כשנתן לה חותם פתיל ומטה והרי אסור לשמש בשרביטו של מלך ובכסותו (שם כב ע"א, רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"א), שמע מינה אין לו דין מלך, א"כ יש כאן דין יבם ומותרת כלתו לו.

[תורת משה עמ' קסד]

עיקר הזהירות הוא לא לפרוץ הגדרים וסוגים המרחיקים מן החטא

וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא שָׁמַע אֶלֶיהָ לְשֹׁכֵחַ אֲצִלָּהּ לְהַיּוֹת עָמָה: וַיְהִי בַּיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא הַבִּיטָה לְעִשּׂוֹת מְלֹאכֶתָהּ וַאֲיֵן אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבֵּית שֵׁם בְּבִית: וַתִּתְּפָשֶׁהוּ בְּגָדָו לֵאמֹר שִׁכְבָּה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדָו בִּידָהּ וַיָּנֶס וַיָּצֵא הַחוּצָה. (לט י"ב)

י"ל הענין כן, חוה נכשלה ע"י שהוסיפה על ציווי של הקב"ה ואמרה (לעיל ג) ומפרי

אומרים עפוק היה בשקו ובתעניתו. נראה דאלו ואלו דברי אלקים חיים כי בלבל יצועי אביו כדי שלא יוליד יעקב בן אחר עיי"ש (רמב"ן לעיל לה כב), ואי היה מוליד בן אחר היה משמשו לזקנותו ולא היה צריך יעקב להשתמש בשבטי יה שהם נגד י"ב צרופי הוי"ה ית"ש (של"ה וישב אות ג) ועכשיו על ידי שבלבל יצועיו הוצרכו השבטים לשמש איש יומו, על כן כל פעם ופעם שהגיע יומו של ראובן היה לו באותו יום תענית ושק, כדי לקיים תשובה שלימה באותו זמן באותו מקום.

והנה יעקב מאן להתנחם (להלן פסוק לה) כי אמר שלא השלים י"ב צירופי הוי"ה ית"ש, על כן כששב ראובן אל הבור קרע בגדיו ואמר אנה אני בא כי עד עכשיו לא היה בבלבול יצועי הפסד אלא שצריכין השבטים לשמש האב ועל זה עסק בתשובה, אבל עכשיו שהי"ד איננו וחסר אחד מצרופי הוי"ה ית"ש ואלו לא בלבל יצועי ויעקב הוליד בן אחר היה אותו הבן משלים הצירוף, נמצא גרם ראובן שאין השם שלם ח"ו, על כן אנה אני בא. [תורת משה עמ' קסב]

בכיתו של יצחק משום דוימאן להתנחם דמוכח דנענשו בעבורו

וַיִּמָּאן לְהַתְּנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֶרֶד אֶל בְּנֵי אָבִל שְׂאֵלָה וַיִּבֶךְ אוֹתוֹ אָבִיו. (לו לה)

פירש רש"י אביו יצחק, כי וימאן להתנחם, אלא זה גופא נחמה היה דאלו מת היה נשכח מן הלב (רש"י), על כן בא כמתרץ, ויאמר הא דאי אפשר לי להתנחם לא מפני שבני חי, אלא על עצמי אני מתאבל כי ארד אל בני אבא שאולא שלא יהיה בן עולם הבא כדפירש רש"י כאן שמת בנו בחייו, והנה יצחק ידע שיוסף חי והבין [שבשביל] שנפרד יעקב

אף שצריך לעשות הכנה לנס אעפ"כ נענש יוסף
על שפנה אל רהבים

וְלֹא זָכַר שֵׁר הַמְּשָׁקִים. (מ כג)

פירוש רש"י היינו דכתיב (תהלים מ ה) **אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב.** הנה אמרו חכמים ז"ל (ספרי דברים, ראה, קכג) **יכול אפילו יושב ובטל תלמוד לומר בכ"ל אשר תעשה,** כי הצדיקים עושים פעולה קטנה ומה שיחסר הטבע ישלים הנס, ובטורי זהב איתא ריש הלכות חנוכה (סי' עתר סק"א) בשם הזוהר (בראשית פח א) דעל כל פנים גבי אלישע היה צריך מעט שמן להכנסת הנס שלא יהיה יש מאין.

וכל עצמו שפתר יוסף חלומות של שר המשקה ושר האופה ושנכנס עמהם בדברים כלל מדוע פניכם רעים, לא היה אלא לעשות הכנה שעל ידי זה יעשה נס, וצדק יוסף בזה. אך כל הכנות יעשה אדם, רק לא לבקש בקשה מאדם שידבר בעדו, משני טעמים, אחד, אפשר אינו הגון להיות שליח לדבר זה, ובאמת שר המשקים היה מוכן לשליחות זה מן השמים כאשר באמת אמר (להלן מא יב) **ושם אתנו נער עברי,** וגם יוסף הבין בחלומו והנה גפן לפני (לעיל פסוק ט), זה יוסף שנמשל לגפן. אך עוד טעם שלא ישאל מאדם שיהיה לו שליח, כי בני אדם רהבים הם ותולים הם הגדולה בעצמם ואומרים כחי ועוצם ידי הושיע לפלוני, ושר המשקים לא זכה להושיע ליוסף על דרך מליצה טובה כדי שלא יתגדל עליו אדרבא על דרך בזיון **נער עברי עבד** (להלן שם), ויוסף שביקש ממנו שיעשה עמו טובה נענש על שפנה אל רהבים דייקא שתולים בעצמם ולא בהשם יתברך. [תורת משה עמ' קסז]

העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, דחפה הנחש עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה עד שנתפתה חוה (בראשית רבה יט ג, רש"י שם פסוק ד). וקשה הלא מצינו כמה גדרים וסייגים שעשו לנו חכמינו ז"ל למען לא נבא לאיסור דאורייתא גופא, וראוי ונכון לגדור גדר, וא"כ חוה עשתה כהוגן, רק ע"י שעמדה בחטא הנגיעה ולא עשתה תשובה על זה, כבר נפגמה נשמתה בפגם החטא הזה והיה להיצר הרע יכולת לשלוט עליה שתאכל גם מן האילן, וזה י"ל כוונת חכמינו ז"ל (אבות פ"ד מ"ב) עבירה גוררת עבירה.

וכזה הענין היה אצל יוסף עם אשת פוטיפרע, היא רצתה לפתות את יוסף לעבירה גופא ולא עלתה בידה, אח"כ רצתה לפתות אותו שיתייחד עמה בחדר אחד, אמר לה שגם זה נאסר לנו, והיינו שאמר הכתוב **ולא שמע אליה לשכב אצלה** לעבירה גופא, להיות עמה שאפילו ביחוד בעלמא לא שמע אליה (רשב"ם וספרנו פסוק י), אבל אח"כ כאשר כתיב **ויהי היום ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית,** א"כ היה ביחוד עמה, וזה ותתפשהו בבגדו מלשון בגידה שכבר בגד ועבר על איסור יחוד, ולזה כיון שכבר בגד ועבר על איסור יחוד נקל ליצר הרע להתגבר עליו, וזה ותתפשהו בבגדו שתפשה אותו ע"י בגידה זו **לאמור שכבה עמי, ויעזוב בגדו** היינו שעזב ונתחרט על בגידה זאת שבגד ולא יכול עוד היצר הרע להתגבר בו לכן וינס ויצא החוצה.

[תורת משה עמ' קסז]

חנוכה

נס חנוכה שהיה בתוך בית המקדש
ראוי לפרסמו ברבים

להשיבו אל אביו, בכתפיו הוו מייתי ליה, והרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקפ"א) למד מזה מצוה לכתוב שם המתנדבים בעם על הפרכת וכלי הקדש. וזה המשך הנ"ל, הדודאים נתנו ריח זה ראובן בשעה שהציל יוסף. ותיאר לראובן במעשה דודאים משום שגם אז פרסם הכתוב מה שהיה בלבו להשמר מן הגזל, וכתבה בימי קציר חטים כפירוש רש"י (בראשית ל' י"ד). ואפשר דתרווייהו חדא היא, דהתם נזהר מגזל והכא מגונב נפש, על כן קרא לו בעל הדודאים. ומשם אנו למדין להעמיד על פתחינו כל מגדים, נר חנוכה המגידים ומפרסמים ניסו של הקב"ה שבסתר.

וכן הוא נוסח התפילה ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה, ואם כן אחר שכבר נתקדש שמו וגם כבר נעשתה תשועה גדולה בישראל תו לא היה צריך לשום דבר, ובכל זאת ואחר כך באו בניך לדביר ביתך שהוא מקום סתר ואין רואה והדליקו נרות וכו', על כן קבעו שמונת ימי חנוכה.

[דרשות עמו' קפ ד"ה במדרש הדודאים נתנו ריח]

ע"י הכהנים נעשה נס ע"פ מידותיו של אהרן הכהן
שהוא מידת השלום

מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב וגו' [זקן אהרן שירד על פי מדותיו] (תהלים קל"ג א'-ב'). כי הנס שנעשה על ידי בני אהרן בפך שמן הוא על פי מידותיו של אהרן, בשלום ובמישור הלך ורבים השיב מעון (מלאכי ב' ו'), על ידי שהיה אוהב ורודף שלום.

במדרש (שמעתי) הדודאים נתנו ריח (שה"ש ז' י"ד) זה ראובן בשעה שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה שעל הפתח. וי"ל ההמשך כך, דיש להבין מאי טעמא קבעו הנר על הפתח ברשות הרבים כדי לפרסם הנס ביותר, ולא סגי להו כעין פרסום נס דאורייתא באכילת פסח וסיפור יציאת מצרים ומגילת אסתר שנעשה בתוך הבית ולא על פתח הבית מבחוץ. וי"ל דשאני התם שהנס בעצמו היה גלוי ומפורסם לכל העמים, וגם הנס בעצמו אינו מראה חבתו עלינו כל כך, די"ל שעשה כן למען ידעו כל באי העולם כי ה' הוא אלוקים אין עוד מלבדו. מה שאין כן בחנוכה שהנס של נרות היה בסתר בבית המקדש, ומי ראה וידע זה רק הכהנים הניגשים אל ה', והרוצה יכחיש כל אלו ואין כאן כבוד לשמו ולא היה בכל זה שום צורך רק להודיע לנו חבתו ורצונו עמנו, וכן כתב להדיא הראב"ד בספר דברי מלכות בית שני שחבר ע"ש, ואם כן מהראוי לנו לפרסמו ביותר ברשות הרבים בפומבי.

וזה אנו למדין ממדותיו של ית"ש כאשר הוא נוהג עם שומרי מצותיו, דלהכי פרסם הכתוב בראובן להשיבו אל אביו (בראשית ל"ז כ"ב), הואיל וכך היתה כוונת לבו של ראובן בסתר מחשבתו ולא נודע לאדם פרסם עליו הכתוב. ואמרו במדרש (ילקוט רמז קמ"א) אילו היה ראובן יודע שעתידיה תורה לכתוב עליו

כשם שהקב"ה הבטיח לא מאסתים ולא געלותם,
כן אנחנו קיבלנו על עצמינו ואהבת בכל לבבך
ובכל נפשך

וענין נר חנוכה למזווה שקבעו מזווה בימין
ונר חנוכה בשמאל (שבת כג ע"א). הנה
אמרו חכמינו ז"ל (מגילה טז ע"ב) מגילה צריכה
שרטוט כאמיתה של תורה, ופירשו תוספות
(גיטין ו ע"ב ד"ה אר"י) דהיינו מזווה, שנקרא
אמיתה של תורה שיש בה אמונת קבלת
מלכות שמים. וצריך תבלין, ומה טעם תלה
מגילה במזווה.

הנה ענין מזווה, עבדיו יושבים בפנים והוא
משמרם מבחוץ (עבודה זרה יא ע"א). הענין
בזה, כשעושים רצונו הרי הקב"ה בחינת מלך
יושב בפנים בדביר קדשו הארון והלוחות וכו',
ומשרתיו סובבים מבחוץ בעשרים וארבעה
מקומות הכהנים והלויים שומרים בבית המקדש
(מדות פ"א מ"א). אמנם כשאנחנו עושים רצונו
ח"ו ורק נשארה האמונה וח"ו הקב"ה מבחוץ
ואחר הדלת והמזווה שמת זכרוןך (ישעיה נז ח),
זה רמז שתי פרשיות אמונה שבמזווה
שקובעים בחוץ על הדלת, מכל מקום הוא
יתברך שמו שומר אותם, ואף גם זאת בהיותם
בארץ אויביהם וגו' אני ה' אלהיהם (ויקרא כו
מד). ואמנם לא נתאמת זה ולא הראה בזה
אמתתו עד בימי אסתר שנתאמת זה, שהיו
אינם עושים רצונו כלל ועמד להם בעת צרתם,
על כן צריכה מגילה שרטוט כאמיתה של תורה
היינו מזווה וק"ל.

וכשם שהקב"ה הבטיח אותנו שאפילו אינם
עושים רצונו לא מאסתים ולא געלותם,
כך אנחנו קבלנו עלינו ואהבת וגו' בכל לבבך
ובכל נפשך (דברים ו ה) אפילו נוטל נפשך (ברכות
נד ע"א), אפילו הקב"ה אינו עומד לנו בעת צר,
מכל מקום אנחנו עמו וצאן מרעיתו לא נעזוב
תורתו ומצותו. ואמנם לא נתאמת זה ממנו אלא

וידוע בשעה ששלום בעולם המועט מחזיק
המרובה, כד הוה רחמתן עזיזא אפותיא
דספסירא שכיבן (סנהדרין ד' ע"א), ואין עין בריה
צרה בחברתה כפירוש רש"י על ותרענה באחו
(בראשית מ"א ב'), על כן גם הנס שנעשה על ידו
היה מיעוט השמן מחזיק את המרובה. וזה מה
טוב ומה נעים יש בשיבת אחים, ואמר גם
יחד באחדות, על ספסירא חודו של מחט יהיה
די להם. ואמר וזהו כשמן הטוב שירד
לאהרן על פי מידותיו הטובות, היינו נר
חנוכה שהיה המועט מחזיק המרובה – חשמ"ן
אותיות שמן ח', שידליקו ח' ימים בשמן זית.
[דרשות עמו' קפ"ג ד"ה מה טוב ומה נעים]

מחלוקת בית שמאי ובית הלל הוא דוכרת התורה
פוחת והולך אך חידודי התורה מוסיף והולך

בפרק במה מדליקין (כא ע"ב) תנו רבנן, בית
שמאי אומרים ביום ראשון מדליק
שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל
אומרים ביום ראשון מדליק אחת, מכאן
ואילך מוסיף והולך. ואמרו בגמרא (שם) לחד
מאן דאמר לבית שמאי הטעם נגד ימים
הנכנסין, ולבית הלל הטעם נגד ימים היוצאין.
ואמרו שם בגמרא (כג ע"ב) על דרגיל בשרגא
הויין ליה בנים תלמידי חכמים. כי הדלקת
מנורה גורם הצלחה בתורה, הן לחדודי, כפתור
ופרח (שמות כה לג) ציצים ופרחים לתורה, הן
לאוקמא גירסא לזכרון ועל זה מרמז משוקדים
(שם). והנה לעת זקנה מוסיף והולך השכל,
בישישים חכמה ואורך ימים תבונה (איוב יב יב),
ובהיפוך כי גירסא דינקותא אדם זוכר והזקנה
משכת. ועל כן בית שמאי דהיה מחדד טפי
(יבמות יד ע"א), ולא צריך להדליק כי אם להוסיף
זכרון, והוא פוחת לעת זקנה, על כן פוחת
והולך, ובית הלל הדליקו להוסיף חידוד, על
כן מוסיף והולך. [תורת משה עמ' קעט]

נמי ה'דליקו נרות ב'חצרות ק'דשיך ראשי תיבות נקב"ה".
[תורת משה עמ' קפא]

הקב"ה הקדים והדליק נרו כאילו הוא שמח
שזכה שחזרו ישראל

שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (תהלים קמ"ט א'). כי הנה מדרך ארץ היה שישראל שהיו מצירים ומגורשים ישמחו וידליקו נרות על שנתרצה עמהם הקב"ה, אך הקב"ה הקדים עצמו והדליק נרות מאור שלמעלה במנורה כאילו הוא שמח שזכה שחזרו ישראל לעבדו בבית המקדש, וזה כבוד גדול לנו, ועל כן הוא שיר חדש מה שלא היה כן מעולם. תהלתו בקהל חסידים, הכהנים זרע איש חסידך (דברים ל"ג ח'). ואמר כי בשאר ניסים אשר ישמח ישראל בעושי וּבני ציון יגילו במלכּם, דהיינו הם שמחים בו, אז יהללו שמו במחול, יוצאות וחולות בכרמים (כתענית כ"ו ע"ב) וכדומה. אך עתה בנס הזה כי רוצה ה' בעמו שהוא רוצה בהם והראה שהוא שמח בחזירתם, יעלו חסידים בכבוד הזה, וירננו על משכבותם בלילה במטתם ומנורה דולקת בבית המקדש. ועל כן רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. פירוש כי מהראוי מי ששפך דמים הרבה לא יבנה בית המקדש, ומכל שכן שלא להקריב קרבנות כמו שאמר הקב"ה לדוד המלך ע"ה (דה"א כ"ב ח'), ועל דרך מעשי ידי טובעים בים וכו', ואין שמחה לפניו, אבל הכא שהוא ית"ש שמח באבידת רשעים הללו והרמת קרן ישראל, על כן רוממות אל בגרונם אעפ"י שחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים.

הדליקו בחצר בית המקדש לפרסם הנס
ומישב קושית הבית יוסף

והדליקו נרות בחצרות קדשיך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו וכו'. בספר זרע יעקב

בימי יונים, שלא בקשו אלא להעבירו על דת, וסבלנו צרות רבות ורעות שנים רבות ולא עזרנו ה' ולא הראה לנו ניסיו והכל קבלנו ולא הרהרנו, עד שלבסוף ריחם ה', ונתאמת גם הבטחתנו לו כמו שהתאמת הוא ית' הבטחתו לנו. על כן נכון שמזוזה המרמז על שמירת הבטחתו לנו, זה יהיה בימין, ונר חנוכה המורה על אמיתותנו לו יתברך, יהיה בשמאל הנכנס. [תורת משה עמ' קפ]

במלכות בית חשמונאי דלא הוי ישועה לנצח
נתעוררו להחזיק מעוז התורה ותיקנו גדרים וסייגים

תשועה גדולה ופרקן פהיים הנה.

נראה לי היפוך ממה שאמרו (סנהדרין קי ע"ב) בפסוק וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה (דברים כ"ז), שהשלכה אינה לעולם, אלא כהיום הזה שמאפיל והדר מאיר, והכא בהיפוך, הישועה כהיום הזה שמאיר והדר מאפיל, כי הבינו שאין ישועה זו לנצח כל זמן שאין מלכות בית דוד מושלת, על כן נתעוררו חשמונאים והחזיקו מעוז תורה ועשו גדרים וסייגים הרבה וגדרו גדרים לתורה, ואלמלא הם תפוג ח"ו תורה בגלות האחרון הלזה, ורמז על זה הרמב"ן בפסוק לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט י) עיין שם. והיינו ומהירו את מקדשך פירוש, את ישראל טיהרו מכל סיג ופסולת שהיה בהם לפי שעה אחר גלות יון, ועוד הדליקו נרות בחצרות קדשיך פירוש, הסייגים והגדרים שבנו סביבות גוף התורה הנקרא דביר קדשיך אותו מקום הגדר קרא חצרות קדשיך, החצר שסביב הדביר, שם הדליקו נרות, על דרך משל האירו עינינו והגיהו חשכינו.

והיות אותה התשועה בבחינת הנקבה כי סופה לחזור בעוונותינו הרבים, כמו שאמר בפייט שביעי של פסח (זולת אי פתרוס) שירות אלה לשון שירה נקבה מיסודים, על כן הכי

כשמדליקים בחוץ בחצרות קדש, ומ"מ דלקו כל הלילה. על כן גם בליל ראשון היה נס. והיינו המשך והדליקו נרות בחצרות קדש ולא בפנים בהיכל, על כן קבעו שמנת ימי חנוכה ולא רק שבועה, כי גם ביום הראשון היה נס. [דרשות עמוד סז]

ישועת ישראל עומדת לעד כהיום הזה ומאירה מאור החשמונאים ע"י התורה

ולך עשית שם גדול וקדוש בעולם. היינו בכל מקום בכל העולם כולו, אבל לא בכל זמן, כי בעו"ה חזר ונתחלל שמו על ידי חורבן בית המקדש. אבל לעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, אפילו בזמן הזה עדיין הארץ מאירה מאור החשמונאים כמו שכתב רמב"ן פרשת ויחי (בראשית מ"ט י) בפסוק לא יסור שבט מיהודה, כי אלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, וכל הגדרים והסייגים, מהם ומרבנים שאחריהם. והיינו וטיהרו את מקדשך ממש, וגם הדליקו נרות בחצרות קדשך, פירוש שאורם מאיר בפרוזדור העולם הזה בגדרים וסייגים ותוספת קדושה וטהרה. ולכן לשיטת רש"י (שבת כ"א ע"ב) מדליקים בתוך החצר, לא בפתח שברשות הרבים אלא בפתח הבית שבחצר, כי העולם הזה דומה לפרוזדור (אבות פ"ד מט"ז) – ומזוהה בימין שהקב"ה שומר ישראל שבתוך הבתים, והנר בימין היוצא, שישראל משמרים נתיב היוצאים חוצה שלא יעברו שום גדר מן התורה, נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט ק"ה). [דרשות עמוד סח]

בפרק ב' דשבת (כ"א ע"ב ד"ה ומדי) הקשה הא הדלקת המנורה היתה בפנים, ומאי טעמא שביק לשון היכל ודביר שהזכיר תחלה ואמר והדליקו נרות בחצרות קדשך, הלא הנרות היו בפנים ולא בחצרות. ולפע"ד לפי מה שכתב רמב"ם פ"ט מביאת מקדש ה"ז וכן הדלקת נרות כשרה בזרים, לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן בחוץ מותר לזר להדליקן עכ"ל, והוא מש"ס דיומא כ"ד ע"ב, וע"ש תוס' ישנים (ד"ה הדלקה) ושיח יצחק. ומה שהקשה הגאון עץ [ה]חיים פרשת בהעלתך הא הדלקה במקומה בעינן, יש לומר דהדלקה כשרה בחוץ אפילו תעמוד המנורה כך בחוץ, נהי דמנורה נוכח השלחן מעכב (מנחות צ"ח ע"ב), היינו לכללות הבנין הוא מעכב, אבל מצות הדלקת הנרות מקיים אפילו עומדת דולקת בחוץ, והוה שפיר הדלקה במקומה.

ולפי זה נ"ל, אז היה ההיכל מלא גלולים, עד שפינו את היכלך וטהרו את מקדשך, אז לא הדליקו נרות בפנים אלא בחצרות קדשך בעזרה, ומזה נתפרסם הנס שכל ישראל ראו הנרות דולקים ח' ימים רצופים, דאילו היתה המנורה בהיכל לא ראו הנס אלא הכהנים, אבל בחצרות קדשך נתפרסם הנס. ולפיכך תקנו להדליק בפתחי החצרות.

ומיושב קושית ב"י (סי' תע"ד) מה נס נעשה ביום ראשון. והשתא אתי שפיר, דידוע דצריך שמן יותר במקום שהרוח שולט ונושב בהאש, ממה שצריך כשעומד בפנים בחדר מכוסה, ובפך לא היה אלא כשיעור הדלקה לילה אחת כשמדליקים בפנים, ולא

אלם הזהיכל

עיונים הערות והארות
בדברי מרן זי"ע
על סדר הפרשיות ומועדים

היכל החתם סופר

המנחת מורשת החתם סופר

קט"א נבש המעין ולא יקבץ האילן

• מרשימות 'מבאר הסופר' •

זאת למודעי שרוב הדברים כאן נרשמו בשעתן מקופיא ובלתי
עיון כה"צ, ונמסרו לרבים על דעת לעורר לב המעיין להעיר ולתקן
להגדיל תורה ולהאדירה, ודי בהערה זו.

פרשת תולדות

ואלה תולדות יצחק בן אברהם. פירש"י הרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק שר קלסתר פניו דומה לו. יל"ד מ"ש דרמזו הכא הכי, ותו מ"ש דתיאר אותו יצחק בן אברהם כלל ולא אמר סתם יצחק כמו (להלן ל"ז ז') ואלה תולדות יעקב יוסף וגו' ולא אמר ואלה תולדות יעקב בן יצחק.

ונ"ל לפי מה דאמרי' (שם ס"ו ע"ז) אמר אבי אמרה לי אם כל מנינא בשמא דאמא, ר"ל כל הלחשים אומר בן פלונית בשם האם ולא בשם האב (רש"י שם), וה"ה כל התפלות מזכיר שם האם, אבל אביו דלמא לאו אביו הוא ולא סמכי' ארובא כי האי גוונא. ומהאי טעמא נ"ל דאמר יצחק (להלן כ"ז כ"ט) וישתחוו לך בני אמך ולא אמר בני אביך כמו יעקב, דמה שמי' רש"י (שם) מפני שהי' ליעקב נשים הרבה אין זה מספיק אלא על שלא אמר יעקב בני אמך, אבל מ"ט לא אמר יצחק בני אביך כמו יעקב שהרי משפחת אב קרוי משפחה טפי, אע"כ מטעם הנ"ל, אבל יעקב לא הי' אפשר לו בלא"ה הוצרך להזכיר שם אב ולסמוך על רובא.

והנה לכאורה בתפלת יצחק על עצמו שתופקד אשתו צננים הוצרך להזכיר שמו בתפלתו יצחק בן שרה, והאמת אינו כן אלא ואלה תולדות יצחק בן אברהם בשם אביו, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק ע"י נורת קלסתר פניו, וא"כ משפחת אב עדיף.

חתם סופר פרשת תולדות (עמ' ק"ג) [חסר התאריך]

והנה ס"פ הספינה (כ"ב צ"א סוע"א) אמרי' אמו של אאע"ה ארמלתא' בת כרנבו, נפקא מיני' לתשובת האפוקורס', ע"ש ברשב"ם שגדחק. ולפע"ד ה"פ, תשובה לאפיקורס' שאומרים שנכתב (להלן ל"ז כ"ב) ואחות לוטן תמנע על מגן (עי' סנהדרין צ"ט ע"ב), וזה תשובה עליה, דהרי יותר הי' ראוי' שיכתוב מרע"ה שם אמו של אאע"ה משיכתוב שם אמו של עמלק שהיא תמנע (כסנהדרין

בדברי מרן ז"ל דגם בתפלה צריך להזכיר שם האם [א] במה שנקט מרן ז"ל דה"ה בתפלה צריך להתפלל בשם האם, ונקט כן גם גבי יצחק, יש להעיר מדבריו בפתיחה לדרשת שבת שובה תקס"ח לפ"ק [נדרס בחי' סוגיות (מונקאטש תרס"ב, י"ג ע"ב), ולא נדרס בדרשות], שם משמע דבתפלה על ישראל אין צורך לשם אמו אלא לשם אביו, ונעתיק מדבריו שם, וז"ל:

א. במהדר"ח ציינו לדברי הזהר פ' לך (פ"ד ע"א) דמבואר כן לענין תפלה, ע"ש.

ב. משום דמשפחת אב קרוי משפחה טפי כנ"ל.

ג. וכפי הנראה הם משנות תק"נ-ט' לפ"ק.

ד. בגמ' לפננו איתא: 'אמתלא'.

ה. בגמ' שם: 'ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה (במדבר ט"ו ל') זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי, אמר, וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע', וע"ש.

האורות והערות בדברי מרן זי"ע – פרשת תולדות ♦ אולם ההיכל

במכתבו להבית אפרים (בלקוטי תש'ו) [לונדון תשכ"ה] סי' כ"ה). והיינו כדבריו כאן.

בדברי מרן ז"ל דלענין הזכרה בתפלה לא סמכין ארובא [ב] במ"ש מרן ז"ל דדוקא מזכירין בתפלה שם האם ולא שם האב משום ד'למא לאו אביו הוא ולא סמכי' ארובא כי האי גוונא'. ע"י בגמ' חולין (י"א ע"ב) דילפינן דאזלינן בתר רוב ממכה אביו, דדילמא לאו אביו הוא אלא דאזלינן בתר רובא. והנה מרן ז"ל לא ביאר כאן למה לענין הזכרה בתפלה לא סמכין ארובא, ומרהיטות הדברים נראה דר"ל דלגבי הזכרה בתפלה חיישינן באמת דילמא לאו אביו הוא, וד"ז צ"ע. אך מהמשך דבריו (בסוד"ה ונ"ל) מובן הכוונה דכיון דאפשר בלא הכי, דהיינו דאפשר להזכירו בתפלה בלי לסמוך ארובא, והוא ע"י הזכרת שם אמו, ע"כ לא סמכין ארובא, ודו"ק. [ועי' בתש'ו מהרי"ט (ח"א סי' קל"ט, סוד"ה ובר [צוין במהדו"ח]) שכתב (גבי קמיע) דמדקדיקין לכתוב שם האם כיון שהיא ודאית טפי מהאב]. (וע"ע להלן בהערה מס' דברי תורה להמנח"א).

במ"ש מרן ז"ל דמשפחת אב קרוי משפחה טפי [ג] במ"ש מרן ז"ל דמשפחת אב קרוי משפחה טפי. מדקדוק לשונו משמע דנקט בפשיטות דגם משפחת אם קרוי משפחה, אלא דמשפחת אב קרוי משפחה טפי. וזה דלא כפשטות משמעות הגמ' (ב"ב ק"ט ע"ב) דמשפחת אם אינה קרויה משפחה כלל.

והנה ידועין דברי הגר"ח (בספרו פט"ו ה"ט מאיס"ב) שס"ד דהא דממעטין מקרא דלמשפחותם לבית אבותם דמשפחת אם לא

שם, דאין לומר שלא ידע שמה של אמו של אאע"ה שהרי אנחנו יודעין וזה דבר שיכול להתברר בלי ספק ע"י אנשי ארם, וא"כ ע"כ משה רבינו נמו ידע ולא כתבו בתורה, וע"כ משום שלא נכתב שום דבר שלא לצורך גדול. וא"כ ע"כ אחות לוטן תמנע יש בו שום צורך, כך העליתי מאז.

ואמרת להוסיף כעת על זה עפ"י מה דאמרי' בשבת ס"ו ע"ב אמר אביו אמרה לי אם כל מניני בשמא דאימא, פירש"י כל הלחישות שאדם לוחש יאמר פלוני בן פלונית, ע"ש. והטעם משום דהק"יפה מסטרא דנוקבא, ע"כ הן לבטל כישופי' מהאדם או לבטל כישופיו של מכשף שלא יצליח במעשיו צריך לידע שם אמו, משא"כ בקדושה כתי' למשפחותם לבית אבותם. ומשום כן הזכירה תורה שם אמו של עמלק ראש המכשפי', ויש תועלת לנו בדיעת שמה משא"כ שם אמו של אאע"ה שהוא למעלה מהמוזל ולא ישלטו בו כלל, אין צריך בדיעת שם אמו כלל.

והוא לכאורה דלא כדבריו כאן, וצ"ע. ובעיק"ד שם בחי' סוגיות שם, יש לציין בזה מ"ש בס' פנים יפות (סו"פ בהעלותך, סוד"ה אל נא) 'דכבר אחז"ל שכל הלחשים והתפלות וקיום בריות הגוף הוא בשם אמו ותפילות עליות נשמה בשם אביו'. וצ"ת מקור חילוק זה בחז"ל, אך לולד"מ נראה דדברי הרב ודברי התלמיד ממקור אחד יתהלכון.

עוד יש להעיר בזה ממנהג מרן ז"ל בעצמו שחתם בשמו ושם אמו לתפלה, והוא

ו. שו"מ שכבר עמד בזה המנח"א בס' דברי תורה (תניא אות ד'), ע"ש בכ"ד. [ונמצא שם גם טעם נפלא למה מזכירין שם האם דוקא בתפלה על חולה, ע"ש שביאר שהוא משום דאין הולכין בפקו"נ אחר הרוב וע"כ חיישינן למיעוטא דילמא לאו אביו הוא]. ובעיקה"ד המנח"א דאביו היינו רק מדינא דרוב, הארכנו בזה טובא בפ' אמור, ע"ש.

אולם ההיכל ♦ הארות והערות בדברי מרן זי"ע – פרשת תולדות

מן משפחת האם, ע"ש. (ועי' כע"ז בקוב"ע סי' כ' סוסק"ג [בסוגריים]).

ולפי"ז י"ל דמרן ז"ל קאי בשי' הרשב"ם דמשפחת אם אינה מופקע משם משפחה אלא דנאמר בה דין קדימה למשפחת אב דקרויה משפחה טפי ממשפחת אם, ודו"ק.

ובאופ"א יש לבאר דברי מרן ז"ל עפמ"ש באור שמש (פ"א ה"ח מנחלות) לחדש, דהא דמשפחת אם אינה קרויה משפחה היינו רק ביחס האם לגבי בנה, אבל ביחס הבן לגבי אמו בהא שפיר אמרינן דמשפחת אם קרויה משפחה, ע"ש היטב (בד"ה וכו'). ולפי"ז א"ש דלענין הזכרה בתפלה ליתיה להך כללא דמשפחת אם אינה קרויה משפחה, ומ"מ משפחת אב קרוי משפחה טפי כיון דהוה משפחה גם לשאר דיני התורה, וק"ל.

הוא משפחה היינו אף היכא דליכא משפחת אב, ע"ש שהוכיח כן מדברי התוס' (שם ק"ד ע"ב, ד"ה אף) שנקטו דאף בגיורת שאין לה משפחת אב אין אמה יורשת אותה, ומדברי התוס' משמע דמשפחת אם אינה קרויה משפחה כלל. ולכאורה לפי"ד מרן ז"ל דנקט דגם משפחת אם קרויה משפחה אלא דמשפחת אב הוה משפחה טפי, לכאורה יהיה הדין דהיכי דליכא משפחת אב ניזיל בתר משפחת אם, וא"כ בגוונא הנ"ל תירת האם ודלא כתוס'.

איברא דיעויי' במרומ"ש שם שמצדד לומר דהרשב"ם פליג על התוס' וס"ל דבגיורת שאין לה משפחת אב תירת האם (אולם הקשה ע"ז מד' הירושלמי, ע"ש), והסמך לזה דברי רש"י גבי גאולת קרובים (יבמות נ"ד ע"ב, ד"ה מה) דמשמע דהא דמשפחת אב קרוי משפחה היינו שיש קירבה יותר למשפחת אב

ז. ויש להביא ראיה לדבריו (דהרשב"ם חולק על התוס' וס"ל דגיורת מנחיל לאמה) דיעויי' ברשב"ם בר"פ יש נוחלין הרשב"ם לעיל (ק"ח ע"א, ד"ה האיש נוחל) שכתב 'האיש נוחל את אמו אבל לא מנחיל שהרי קרובי האב יורשין אותו דמשפחת אם אינה קרויה משפחה', וצ"ב מי לא סגי ליה בטעמא דמשפחת אם אינה קרויה משפחה ולמה הצריך להוסיף 'שהרי קרובי האב יורשין אותו', וצ"ב. ושמעתי בזה ממ"ו הגאון ענפי ארז שליט"א שדייק דמוכח מיניה דס"ל לרשב"ם דהיכי דליכא משפחת אב אז משפחת אם יורשת, וע"כ כתב דדוקא דהיכי דקרובי האב יורשין אותו אמרינן דמשפחת אם אינה קרויה משפחה. [ובשעתו הראיתי למ"ו הגאון שליט"א בחי' הר"י קרקושא (תלמיד הרמב"ן ומרבותיו של הרשב"א, ונפדס בס' שיטת הקדמונים) בר"פ י"ג שם, שכתב להדיא כלשונו של הרשב"ם ובסו"ד כתב להדיא דגיורת אינו מנחיל את אמו אע"ג דליכא משפחת אב, וז"ל: האיש נוחל את אמו. אבל לא מנחיל שהרי קרובי האב יורשים אותו, דמשפחת אם אינה קרויה משפחה כדילפינן בגמרא מלמשפחותיהם לבית אבותם. ולא מיבעיא כשילדתו מישראל דיש לו לבן שאר משפחת אב דאין האם יורשת אותו, אלא אפילו ילדתו מגוי ועבד דאין לו שאר משפחת אב, אפילו הכי אין האשה יורשת את בנה, ואמרינן ביה כל הקודם זכה, דמשפחת אם אינה קרויה משפחה כלל, עכ"ל. וא"כ לכאורה מבואר דאין להביא ראיה מדיוק הנ"ל, וענה לי כי הדבר צ"ע אך אולי י"ל שהר"י קרקושא העתיק לשון הרשב"ם בכ"ד, וכדרך הרא"ש והר"ן להעתיק מפירש"י אף כשחולקים עליו. ויש להאריך עוד בכ"ז ואכ"מ].

ח. ולמותר לציין כי דבריו מחודשין מסברא, ועי' ביד רמ"ה (ר"פ יש נוחלין) שכתב להדיא דהא דהבן יורש את אמו הוא דין מחודשת דילפינן ליה (בגמ' שם קט"ו ע"א) אע"ג דאינה קרויה משפחה, ואכמ"ל.

פרשת ויצא

כי מששת את כל מה מצאת וגו' שים כה נגד אחי ואחוך ויוכיחו בין שנינו. יל"ד הלא לא משש במקום מושב רחל ולא חפש, ונהי ללא הי' אפשר לחפש שם משום שדרך נשים לה מ"מ לא ילא י"ח חיפוש, ואיך חרה אף יעקב כל כך. גם יל"ד מ"ט לא אמרה רחל ראשי ואיברי כזדים, ומה היה לה לומר דרך נשים לי דוקא, ערמז"ץ.

ושמעתי בשם מדרש דרך נשים שמסקרות ומכזות, וקשה מנ"ל שהי' שקר שאפי' אם לא היתה זמן ווסתה היה ראוי שיעשה לה נס לקיים מוצא שפתיה, וכמו שאירע לאשתו של ר"ח שנכנסה להציא מראי' (תענית כ"ה ע"א).

וי"ל, דל"ע איך ישנה על התרפים הא ע"ז אסורה צהנאה, וי"ל הא מצוה צמהרש"א צדה (ו' ע"ב) דאצותינו אכלו חולין צטהרה וכמצוה אכלינו כמה פעמים, והיושב על התרפים מטמא עצמו, וקלקולו יתר על תיקונו ומותר כמצוה פ"ק דחולין ח' ע"א גבי שוחט צסקין של ע"ז, וע"ש צר"ץ דמייתי ממתני' פ' כל הכלמים (ע"ו מ"ח ע"ב) דזורעים תחתי' ירקות משום מה שמצית צנציה פוגם צלל, ע"ש. וה"נ דכוותיה.

א. ברמב"ן לעיל (פסוק ל"ה) כתב במה שאמרה רחל 'אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך', וז"ל: לא הבינותי מה התנצלות זה, וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמדו, אולי אמרה כי ראשה ואבריה כבדים עליה והיא חולה בבא הארץ כי כן דרכן, וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והארח יכבד עליהם מאד, עכ"ל וע"ש. וכוונת מרן ז"ל להקשות דלפי דברי הרמב"ן הוה לה לרחל לומר בהדיא כי ראשה ואבריה כבדים עליה, ולמה נקטה לומר 'כי דרך נשים לי'. (וכן הקשה מרן ז"ל לעיל [במע' זה] ד"ה לוא אוכל [השני] משנת תקס"ה לפ"ק, ע"ש).

ב. בגמ' תענית (כ"ד ע"ב – כ"ה ע"א) אמרין: אמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת (פירש"י, ולא גרסינן מהר חורב) ואומרת כל העולם כולו ניוון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (פירש"י, כל השבת היה ניוון בכך, חסר לחם היה ומתגלגל היה בחרובין), הוה רגילא דביתהו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא (פירש"י, דבר שמעלה עשן כקטור הכבשן [כדי שיהיו סבורין השכנים שאופה בתנור]) משום כיסופא (פירש"י, שהיו שכינותיה אופות עיסה לכבוד שבת, והיא אינה עושה כלום), הוה לה הך שיבבתא בישתא אמרה מכדי ידענא דלית להו ולא מידי, מאי כולי האי, אזלא וטרפא אבבא, איכספא ועיילא לאינדורנא, איתעביד לה ניסא דחזיא לתנורא מלא לחמא ואגנא (פירש"י, עריבה) מלא לישא, אמרה לה פלניתא פלניתא אייתי מסא (פירש"י, עתר שמוציאין בו הלחם, מרדה פאלי"א בלע"ז ומרדה ומסא חדא מילתא היא) דקא חריץ לחמין, אמרה לה אף אנא להכי עיילי תנא אף היא להביא מרדה נכנסה (פירש"י, פלי"א בלע"ז על שם שרודין בה פת מן התנור) מפני שמלומדת בנסים (פירש"י, שלא היתה שואלת מפני שרגילה בניסין).

ג. בשער יוסף כאן ציין: עי' לעיל ס"פ וירא ד"ה במשלי. (ובד' מהרש"א ודברי מרן ז"ל שם הארכנו במק"א).

ד. בגמ' שם אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא, סכין של עבודת כוכבים מותר לשחוט בה [וכו'] מקלקל הוא, פירש"י, ואין זו הנאה שבחיייה היו דמיה מרובין מלאחר שחיטה, שבחיייה היא עומדת לג' דברים לגדל ולדות ולחרישה ולאכילה.

ה. נר"ל דלכן אין בשיבתה בתרפים משום הנאה מעבו"ז מפני שקלקולו – שמשמא אותה ותו אינה יכולה לאכול בטהרה, יתר על תיקונו – היינו הנאת ישיבתה].

וא"כ ע"כ מוכח דהיתה משקרת צמה שאמרה דרך נשים לי, דאי היתה טמאה נדה בלא"ה לא הי' שום קלקול צמה שיושבת עליהם, והי' אסור משום נהנה מע"ז, ומשום"ה לא נעשה לה נס שתראה דם צאמת, משום שא"כ לא היתה יכולה להסתירה תחת"י משום נהנה מע"ז.

והנה לנן ידע כל מנהגי יעקב שהרי הי' אכלו עשרים שנה. וע"כ אי היתה אומרת ראשי ואצרי כזדים, מ"מ היה מחפש תחת"י והי' עושה כל האפשרי, אעפ"י שהיה לנן יודע שציתו של יעקב אינם נהנים מע"ז, מ"מ הי' חושב מה שמשיצח צהנאת הישיבה פוגם בטומאה, אך כאשר אמרה דרך נשים לי, הצין לנן כיון שהיא טמאה נדה אסור לה ליטב על התרפים, ע"כ לא חפש תחת"י, ע"כ יפה אמר יעקב כי משעת אחת כל כלי שים כה נגד אחי ואחייך דייקא, היודעים מנהגי בני ביתו, והם יצינו שאין לך אמתלא לומר שהם תחת ישיבתה של רחל, כי הם יודעים שאין אנו נהני מע"ז כנ"ל, וק"ל.

חתם סופר פ' ויצא (עמ' קנ"ט) [משנת תקס"ט לפ"ק]

שהנשים כחשניות הן מפני הפחד, ולכך פסלן הקדוש ברוך הוא מלהעיד עדות, עכ"ל. וכע"ז איתא בס' לקוטי הפרדס המיוחס לרש"י (נדרס לראשונה בויניציאה רע"ט לפ"ק, ובמהדורות מונקאטש [תרנ"ז] הנפוצה היא בדף ט' ע"ב מדה"ס).

והלום ראיתי בס' 'חוט של חסד' (לבעל שבט מוסר) בפרשתן שכתב, וז"ל: כי דרך נשים לי. הכונה שבהיות שהיה משקר בו אמרה כי דרך נשים לי לשקר שהנשים שקרניות כדאיתא במדרש, עכ"ל. ולכאור' כוונתו לדברי המדרשים הנ"ל בפסוק ותכחש שרה, וק"ל.

בדברי מרן ז"ל בשם המהרש"א
דאבותינו אכלו חולין בטהרה

[ב] במ"ש מרן ז"ל בשם המהרש"א (ח"א נדה ו' ע"ב) דאבותינו אכלו חולין בטהרה. צ"ב דהרי מפורש היא בגמ' ב"מ (פ"ז ע"א) דאע"ה אכל חולין בטהרה. ואולי כוונתו לדייק מל'

בדברי מרן ז"ל בשם המדרש שדרך הנשים לשקר ולכזב [א] במ"ש מרן ז"ל ששמע בשם המדרש 'דרך נשים שמשקרות ומכזבות', לכאורה כוונת הדרש הוא דמה שאמרה רחל 'דרך נשים לי' היינו שבדבריה המשתמעין כפשוטה שיש לה אורח כנשיים, בדברים אלו גופא יש לה 'דרך נשים' שדרכן לשקר ולכזב.

והנה לפו"ר ל"מ דברי המדרש לפננו, וכן מרן ז"ל לא כתבה אלא מפי השמועה! אך בנו"ט לציינן מ"ש בהדר זקנים לבעלי התוס' פ' וירא עה"פ (י"ח ט"ו) ותכחש שרה לאמר לא צחקתי וגו', וז"ל: יש בב"ר מדלא כתיב ותאמר, נשים כחשניות הן, עכ"ל. ולפננו בב"ר שם ליתא, אך במדרש הגדול (שם) איתא, וז"ל: מכאן אמרו כ"ה הנשים כחשניות ושרה מעידה בכך, שנאמר ותכחש שרה, עכ"ל. ובמדרש אגדה (שם) איתא, וז"ל: מכאן

סג

ו. או דקאי אדבריה הקודמים 'כי לא אוכל לקום מפניך'.

ז. אמנם בין המון כתבי ידות שהיו לפני מרן ז"ל היה גם העתקות מדרשים, כידוע.

ח. וכע"ז בילקו"ש שם (רמז פ"ב, בסופו) דאמרינן 'מכאן שהנשים פסולות לעדות', ולכאורה היינו משום דכחשניות הן. ולכאורה הוא כעין טעמא דקרא דועמדו שני האנשים דמיניה ילפינן בגמ' שבועות (ל' ע"א) דאשה פסולה לעדות, ועי' חינוך (מ' קכ"ב) דפסולות להעיד משום קלות דעתן. [אמנם פשוט דאין גדר פסול עדותן משום 'חשש משקר', ואכמ"ל].

הארות והערות בדברי מרן ז"ע – פרשת ויצא ♦ אולם הויכח

מדבריו דע"ז גופה מטמא באהל]. ויעוי"ב בתיו"ט (ע"ז פ"ג מ"ח) שהאריך בכ"ז ומסיק דרק תקרובת מטמא באהל, וע"ש דכהאי גוונא אשכחן גבי דין ביטול ע"ז דתקרובת חמיר מע"ז גופה, וצ"ע. [ואטו נימא דדבריו שם נאמרו רק לריב"ב דס"ל דמטמא באהל, אך לענין טומאת מגע ומשא הנוהג לכו"ע, אין לחלק בין תקרובת לע"ז גופה, וצ"ת].

במה שנקט מרן ז"ל
דנטמאית בשיבה על התרפים

ד] במ"ש מרן ז"ל דבישיבתה על התרפים טימאה את עצמה. יל"ע איך נטמאית בישיבתה, וכי לא היתה לה הפסקת מלבוש החוצצת באופן שאין כאן מגע טומאה. ואולי הכוונה שנטמאית במשא, שהרי ע"ז מטמא במגע ובמשא (ע"י חולין שם, ורמב"ם פ"ו ה"ז מאה"ט), ונימא דבישיבתה ודאי הסיטה אותה, ודו"ק.

בדברי מרן ז"ל דבישיבתה על התרפים אין בה משום
אסוה"ג דקלקולו יתר על תיקונו

ה] במ"ש מרן ז"ל דהיתה מותרת לישיב על ע"ז ואע"ג דאסורה בהנאה מ"מ קלקולו יתר על תיקונו כיון שמטמא אותה. לכאורה צ"ע בזה, דהרי הנאת ישיבה קיימי בכל שעתא ושעתא ולא רק ברגע שמתיישבת על גבי התרפים, וא"כ הרי קלקולו היתה רק שעה חדא ושוב אית לה הנאה בלי קלקול בכל משך ישיבתה, וצ"ע.

המהרש"א דכל אבותינו נהגו כן, וצ"ע"ק. [ועי' רמב"ם סוף הל' טו"א שכתב, 'אף על פי שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין טמאים חסידים הראשונים היו אוכלין חולין בטהרה ונוהרין מן הטומאות כולן כל ימיהם והן הנקראים פרושים ודבר זה קדושה יתירה היא ודרך חסידות', וע"ש].

במשמעות דברי מרן ז"ל דע"ז עצמה מטמא

ג] במ"ש מרן ז"ל דהיושב על התרפים מטמא עצמו. הנה בגמ' חולין י"ג ע"ב (וע"ז ל"ב ע"ב) מבואר דתקרובת ע"ז מטמא, ומדברי מרן ז"ל כאן משמע דנקט בפשיטות דה"ה ע"ז עצמה מטמא באהל כמת. ולכאורה כן מסתבר דלא יהא תקרובת חמיר מע"ז גופה. ולכאורה כן מבואר בדברי רש"י במס' עירובין (ק"ה ע"א, ד"ה ויבאו) דגם ע"ז עצמה מטמא.

אולם במק"א (חי' שבת פ"ב ע"ב, ד"ה והנה) נקט מרן ז"ל דרק בתקרובת ע"ז איכא היקישא לריב"ב דמטמא באהל כמת ולא בע"ז גופא, וז"ל: ונ"ל אפי' לריב"ב דתקרובת ע"ז מטמא באוהל בחולין י"ג ע"ב, היינו תקרובת דחמיר מע"ז עצמה כמבואר במס' ע"ז נ' ע"א ורש"י ותוס' ד"ה בעינן כעין פנים וכו'. ותקרובות הא דאיתקש בהאי קרא למת, אבל ע"ז עצמה לא איתקש למת בתורה אלא בדברי קבלה (מלכים ב' כ"ג ו') וישליך אל קבר בני העם ולקולא מקשינן ולא לחומרא, עכ"ל [וע"ש שתמה בזה על הראב"ד (סוף מס' תמיד) דמשמע

ט. ולכו"ע מטמא במגע ובמשא ונח' ריב"ב וחכמים אם מטמא גם באהל, והכא אתיין דברי מרן ז"ל כחכמים דמטמא רק במגע ובמשא וכ"פ הרמב"ם (פ"ו ה"ז מאה"ט), דאי לריב"ב הרי כבר נטמאית רחל באהל ואין בישיבתה תוספת טומאה.

י. ובמק"א הארכנו בכ"ז בבירור שי' הראב"ד תמיד, ורש"י עירובין הנ"ל, ובדברי מרן ז"ל בתשו' (אורח סי' כ"ג, יעוד דוכתי), ואכ"מ.

פרשת וישלח

ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עברתם אותי וגו' ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (ל"ד ז'). ויל"ד דמיצת אני וציתי מיומר, דאפילו אי לא היה לו לדאוג חלא על איבוד נפש אי נמי היה לו להתלונן על שמעון ולוי.

וי"ל לפמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ט הי"ד) דלכך נתחייבו אנשי שכם הריגה, על שראו שכם גזל ושתקו ולא עשו צו דין וצ"נ מנזרה על הדינים, ואזהרתן זו היא מיתתן^א. נמצא שכם חייב על שגזל את יעקב ואנשי העיר נתחייבו על שנתעללו מלעשות צו דין. והרמב"ן השיג עליו בפירושו עה"ת (לעיל ל"ד י"ג) וכ' דא"כ למה כעס יעקב על בניו והלא הם נטחו באלקים וכו' ועשו מנזרה וה' הילסב.

ולפע"ד מ"מ לא היה להם למסור נפשם ע"ז, דא"נ נניח דמנזרה לקדש השם ולמסור נפשו אפילו על שארי מצות שאינן ע"ז ג"ע וש"ד, וכדעת הפוסקים דס"ל דרשאי להחמיר על עצמו, מ"מ היינו דוקא צפני עשרה מישראל, אבל הכא אם יאספו עליהם הכנעני ויהרגו יעקב עם כל בני ביתו מצלי ישאירו לו שריד וליכא עשרה מישראל לקדם השם צפניהם, ולכן כעס עליהם. וזהו שאמר להם, ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וציתי, מצלי השאיר לי כל, וליכא קידוש השם בעשרה.

ובזה יובן תשובתם הכוזבה יעשה את אחותינו. דלכאורה יש לומר מטעם אחר עשו בני יעקב שלא כדין להרוג שכם ואנשיו, דאיכא צרכות נ"א ע"צ אמר אצוה דשמואל אשת ישראל שנאנסה אסורה לצעלה, חיישינן שמא תחלתו באונס וסופה צריון, פי' מחמת חיצת ביאה נתרצת ולא משכחת ליה דשריא חלא בשנזונה מתחלתה ועד סוף. ולמסקנא קי"ל כרצא התם דגם זה היה אונס, דמה שנתרצת צקוף יצר אלצשה, ע"ש. והנה הכא לענין דיני נפשות יש לדון אולי היה סופה צריון ומחלה על עצמה וליכא גזילה גבי שכם. ואולי לענין הלנת נפשות כ"ע מודים, ושלא כדין הרגום שמעון ולוי.

א. בעיק"ד הרמב"ם ע"י בתור"מ בפרשתן (מהרו"ק כ"ו ע"ב, ד"ה ויצב [מכתי"ק]) שהקשה צ"ע דלא מצינו דין זה בשום דוכתא דהמאנס אשה נתחייב משום גזילה, לא בב"נ ולא בישראל, וע"ש מה שהעלה בזה דאכן ל"ש דין דינא כ"א בדינה, יעו"ש דהדברים מתאימים מאד לסיום דבריו כאן. וע"ע מ"ש בזה הגרי"ש זצ"ל (במלואים ותקונים שנה' בחת"ס עה"ת סוף חלק א' עמ' רס"ט).

ב. וז"ל הרמב"ן שם: ורבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים, והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן, ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף, ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו. ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם, עכ"ל וע"ש. (ועי' בדורא"ג שם במאמר הבא מה שכתב בהמשך דברי הרמב"ן).

ו"ל לפמ"ש תוס' שם (ד"ה אסורה) ללצוה דשמואל אין להקשות מאסתר דשרי' למרדכי, דלדקת גמורה היתה. וכן אחז"ל (יבמות ק"ג ע"ה) גבי יעל שנזעלע לסיסרע, טובתן של רשעים רעה היא אלל הצדיקים. וצלי ספק שהיתה דינה צמ יעקב דקת גמורה ולא נתרצת כלל לאותו רשע, ומסתמא נוחה מתחלתה ועד סופה ואנשי העיר שמעו וידעו והחרישו ונתחייצו, והא"ש שמסרו נפשם, אעפ"י שמעיקר הדין לא היו צריכים כיון שהיתה צניעה כנ"ל, מ"מ שלא יתחלל השם שהצויות יאמרו דלכן שתקו צני יעקב משום שנתרצת דינה לצופק לשכס וכדי ציון וחילול ה' ח"ו, וראוי למסור נפש על כיוצא צוה כמעשה דפפוס ולוליינוס (וירושלמי שביעית פ"ד ה"ג). והיינו, הכזונה יעשה את אחותינו, פי' שיאמרו שהיתה כמו זונה ונתרצת, ודו"ק.

דרושים ואגדות פ' וישלח (עמ' י')

השם, ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו. אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבם, והיינו דאמרין (פסחים נ"ג ע"ב) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש, פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא, אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז היה קדוש השם במה שעשאו, ואמרין נמי במדרש (ויק"ד ר"פ ל"ב) מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי

הנה מבואר בדברי מרן ז"ל שנקט בפשיטות בדעת הפוסקים דסבירא להו דרשאי להחמיר על עצמו גם בשאר עבירות ליהרג ולא לעבור דהיינו דוקא בפני עשרה מישראל^א. ונמצא לפי"ז דכו"ע מודו דבצנעה אסור להחמיר ליהרג בשאר עבירות. והדברים מחודשין וצ"ת.

וראיתי להעורך (הגרא"ש שטערן שליט"א) שציין על זה דכן משמע בנמוק"י סו"פ בן סורר דמשום קדוש השם נגעו ב', עכ"ד. וז"ל הנמוק"י שם: וכל היכא דאמר' יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת

ג. בירושלמי שם איתא: אמר רבי זעירא ורבי יוחנן בשם רבי ינאי רבי ירמיה רבי יוחנן בשם ר"ש בן יצחק נמנו בעליית בית נתזה בלוד על כל התורה מניין אם יאמר עכו"ם לישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכת דמים יעבור ולא יהרג, הדא דתימר בינו לבין עצמו, אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו כגון וללינוס ופפוס אחיו שנתנו להם מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן. ובפנ"מ שם פירש: בצניעה הוא דחילקו דבאלו שלשה יהרג ואל יעבור ובשאר התורה כולה יעבור ואל יהרג אבל ברבים אפילו על מצוה קלה אל ישמע לו כגון פפוס ולוליינוס דמסכת תענית שאפילו על דבר קל שנתנו להם מים לשתות בכלי זכוכית צבועה שם ע"ז בתוכה ולא קבלו מהן וקדשו השם על זה, ע"ש. אמנם דברי מרן ז"ל צע"ק שהרי מסקי' שם דגבי פפוס ולוליינוס הוה שעת השמד (ועי' בתוס' סנהדרין ס"א ע"ב, ד"ה רבא), וצ"ע.

ד. ומה שהביא שם בלקוטי גליונות (הנדפס בסוה"ס [מהד' תשע"ב] עמ' שכ"ז) להעמיס בדברי מרן ז"ל פירוש דחוק, אין צורך לזה, בפרט אחר שיתבאר (להלן) דדברי מרן ז"ל כפשטן מושרשין היטב בד' הראשונים ופוסקים. ומה שהקשה שם 'מאן יימר שבשעה שמסרו נפשם ה' בפני עשרה', אינו ממין הטענה, דיעויי' בש"ך (יו"ד סי' קנ"ז סק"ד) דהא דפרהסיא היינו בפני עשרה 'אין ר"ל בפניהם ממש, אלא שיודעין מהעבירה והכי מוכח בש"ס (סנהדרין ע"ד ע"ב) ופוסקים גבי והא אסתר פרהסיא הוה ע"ש'.

אולם ההיכל ♦ הארות והערות בדברי מרן זי"ע – פרשת וישלח

את הלולב דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קדושת השם לפני משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה כיון שבידם להעביר ולבטלם אלא דאפ"ה היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך, עכ"ל. ומדקדוק לשונו דנקט ענין 'קידוש השם' גבי שאר מצוות, משמע דמלתא דקדושת השם היא, גם בשאר מצוות.

וא"כ אם נימא דמצות קידוש השם לא שייך אלא בפרהסיא, א"כ נסתייע מדברי הנמוק"י דחסיד גדול המחמיר על עצמו ליהרג ולא יעבור בשאר עבירות, מותר רק כשהוא בפרהסיא, באופן ששייך בה קיום המ"ע דקדושת השם.

והנה בעיקה"ד דהמחמיר על עצמו בשאר עבירות ליהרג ולא לעבור שיש בזה קיום מצות קידוש השם, יש להעיר דלכאורה הדברים מפורשים בתרומת הדשן (סי' קצ"ט), דיעו"ש שהביא השאלה, 'כל העבירות שנאמרו בהן יעבור ואל יהרג כגון בשאר עבירות בר מע"ז וגע"ז וש"ד, אם יתרצה אחד ליהרג כדי שלא יעבור ובא למלוך, האיך מורין לו'. וכתב עלה, 'יראה דהאי מילתא תליא בפלוגתא דרבוותא. הרמב"ם כתב על כה"ג שאם ימסור עצמו ליהרג הרי זה מתחייב בנפשו. ובהגה"ה באשירי פ"ק דכתובות בשם מהרי"ח מסתפק בה אי שרי אי אסור. ובאשירי ובהגה"ה

באשירי בשם ר' יצחק בע"ז כתב דשרי ואינו מתחייב בנפשו. ובסמ"ק כתב דמירת חסידות הוא ליהרג ולא יעבור כה"ג. והיה נראה והואיל דפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באיסור בסכנת נפשות, כדפסק תלמודא בפ' מפנין (שבת קכ"ט ע"א) בפלוגתא דאמוראי דספק נפשות להקל, וכן פסק אשירי במס' יומא בפלוגתא דרבוותא. אמנם י"ל הכא דלענין קידוש השם ש"ל הקפידה תורה על אבוד נפשות מישראל ואמרה מפור עצמן על קידוש השם, לא ילפינן לה משאר ספיקא דלית בהו משום קידוש השם. ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו, עכ"ל. והו' דבריו בש"ך"ה (י"ד ריש סי' קנ"ז). הרי מבואר להדיא בדבריו דגדר מצותו הוא משום מצות קידוש השם, ותול"מ.

אמנם עיקה"ד דמצות קידוש השם ל"ש כי אם בפרהסיא, הנה כך הוא פשוט משמעות הגמרא בסנהדרין (ע"ד ע"ב) אמנם יעוי' ברמב"ם (בסה"מ עשה ט' ול"ת ס"ג) דמבואר דשייך קיום מצות קידוש השם אף בפחות מעשרה, ועי' בלח"מ (פ"ה ה"ד מיוסדה"ת) שנקט בפשיטות דבעינן עשרה (וע"ש בסה"מ פ.).

ובעיק"ד מרן ז"ל דאף מאן דס"ל דרשאי להחמיר בשאר עבירות היינו דוקא בפרהסיא, יש להעיר דלכאורה כן מבואר בש"ך שם סק"ב בשם הפרישה, ע"ש.

ה. והנה הש"ך קאי בדברי המחבר דאירי בצניעה (גבי שאר עבירות להעביר על הדת שרשאי ליהרג), ועלה הביא דברי התרוה"ד, וצ"ע אם מוכח מזה דס"ל דגם בצניעה רשאי, ויל"ע.

פרשת וישב

ויהי כדבריה אל יוסף יום ויום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה, ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית ותתפשטו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה. י"ל הענין כן, חוה נכשלה ע"י שהוסיפה על ציווי של הקדוש ברוך הוא ולאמרה (בראשית ג' ג') ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, דחפה הנחש עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה עד שנתפתה חוה (רש"י שם פסוק ד').

וקשה הלא מצינו כמה גדרים וסייגים שעשו לנו חז"ל למען לא נבא לאיסור דאורייתא גופא, וראוי ונכון לגדור גדר, וא"כ חוה עשתה כהוגן, רק ע"י שעמדה בחטא הנגיעה ולא עשתה תשובה על זה כבר נפגמה נשמתה בפגם החטא הזה והיה להיגרר הרע יכולת לשלוט עליה שתאכל גם מן האילן, וזה י"ל כוונת חז"ל (אבות פ"ד מ"ג) עצירה גוררת עצירה.

וכזה הענין היה אלל יוסף עם אשת פוטיפרע היא רצתה לפתות את יוסף לעצירה גופא ולא עלתה בידה, אח"כ רצתה לפתות אותו שיתייחד עמה בחדר אחד, אמר לה שגם זה נאסר לנו, והיינו שאמר הכחוש ולא שמע אליה לשכב אצלה לעצירה גופא, להיות עמה שאפי' ציחוד בעלמא לא שמע אליה, אלל אח"כ כאשר כתיב ויהי היום ויצא הציתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הצית שם בצית, א"כ היה ציחוד עמה, וזה ותתפשטו בצגדו מלשון בגידה שכבר נגד ועבר על איסור יחוד, ולזה כיון שכבר נגד ועבר על איסור יחוד נקל ליה"ר להתגבר עליו, וזה ותתפשטו בצגדו שתפשה אותו ע"י בגידה זו לאמור שכבר עמי ויעזוב צגדו היינו שעזב ונתחרט על בגידה זאת שצגד ולא יכול עוד היה"ר להתגבר בו לכן וינס ויצא החוצה.

תו"מ פרשת וישב (מהדו"ל כ"ט ע"א) [מהעתקות תלמידים]

במודרש רבה (פ' י"ט) איתא אל תוסיף על דבריו כי עי"ז שאמרה חוה לא תגעו בו דחפה הנחש ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. וקשה דבאבות דר"נ (פ"א מ"ה) יליף מכאן שצריך אדם לעשות גדר וסייג ולכן אדם הוסיף לאסור הנגיעה, וא"כ אדרבה הלא עי"ז יצא מכשול גדול.

א] במה שהקשה מרן ז"ל איך נכשלה חוה ע"י שהוסיפה לאסור על עצמה הנגיעה דקשה הלא מצינו כמה גדרים וסייגים שעשו לנו חז"ל למען לא נבא לאיסור דאורייתא גופא, וראוי ונכון לגדור גדר, וא"כ חוה עשתה כהוגן. כדאי לציין למ"ש בתו"מ (מהדו"ל ה' ע"א) לעיל פ' בראשית עה"פ (ג' ג') ולא תגעו בו. וז"ל שם:

אמר לה לא תגעו בו בשם השם, כאילו הי' נצטווה באמת גם על הנגיעה מהקב"ה בעצמו, וכן לא יעשה, וא"כ כל דברי חז"ל קיימים.

ב] במ"ש מרן ז"ל דאמר יוסף שכבר נאסר לנו יחוד, יש לעיין הרי יחוד נכרית הוא משום גזירה דרבנן (עי' ע"ז ל"ו ע"ב). ואולי ס"ל הכי דהאבות קיימו גם גזירות דרבנן (והארנו בזה במק"א). אך לפי ענין המאמר נראה יותר הכוונה דיוסף גדר על עצמו איסור יחוד בנכרית משום גדר וסייג, ויל"ע. [ועי' רשב"ם שכתב (ל"ט י) שלא שמע אליה להיות עמה ד'נוזהר היה אפי' להתייחד עמה עד שארע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית'.]

אך באמת יש מכאן מאדם הראשון שהוסיף לאסור נגיעה רא' לעשות סייג וגדר לתורה, אמנם הי' מחויב לומר לה שזה אני עושה מחמת סייג לעשות משמרת למשמרת שלא להוסיף על דברי תורה, וכדאיתא ברמב"ם הל' ממרים (פ"ב ה"ט) שמי שאומר על דברי סופרים שהוא מדאורייתא, כגון על בשר עוף בחלב שהוא אסור מן התורה עובר בכל תוסף, אלא שצריך להודיע שהוא מדרבנן מ"מ אסור לעבור על דבריהם ותקנותיהם כי הקב"ה ציום לעשות משמרת למשמרת ואנו מצווים מפי התורה לקיים את גזירותיהם, ואז אם אדם הי' אומר לחוה שהוא מעצמו הוסיף הנגיעה לא הי' לנחש רא' מנגיעה לאכילה, כי הנגיעה רק הוספה משלו ולא תחויב על זה מיתה, ולא הי' יכול הנחש להסיתה, אך הוא מחמת שירא שלא תשמע לקולו

חנוכה

והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו וכו'. נס' זרע יעקב צפ"ק דשנת (כ"א ע"ג, ד"ה ומדי) הקשה הא הדלקת המנורה היתה צפנים ומ"ט שצ"ק לשון היכל ודציר שהזכיר תחלה ואמר והדליקו נרות בחצרות קדשך, הלא הנרות היו צפנים ולא בחצרות. ולפע"ד לפמ"ש רמב"ם פ"ט מציאת מקדש הל' ז' וכן הדלקת נרות כשרה צורים לפיכך אס הט"ז הכהן את הנרות והוילין בחוץ מותר לזר להדליקן, עכ"ל, והוא מש"ס דיומא כ"ד ע"ג, וע"ש תוס' ישנים ושיח יאחזק. ומה

- א. [כדאי לציין דבעיק' דברי מרן ז"ל בכל הק' ענינא (בשי' הרמב"ם, שי' הריטב"א המובא בכס"מ שם, דברי שיח יצחק ועי' החיים וכו') הארכנו טובא בפ' בהעלתך, וכאן הובאו רק הדברים הנוגעים ישירות לדברי מרן ז"ל בדרשות לחנוכה (עם הרבה הוספות שלא הובאו בפ' בהעלתך), וד"ת עניינם במקום אחד ועשירים במק"א].
- ב. [חיברו הרב הגאון מופת הדור מהר"י גינצבורג זצ"ל (ע"פ נוסח השער, פראג תקע"ד לפ"ק). וקושיא זו הביא שם בשם הרב הדיין מוה' וואלף פרענקל ז"ל, ע"ש (ואין זה הגאון בעל משיב כהלכה זצ"ל כמובן, ואולי הוא זה שזכר בחשו' נובי"ת יו"ד סי' קנ"ד בין אלופי העיר פראג)].
- ג. בחי' יבמות ל"ב ע"ב (ד"ה כשהתורה) כתב, וז"ל: והנה עיין ביומא כ"ד ע"ב משמע דזר מותר להדליק מנורה, וכן פסק רמב"ם, וכן הקשו שם תוס' ישנים מ"ט כתיב בהעלותך הא אפילו ישראל מותר, ושיח יצחק מיתי בשם ריטב"א דזר עובר בלאו הבא מכלל עשה בהעלותך אהרן ולא זר, והקשה הנ"ל שהוא נגד סוגיא [דיומא] דא"כ מה בין הדלקה להצאת אליה וכן הקשה בספר עץ חיים פ' בהעלותך, עכ"ל וע"ש. ועי' בהערה להלן.

שהקשה הגאון עץ חיים פ' בהעלתך הא' הדלקה במקומה צע"י, יש לומר שהדלקה כשרה בחוץ אפי' תעמוד המנורה כך בחוץ, נהי דמנורה נוכח השלחן מעכב, היינו לכללות הצנין הוא מעכב אבל מצות הדלקת הנרות מקיים אפי' עומדת דולקת בחוץ והוא שפיר הדלקה במקומה.

ולפ"ז נ"ל אז היה ההיכל מלא גלולים עד שפינו את היכלך וטהרו את מקדשך, אז לא הדליקו נרות צפנים אלא צחצחות קדשך בעזרה, וזוהי נתינת הנס שכל ישראל ראו הנרות דולקים ח' ימים רשפים, דאלו היתה המנורה צהיכל לא ראו הנס אלא הכהנים, אבל צחצחות קדשך נתפרסם הנס, ולפיכך תקנו להדליק צפתחי הצחצחות -

ומיושב קושי צ"י (אור"ח סי' תע"ר) מה נס נעשה ציוס ראשון, והא"ש דידוע דלרין שמן יותר במקום שהנרות שולט ונושז בהאש ממנה שרין כשעומד צפנים צחצח מכוסה, וצפך לא היה אלא כשיעור הדלקה לילה אחת כשמדליקים צפנים ולא כשמדליקים בחוץ צחצחות קדשך, ומ"מ דלקו כל הלילה, ע"כ גם צליל ראשון היה נס, והיינו המשך והדליקו נרות צחצחות קדשך ולא צפנים צהיכל, על כן קצו שמת ימי חנוכה ולא רק שצעה, כי גם ציוס הראשון היה נס.

דרשות לחנוכה (ס"ז ע"א) [משנת תקב"ץ לפ"ק]

ד. [ס' עץ החיים (נדפס לראשונה באיזמיר תפ"ט לפ"ק) חיבור הג"מ חיים אבועלפא [השני] זצ"ל, נולד בסביבות שנת ת"כ לפ"ק ונ' בשנת תק"ד לפ"ק, היה רעו ועמיתו של הפר"ח ז"ל (ע"פ אנצ' לחכמי תורכיה בערכו), 'ורבו נוראותיו ועניניו וקדושתו כאחד מהראשונים כמפורסם' - לשון הרחיד"א ז"ל בס' שם הגדולים (בערך זקנו מהר"ח אבועלפא זצ"ל תלמיד המבי"ט ז"ל). מרן ז"ל מצטט הימנו בכמה דוכתי].

ה. עי' בסידור הרוקח שכתב דטיהרו את מקדשך היינו מטומאת עבו"ז (ועי' בס' זרע יעקב [שהביא מרן ז"ל] בחי' שבת שם (י"ב ע"ב מדה"ס, ד"ה ואגב). ובמ"ש מרן ז"ל דלא רצו להדליק בפנים משום גילולים שהיו שם, עי' בגמ' שבת (קכ"ז ע"ב) בעובדא דר' יהושע שחלץ תפיליו כשנכנס לההיא מטרוניתא משום 'שלא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה', ודו"ק.

ו. לכאורה משמע דנקט שלא יכלו לראותה מבחוץ, ואולי מצד המציאות היה אפשר להסתכל אמנם עי' רש"י שבועות (ט"ז ע"א) דכשנכנסין לתקן בהיכל נכנסו בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מן ההיכל, וכן משמע ברמב"ם סופ"ז מביה"ח (ומד' רש"י אלו מבואר דלא כמ"ש בקו' מחדושי רמ"ד הלוי סופ"ד מביה"ח). ועי' בדברי מרן ז"ל בדרשות להלן (ס"ח ע"א, ד"ה והביר [משנת תקצ"ד לפ"ק]) שכתב, 'והנה לכשתעייץ פ"ק דיומא (ט"ז ע"א) תראה כי קרקע הר הבית הי' נמוך ממקום ההיכל עשרים אמה וכל הפתחים היו גבוהים עשרים אמה באופן שנלע"ד עי"ז ראו כל ישראל נס המנורה מאיר מתוך פתח ההיכל למטה', וע"ש בכ"ד. ומבואר דנקט שם שהדליקו בפנים ומ"מ היה אפשר ללכל ישראל לראות הנס, ושפ"ל.

ז. עי' בהערה לעיל מחי' יבמות - וחיידושים אלו נדפסו מכת"ק (ע"י מכון ח"ס, ירושלים תשמ"ח) ובתחלת הסוגיא רשם מרן ז"ל, 'בזעה"י מה שחנני הי"ת ביבמות ל"ב ע"א סוגיא איסור חל על איסור פק"ק פ"ב כאור בקר ליום ד' ע"ה הנכנס לשנת יקו"ם פורק"ן לפ"ק', והוא שנת תקב"ץ לפ"ק, ובימי החנוכה דהוא שתא דרש מרן ז"ל בהך ענינא כדחזינן בדרשה דידן, וכן לפל בזה בפ' בהעלתך תקב"ץ לפ"ק ונדפס בחת"ס עה"ת שם (עמ' ל"ב, ד"ה בהעלתך) [ועז"ש בדבריו משנת תקצ"ג לפ"ק, ובדבריו משנת תקצ"ה לפ"ק (מיהאלאוויץ, מ"ז ע"א, ד"ה בהעלתך)].

אולם ההיכל ♦ הארות והערות בדברי מרן זי"ע – חנוכה

כל המנורה לחוץ, [אך אכתי צ"ב לשון הרמב"ם דנקט שהוציאן לחוץ דהול"ל שהוציאה לחוץ].

ומ"ש מרן ז"ל בשם הרמב"ם שהוציא המנורה לחוץ בעזרה. הנה, פשטות משמעות לשון הרמב"ם שהוציאן לחוץ היינו כמ"ש מרן ז"ל שהוציאן מן ההיכל אל העזרה^ט. אך יל"ע למה לא סגי שיוציאם עד עזרת הכהנים שהרי ישראלים נכנסים שם לצרכיהם כדתנן בפ"ק דכלים (מ"ח), אולם באמת במשנה שם איתא דצרכיהם היינו סמיכה שחיטה ותנופה, ואע"פ שיש ממפרשי המשנה שפי' דשלש אלה ל"ד, י"ל דהדלקה לא חשיב צורך כאידך^י נאולי הביאור בזה משום דסמיכה שחיטה ותנופה היינו בקרבן דיליה, אך יל"ע אי הותר גם ליכנס לשחיטת קרבן חברו, ועי' יא].

במה שנקט מרן ז"ל בדברי הרמב"ם שמותר להוציא 'המנורה' לחוץ 'בעזרה'
א] בכל דברי מרן ז"ל כאן (וכ"מ בדבריו בשאר דוכתי [נסמך לעיל בהערה]) משמע שנקט בדעת הרמב"ם (פ"ט ה"ז מביא"מ) דפסק אם הוציא המנורה לחוץ בעזרה מותר לזר להדליקה. ילה"ע בזה דלכאורה פשטות משמעות לשונו של הרמב"ם מורה דאירי שהוציא הנרות לחוץ ולא שהוציא את המנורה כולה, שהרי קאי אדסליק מיניה שהטיב הכהן את הנרות, וגם תפס לשון רבים והוציאן לחוץ.

אך לכאורה הדברים מוכרחין, דהרי פסק הרמב"ם (פ"ג ה"ז וה"ז מביהב"ח, ועי' בפ"ג ה"ב מתמו"מ) דהנרות הם מכלל הככר והיו קבועין במנורה, ע"ש. וא"כ הרי אי אפשר להוציא הנרות לחוד. ובעל כרחין צ"ל שהוציא

ח. וכבר עמדו בזה גדולי המפרשים, צוין בסהמ"פ שם [אך מ"ש שם שכן הקשה בקרית ספר בפ"ג מהל' ביהב"ח, עיינתי שם ול"מ רמז לזה]. ובס' מעשה רוקח (הספרדי) שם נשאר בזה בצ"ע. ובדבר אברהם ח"ג סי' א' (סוף ענף ד') רצה לתרץ דהרמב"ם בהל' ביא"מ איירי במנורה של שאר מיני מתכות דלא בעינן מקשה, ובהל' ביהב"ח איירי במנורה של זהב דמקשה מעכב בה, ושוב הדר ביה דכ"ז לפי הנחת הכס"מ שחילק כן, אך דברי הכס"מ גופא מקשה הוא, ע"ש. [ובעיקר דהרב"א שם (בענף ה') דיש ב' דינים במקשה, חדא בגוף המנורה שיהיה חתיכה אחת וזה מעכב גם בשאר מיני מתכות, ושנית בדין עשייתה שיהיה מעשה קורנס וזה מעכב רק בשל זהב, אציין כי יסוד הדברים שמעתי ג"כ ממו"ר הגרא"י הלוי שליט"א (במנחות כ"ח ע"א) בשם מרן הגר"ז זצ"ל (ע"פ הספרי בהעלתך פיסקא ג') ופי' דמ"ש הרמב"ם דבשאר מיני מתכות אם היתה חלולה כשרה ר"ל דאופן עשייתה היתה כך, והגרא"י קבע בה מסמרות עפי"ד הרמב"ם בפ' בהעלתך (ח' ד'), ע"ש. ועי' בקו' מחדושי רמ"ד הלוי פ"ג ה"ד מביהב"ח]. ובדב"א שם (ענף ו') מסיק דצ"ל דמ"ש הרמב"ם 'שהוציאן לחוץ, היינו שהוציא הנרות ביחד עם המנורה, ואכתי צ"ת.

ט. ועי' באו"ש שם, שג"כ נקט הכי בפשיטות, וז"ל, ומ"ש רבינו 'לחוץ' פי' חוץ להיכל בעזרת ישראל, ופשוט, עכ"ל. [ועי' חס"ד בתוספתא דכלים (ב"ק פ"א ה"ט סוד"ה אבל).]

י. ועי' בס' אבהא"ז (בהל' ביא"מ שם, ד"ה ובעיקר) שג"כ תפס כדבר פשוט דכוונת הרמב"ם לומר שהוציאן לחוץ היינו לעזרה, וכתב עלה, וז"ל, ואף דמותרין ליכנס לסמיכה ולשחיטה ולתנופה, ולכאורה מ"ש שחיטה מהדלקה דכמו דשחיטה כשרה בזרים כן כשרה ההדלקה אף דלא דמי לסמיכה ולתנופה שהוא צרכי ישראל המקריב, אלא דבאמת לא קשה דשחיטה כיון דיש הרבה עבודה במקדש לכהנים בעבודות שאסורין לזרים ושחיטה מותרת לזרים התירו לישראלים ליכנס אפי' בעזרת כהנים אם יהי' צריך לשחוט שם, אבל הדלקת המנורה כיון דהכהן מטיב את הנרות ואין טרחא יתירה בההדלקה לא התירו חכמים לזרים ליכנס עבור זה להיכל, ולכן לא הוזכר במשנה אלא לסמיכה ולשחיטה ולתנופה לכן כתב המציאות שהוציאן הכהן בחוץ שאז מותר לזר להדליק, עכ"ל.
יא. שוב העירוני (הר"ש ליפשיץ שליט"א) דמדברי הגר"א ז"ל באלוהו רבה (כלים שם) מבואר דהותר ליכנס לשחיטה משום דמצוה בבעלים, משמע דלשחיטת קרבן חברו אסור, וכתבנו בזה במק"א.

בדברי מרן ז"ל דנוח השלחן אינו מעכב במוצות ההדלקה אלא בכללות הבנין

ב] במה שנקט מרן ז"ל (שם) דאע"ג דמקומה של מנורה לנוכח השלחן מעכב, היינו לכללות הבנין, אך מ"מ לקיום מצות ההדלקה במנורה אין מקומה מעכבת. כדאי לציין דכע"ז שמעתי ממור"ר הגרא"י הלוי שליט"א (בזכרים כ"ד ע"א) בשם אביו מרן הגרי"ד זצ"ל לגבי דין הכל בכתב, דיעוי"י בשו"ע (יד"ד סו"ס קמ"א) לגבי הלאו דלא יעשה כתבנית מנורה (עי' ע"ז מ"ג ע"א) דאם עשה מנורה בת שבעת קנים פחות מ"ח טפחים מ"מ קעבר בלאו הזה (והוא מד' מהרי"ק שורש ע"ה), וע"ש בביאור הגר"א (ובש"ך שם) משום דאינו מעכב בכשרות המנורה. והנה הגר"ח בספרו (פ"א ה"י מהל' ביהב"ח) נקט בפשיטות דדינא דהכל בכתב הוא לעיכובא, וצ"ע מד' השו"ע הנ"ל. ותירץ הגרי"ד בזה, דהא דינא דהכל בכתב מעכב, אינו שמעכב בהכשר הכלים והמנורה אלא שמעכב בקיום הדין של ועשו לי מקדש שנכלל בה ג"כ עשיית כלי המקדש (כשי' הרמב"ם בס' המצות שורש י"ב ומ"ע כ') ובזה הוא דדינא דהכל בכתב מעכב², עכתו"ד.

אולם בעיק"ד מרן ז"ל, יעוי"י בירושלמי שקלים (פ"ד ה"ב, י' סוע"ב) דנחלקו רבי מאיר וחכמים אם השלחן והמנורה כו' מעכבין את הקרבנות, וביארו המפרשים שם דהנידון הוא שהכלים אינן במקומן אם מותר להקריב קרבנות, אמנם ע"ש בקה"ע (ד"ה מעכבין) דיותר נראה לפרש שהנידון אם אסור להקריב עליהן

קרבן כגון לחה"פ על השלחן ונורות במנורה. והנה בהמשך הסוגיא (ביר' שם) מבואר לכאורה דמנורה נוכח השלחן מעכבת לכו"ע, ע"ש היטב. וא"כ צ"ע איך ניתן להיאמר דנוכח השלחן מעכב רק בכללות הבנין.

איברא דכבר הוכיח בחזו"א (מנחות ס"ו ל' סק"ח) דתלמודא דידן פליג על הירושלמי, ע"ש ראיותיו מגמ' חגיגה (כ"ו ע"ב) ומגמ' זבחים (נ"ט ע"א), ולפיי"ז לק"מ. [ואף שהחזו"א מפרש בירושלמי כרוב מפרשים הנ"ל, מ"מ ראיתו מזבחים (נ"ט ע"א) מהני אף נגד פירושו של הקה"ע הנ"ל, ע"ש ודו"ק].

בדברי מרן ז"ל במק"א בדעת הספרי דצריך המדליק לעמוד בפנים

ג] במ"ש מרן ז"ל דמתקיים מצות הדלקת הנרות בחוץ, ראיתי בדרשות מהדור"ח שהעירו בזה (בשם אוצרות ח"ס) ממה שכתב מרן ז"ל בפ' בהעלותך (עמ' ל"ג, ד"ה אל) בביאור דברי הספרי 'עשה לה מול ופנים', דכתב שם דפירושו הוא דהיינו שצריך המדליק לעמוד בפנים שיהיו הנרות דולקים מול פניו, ולא יעמוד בחוץ להדליק בקינסא ארוכה, ע"ש. וא"כ לפי"ד הספרי מוכח דא"א לקיים מצות הדלקת הנרות בחוץ, ונשאר בצ"ע.

וכבר כתבנו בזה במק"א ליישב הדברים עפ"י ד מרן ז"ל עצמו (שם עמ' ל"ב, ד"ה בהעלתך) שנקט (ברמיזא) דהך דינא דעשה לה מול ופנים אינו נוהג כי אם כאשר המנורה נמצא נוכח השולחן, דאז נאמר הך דינא דבעינן שיעמוד

יב. והביא ראיה נפלאה ליסוד זה מד' הרמב"ם (פ"ב ה"ג והי"ז מביהב"ח, ע"ש בדבריו נראין סתיראי נויש לציין שכבר עמד בזה במנחת"ח מ' צ"ה אות ט"ו בסופו, ונשאר בצ"ע), ואכמ"ל. אולם הגרא"י העיר דמד' הגר"א בביאורו שם משמע דנקט דהכל בכתב אינו מעכב כלל, ע"ש. עוד אמר הגרא"י דשמע מהגרי"ד שפע"א ראה בס' יערות דבש שנקט בפשיטות דדין הכל בכתב מעכב, עכ"ד. ומצאתיו ביערות דבש ח"א דרוש ט' (ד"ה ויש להבין) ע"ש שהזכירה דרך אגב בתו"ד, וז"ל, דמדות המקדש וביחוד ההיכל נמסרו מה' כדכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ואם יחסר מהמדה כל שהוא כפי המסורה מעכב כמבואר בגמרא בכמה דוכתא ופשוט, עכ"ל. וצ"ת. ובעיקה"ד אם הכל בכתב מעכב, הראוני בראבי"ה עמ"ס חולין (הנדמ"ח מכת"י, ס"י תתש"מ), דשקיל וטרי בענין זה עם הרוקח, ע"ש. (וע"ע באבי עזרי' הל' ביהב"ח שם).

כתב, 'יש לומר דהדלקה כשרה בחוץ אפי' תעמוד המנורה כך בחוץ', ע"ש. ועי' רש"י שבת (כ"ב ע"ב, ד"ה אי) דמשמע ג"כ דהמצוה בעצם מעשה ההדלקה ט".

בקו' המנחת סולת ע"ד מרן ז"ל למה לא ינהג מצות הדלקת המנורה בזה"ז

והנה בדרשות מהדו"ח, ציינו לד' המנחת סולת (על החינוך מ' צ"ח) שהביא דברי מרן ז"ל הנ"ל דהדלקה כשרה בחוץ אפי' תעמוד המנורה כך בחוץ, ותמה עליהם דא"כ למה לא ינהג מצות הדלקת המנורה עתה בחוץ, וע"ש שנקט כדבר פשוט בדעת הרמב"ם ודעימי' דהמצוה מתקיים רק כאשר הכניסן לפניו. וע"ש מה שטרחו ליישב.

ולענ"ד קושיא מעיקרא ליתא, דהרי מ"מ בזה"ז אין לנו מנורה [והעושהו כתבניתה הרי עובר בלאו] (ולכא' כיון שאינו עושהו בשביל המקדש הוא בכלל הלאו, ועי' ע"ז מ"ג ע"א גבי מנורה שעשו החשמונאים), ואפילו אם נימא דמותר לעשותה לצורך הדלקה, מ"מ הרי בעינן לחנכה (כמנחות מ"ט ע"א) ולזה מסתבר דלכו"ע בעינן כהונה (ועי' חזו"א מנחות הנ"ל), ואפי' אם נימא דלא בעינן כהונה לחינוכה

בפנים מול פני המנורה, אך אם מדליק בחוץ ליתא להאי דינא כלל, הקצתו ודו"ק ולק"מ. [אמנם עיקה"ד צ"ב בסברא כמובן].

דברי מרן ז"ל דהדלקה כשרה בחוץ אפילו תעמוד בחוץ ובענין הדלקה עושה מצוה במנורה דמקדש

ד] הנה מדברי מרן ז"ל (בכמה דוכתי, נסמן לעיל בהערות) מוכח דנקט בדעת הרמב"ם דאין מצות הדלקת הנרות בכהנים. ומצאתי דכן צידד במנח"ח (מ' צ"ח [אות י"ג]) 'עו"ש שכתב דלדעת הרמב"ם דורים כשרים א"כ אפשר על כל ישראל מוטלת המצוה, ע"ש"ג.

ויש להעיר דזה דלא כמו שכת' הגר"ח בספרו (הל' ביא"מ שם) דגם להרמב"ם מצות הדלקת המנורה היא בכהן ובחוץ לא מתקיים כלל מצות הדלקה, והא דכשרה בזר הוא הוא משום דמצותה שיהא דלוק בפנים"ד, ע"ש. (ומיושב בזה קו' הראשונים מ"ט אמר קרא אל אהרן בהעלתך את הנרות וגו', ולמון ז"ל לק"מ עפ"ד הריטב"א כש"נ בפ' בהעלתך, ע"ש). וילה"ע דיסוד ושורש ד' הגר"ח כבר נמצא בס' שיח יצחק (שציין מרן ז"ל).

ונראה דלהדיא אתי הכא מרן ז"ל לאפוקי מיניה, שאחרי ציינו ד' השיח יצחק

יג. ובענין זה העירוני הגאון רבי אליעזר שלעזינגער שליט"א מדברי הרמב"ם בס' המצות (מ"ע כ"ה) שכ' דנצטוו הכהנים להדליק הנרות כו', ולכא' מבואר דמצותו בכהנים. והגרא"ש ר"ל דכוונת הרמב"ם לומר דהמצוה מוטל על הכהנים, דאם עברו ולא הדליקו הוה ביטול מ"ע של הכהנים, עכ"ד. אך יעו"ש דסיים עלה שזהו מצות הטבתן, והיינו כמ"ש (כפ"ג הי"ב מתמו"מ) דהדלקת הנרות הוא הטבתן. איברא דלכא' עדיין צ"ע לפמ"ש הגר"ח דאין כוונת הרמב"ם למעשה ההדלקה אלא דההטבה מתקיימת במה שהנרות דלוקין, ע"ש, וזה קשה להעמיס בל' הרמב"ם בסה"מ. [ועי' בתשו' הרשב"א (ח"א סי' ש"ט, ד"ה אני סבור) שהבין דברי הרמב"ם כפשטן, דמעשה ההדלקה הוא ההטבה. ע"ש מה שהק' בזה, ודבריו שם צ"ת].

יד. וכן נקט בחזו"א מנחות (שם), ע"ש.

טו. ולכאורה לזה כיון בס' עץ החיים שם שכתב בדגמרא מדמי נר חנוכה למנורה לענין הדלקה עושה מצוה, ע"ש. אולם השיח יצחק לשיטתי' נדחק לפרש דברי רש"י באופ"א, ע"ש. ועי' בט"ז הל' חנוכה (ריש סי' תרע"ה) שהביא ד' רש"י אלו, ובפרמ"ג שם מפרש ד' רש"י באופ"א, ודברי פרמ"ג צ"ב, ואולי כוונתו כמ"ש בשיח יצחק [הנ"ל] בישוב קו' עץ החיים, ע"ש. ועי' שפ"א בשבת שם (ד"ה בגמ' אמר ר"ה).

הארות והערות בדברי מרן זי"ע – חנוכה ♦ אולם ההיכל

ויכניס (פי' רבנו הלל, כלומר, שלא יערוך הנרות מבחוץ במנורה ויכניסם אלא יערכם לפני ה' דהיינו בהיכל) י', וגם הרי נס חנוכה גופא יוכיח שלא רצו לחנך בטומאה אע"ג דהותרה בציבור וכמ"ש האחרונים ז"ל, ויותר אין להאריך (ולכא' עיקור ק' המנחת סולת הוא רק אם נימא דכל מה דאין קרבנות בזה"ז הוא משום דמקום המזבח מכוון ביותר ואין אנו יודעין אותו, ודו"ק י"ח).

מ"מ הרי מתן שמן עבודה הוא (כיומא כ"ד ע"ב) והזר מוזהר על זה ט"ז, וגם לכאורה ל"ש לקיים הדלקה מבלי שתוקדם הטבה, ואם נימא כמ"ש מרן ז"ל בתשו' יו"ד סי' רל"ו דסמכי' אכהני חזקה לענין זה, מ"מ בגדי כהונה איננו, וגם דהטבת הנרות בעינן שיהיה בפנים כמ"ש בתו"כ פ' אמור (סופי"ג, הו' ברמב"ן שם, כ"ד ב') יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ

פפ

טז. אולם ע"ש בתוס' הרא"ש דמשמע שנקט דלמסקנת הגמ' דהדלקה לאו עבודה הוא א"כ גם מתן שמן אינו עבודה, (ויש להאריך בזה ואכ"מ).
יז. וכבר ביארו האחרונים ז"ל דכוונת התו"כ על עבודת הטבת הנרות נע"י או"ש (ביא"מ שם), ובחי' מרן רי"ז הלוי עמ"ס יומא (עמ' י"ד ד"ה מנחות), ומיושב ק' מנח"ח (מ' צ"ח, אות ט' בסופו).
יח. ובענין זה דלמעשה אין מקריבין בזה"ז אע"ג דקו"ל (רמב"ם פ"ו הט"ו והט"ז מביהב"ה, ועי' מג"א סי' תקס"א סק"ב) מקריבין אע"פ שאין בית, כבר נתחבטו בזה גדולי האחרונים ז"ל, וידועין תשובותיו של הגרעק"א ז"ל בהך ענינא (והם מדבריו האחרונים של הגרעק"א שכתב עלי אדמות [שלהי תקצ"ז לפ"ק], והביא שם מדברי חתנו מרן ז"ל בתשו' הג"ל, והדברים עתיקין (ועי' בלקוטי הערות על תשו' ח"ס שם שליקט כעמיר גורנה דברי האחרונים בזה). וכדאי לציין מה ששמעתי ממר"ר הגרא"י הלוי שליט"א דכשלמד מרן הגרי"ז זצ"ל דברי הגמרא בזבחים (מ"ד סוע"ב) 'תניא ר' אלעזר אומר משום רבי יוסי הגלילי פיגל בדבר הנעשה בחוץ פיגל בדבר הנעשה בפנים לא פיגל' ובגמ' שם אמרינן 'אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר רב, הלכה כרבי אלעזר שאמר משום רבי יוסי', ומקשינן על זה 'אמר רבא, הלכתא למשיחא (פירשי', הרי קבע לנו הלכה הצריכה לנו לימות המשיח כשיבנה בית המקדש ועכשיו לא הוצרכנו לה), א"ל אביי, אלא מעתה כל שחיתת קדשים לא לתני הלכתא למשיחא הוא, אלא דרוש וקבל שכר ה"נ דרוש וקבל שכר, ע"ש. ואמר הגרי"ז דלכאורה צ"ב מאי קאמר 'הלכתא למשיחא' הרי מקריבין אע"פ שאין בית, אלא דמיהת מוכח בגמרא שלא נקריב קרבנות עד ביאת משיח בב"א.

היכל הכונהג

הליכות ומנהגי מרן
החתם סופר ובית מדרשו
עם ביאורים והרחבות

מדור זה:

"מנהגי חתם סופר ובית מדרשו"

הוא ממה שהשאיר בכתובים, האי אוצר בלום, גדול הידענים בתולדות יהדות הונגריה, מלא מדע וחכמה, ספרא וסייפא, חובר חיבורים מחוכמים, הרה"ג רבי משה אלכסנדר זושא קינסטליכער זצ"ל יו"ר מכון 'זכרון' לתולדות יהדות הונגריה, מח"ס החתם סופר ותלמידיו, החתם סופר ובני דורו, פנקס המוהל למרן החתם סופר ועוד חיבורים.

תשו"ח לבנו הרה"ג ר' מנחם מענדל שליט"א אשר ערך את החומר והביאו לידי גמר במיוחד לקובץ זה.

הננו מגישים בזה לפני קהל הלומדים מעט מזעיר מתוך 'מנהגי החתם סופר ובית מדרשו' פרי עמלו ויגיעו של אאמו"ר זללה"ה במשך עשרות שנים.

את העיסוק עם מנהגי החתם סופר התחיל אאמו"ר עוד בימי בחרותו כשלמד בישיבת פרשבורג בירושלים עיה"ק - בשנת תשל"א - אזי הוציא לאור את ספר 'מנהגי בעל החת"ס' מהגרי"ל שילל הי"ד עם הוספות ומילואים. בשנת תשל"ו הוציאו שוב לאור בתוספת 'קונטרס תומר דבורה' שבו עוד הוספות והערות רבות. גם אח"כ לא נח על שמריו והתחיל לברר את מנהגי בית מדרשו של החת"ס ה'שיעור שטובען' בפרשבורג, הן מספרים, הן מעדויות של זקנים שעוד זכרו מלפני המלחמה והן מתלמידיו של הדעת סופר בא"י, מכל זה ומעוד הוספות רבות ממנהגי החת"ס, יוצ"ח ותלמידיו, מנהגי קהילת פרשבורג ועוד קהילות בגליל העליון - נאסף חומר רב לבנין המפואר של ספר 'מנהגי החתם סופר ובית מדרשו', אבל מרוב טרדות ועיסוקו בעריכת כספרים רבים אחרים לא הגיע הדבר לידי גמר.

בשנתו האחרונה החל לערוך את הספר ולסדרו כראוי, השקיע בזה ימים ולילות שעות ארוכות, לברר את המנהגים, מקורותיהם וטעמיהם ולערכם בשפה ברורה, לדאבוננו לא זכה לסיים את המלאכה, ואנו תקוה שנוכל להשלים את עריכת הספר כראוי כשאיפתו.

לע"ע נתחיל אי"ה לפרסם לפי סדר הספר - מענייני השכמות הבוקר ואילך, כאשר החלקים הראשונים הם מאלו שנערכו ע"י אאמו"ר בעצמו, הוספנו עליהם קצת מקורות ומראי מקומות ומעט תיקונים בסדר ובסגנון וכדו'. יה"ר שיהיו הדברים לזכותו ולעילוי נשמתו של אאמו"ר רבי משה אלכסנדר זושא ב"ר דוב זללה"ה, וזכות מרן זי"ע תגן עלינו להתברך בכל מילי דמיטב.

סימן א'

אשמורת הבוקר

א. חתם סופר - "שנתנו היתה עד ד' שעות אחר חצות בין בחול בין בשבת"א.

א. מנהגי בעל החת"ס (פ"א אות א): "בשחר קם בזריזות לעבודת הקודש ארבע שעות אחר חצות, בין בחול בין בש"ק, הגם שהיה ניעור תמיד עד חצות", ומקורו מלקוטי חבר בן חיים

ית', וזהו שלישי היום ח' שעות". ראה עוד בדרשות שם (דרוש י', לקוטי אמרים לפרשת בחקותי ד"ה והנה, משנת תקס"א): "מה שכתבתי במקום אחר, דהרמז ישנתי אז ינוח לי קאי אכל צרכי העולם הזה, אכילה ושתייה ומלאכה ושינה, הכל יגמור בשלישי היום, שהוא ח' שעות כמנין א"ז, וב' שלישים יעסוק בעבודת ה'. וכן ראוי". ועוד שם (ח"ג פרשת החודש דרוש א ד"ה והנה, משנת תקס"ב): "לענין אדם עם עסקי נשמתו, יתן ב' שלישים לנשמתו ושליש לגופו, כי לא יחמוס גופו מכל כי אז ימות, וגם לא יחלוק שוה בשוה כי יש לנשמה מעלה על גופו, לכן אמרו ישנתי א"ז ינוח לי, שיישן שמונה שעות, ובארנו במקום אחר דהיינו כל צרכי עולם הזה נקראים שינה ויהיה שמונה שעות ביום, ושני שלישי היום יעסוק בעבודת ה', והיינו בתחלתו, ומאז ואילך יראה לעלות לאט לאט עד שיהיה קרוב להתפשטות הגשמיות, אבל לא לפשטו לגמרי שימית עצמו ח"ו".

באופן אחר מובא בחוט המשולש (עמ' לח): "מרגלא בפומי' [של החת"ס], ישנתי א"ז ינוח לי, אם ישן א"ז, שמונה שעות, ינוח לי, יש די על עוד ארבעים שעות, ודלא כרמז הרמב"ם". כן נהג תלמידו רבי אברהם שאג (לפיד אש עמ' 1): "והיה ישן ארבע שעות במעל"ע, והיה שגור בפיו אימרת רבו בעל החת"ס ז"ע שהיה אומר 'אז' ינוח לי', שמונה שעות שינה מספיק לארבעים שעות".

[ובעקדת משה (ח"ה סי' כד) העיר: "ברם לכאורה יש להעיר ממש"כ מרן בחת"ס עה"ת פרשת ויצא (עה"פ וישכב, משנת תקס"א) וז"ל: 'ששלוש ימיו שמונה שעות בשינה ושמונה שעות בעסקי עוה"ז ושמונה שעות יעסוק בתורה', ורק 'בשבת שתי פעמים שמונה שעות'. ואולי כוונת מרן זצ"ל להמון העם, משא"כ יעקב אדרבה 'לא שכב ולא עסק כלל בצרכי עוה"ז"'].
על מעלת הלימוד בלילה כתב בדרושים

(ח"ג א,א): "בענין השינה בלילה, גם לעת שיבתו לא עלה למיטה עד אחר חצות, ואמר לתלמיד מובהק שהיה בביתו כי השעה קודם חצות מנעוריו לא טעם טעם שינה, בנערותו הלך לישון אחר ערבית וקם שעה קודם חצות, ולזקנתו היה מנהגו כהנ"ל וכו', ושנתו היתה עד ד' שעות אחר חצות בין בחול בין בשבת", וכוונתו כנראה בזקנתו שהלך לישון אחר חצות ואז היה קם בשעה ד', אבל בצעירותו היה קם שעה קודם חצות.

והנה בחתן סופר (מקנה וקנינים, בית אבות עמ' ב ד"ה והנה) כתב: "מעולם לא שכב [החת"ס] בימי חול על המיטה, כי אם בשולחן נטה על ידיו לאחר חצות על שעה חדא כמתנמנם", וע"ז הגיה בעל הלקוחב"ח (בכת"י): "שארי ליה מארי להכותב, כי משך חמשה וחצי שנים אשר זכיתי לשמשו היה שוכב על מטתו בכל יום לאחר סעודת הצהרים כשעה וחצי, ובלילה אחר חצות כשלוש שעות וחצי". כע"ז נהג חמיו של מרן, רבי עקיבא איגר (חוט המשולש עמ' קפח): "בבוקר השכמ בשעה רביעית קם ממיתתו וכו', וכחצות לילה עלה על מיטתו לישון".

הרמב"ם (פ"ד מהל' דעות ה"ד) כתב: "היום והלילה כ"ד שעות, די לו לאדם שישן שלישי שהוא שמונה שעות", ובמגן אברהם (ריש סי' רל"ח): "ויש אומרים דזמן שינה הוא ח' שעות וסימן ישנתי 'אז' ינוח לי (איוב ג, יב)". אמנם החת"ס ביאר שאין הכוונה לשינה ממש, ראה דרשות חת"ס (ח"ה, תורת מוסר דרוש א ד"ה ועד"ז, משנת תקנ"ד - תקנ"ז, הובא בחת"ס ויקרא, פרקי אבות פ"ו מ"ו): "אמרו חז"ל ישנתי אז ינוח לי שישן אדם ח' שעות גמטריא א"ז, עי' מגן אברהם, ולא כוונה שמונה שעות בכל יום ותורתו מתי משתמרת, אלא כל צרכי יישוב עולם הזה גלגוליו וסבותיו נקרא שינה, על כן אמרו שלישי היום יעסוק בצרכי גופו באכילה שתיה ושינה ומשא ומתן להביא טרף לביתו, וט"ז שעות יעסוק בעבודת הבורא

הלילה טובה גדולה שע"י הלילה ינוח ויחליף כוחו ולולא כן היה כלה ונאבד, אלא שעדיין יש להקשות ממ"נ אי סגי לנוח לילי תמוז, לילי טבת למה, וכן אי צריך לילי טבת מאי הועיל בלילי תמוז, אלא שיש לומר דבזה נתן השי"ת הבחירה, העצל יאמר דצריך כלילי טבת לישן ויוסיף ככה גם בתמוז, והצדיק יאמר בהיפוך דעל כרחק סגי כשיעור לילי תמוז, ולילי טבת הם טובים לגירסא דכל זמן שבני אדם נעורים יש ביטול וע"י שבלילי טבת ישנו יהיה לת"ח זמן הכושר ופנאי ללמוד, וזה שאמר ולא פליגי לילי תמוז לשינתא ולילי טבת - שע"י אלו סברי בני אדם שבעינן לישן כולי האי ויהי' לת"ח אז כושר - ללמוד".

כעין זה מובא בשם הכתב סופר (חוט המשולש עמ' רמב): "בגמרא נחלקו שני מ"ד חד אמר לא איברא לילה אלא לגרסא וחד אמר לא איברא לילה אלא לשינתא, וי"ל ששניהם לדבר אחד התכוונו, כי ביום כל בני האדם נעורים ועוסקים בהוויות העולם ומטרידים זה את זה אי אפשר לעבוד ה' כ"כ, אבל בלילה שהכל ישינים ובא לילה באה מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה של יום, אז לומדי התורה פנויים יותר לעבודת ה' וללמוד באין מפריע, וא"כ לעוסקים בהוויות העולם לא איברא לילה אלא לשינתא, ועי"ז לא איברא לילה אלא לגרסא להלומדים תורה, כי אז אין להם מפריעים מלימודם".

על לימודו של מרן בשעות אלו מצאנו: "בכל לילה אחר חצות למד [תלמיד החת"ס, רבי יצחק זעקל הלוי פולק] יחד עם רבו הקדוש [החת"ס] עד אור הבוקר, ופעם אחת ביום שמיני עצרת בא לחדר רבו הקדוש כדרכו תמידין כסדרן ללמוד לפניו, ואמר לו רבו ז"ל בזה"ל 'היום אלמד דבר אחר', והבין התלמיד ויצא מלפניו, וכשיצא רבו מחדרו לתפלת שחרית, ונפש התלמיד חשקה לדעת מה למד רבו, והכיר הספר שהיה בידו הקדושה בעת

ואגדות חת"ס (עמ' קכה, משנת תקנ"ה): "אחז"ל (עירובין ס"ה ע"א) לא איברי לילי אלא לגירסא ולא איברי לילי אלא לשינתא והא בליל תמוז והא בלילי טבת וכו', והנראה בזה לפע"ד דהנה ידוע דעובדי ה' אלו מתבטלים הרבה ע"י יגיעת בני אדם עובדים העה"ז, אם ע"י שהת"ח הוקמו על לפקח על עסקי הצבור ולעיין בשלהם ומתבטל ע"י ריבם ומשפטם הרבה מתורת ה', ויש שיתבטל ע"י מצרים ומציקים, יש ע"י אוהבים ויש ע"י אויבים, אך בשעה שבני אדם ישינים על מטותם והם משכימי קום בבית ה' בלילות, אזי ילמדו במנוחת השקט וברעיון בר זך ונקי, אלא שלפ"ז יתבטלו גופות עובדי ה' בהתמדת היגיעה בתורה, ע"כ זאת עצה היעוצה מאתו ית"ש להורות דרך ישכון אור לקצר לילי הקיץ בתכלית הקיצור ולהאריך לילי החורף בתכלית האריכות, כי גלוי לפניו ית"ש שדי לבריאות הגוף בשינה מועטת כלילי תמוז ודי לעבודת פרנסת העה"ז כימי חורף הקצרים, והנה רודפי העה"ז ותאוותי' לומדים מלילי טבת הארוכים ומוסיפים בקיץ מהיום אל הלילה עד שהם ישינים שיעור הראוי להם י"ח שעות או קרוב לזה השיעור, אמנם עבדי ה' שאינם נהנים מהעה"ז כי אם די ספוקם, לומדים מוסר מלילי תמוז שדי לאדם בשינה מועטת כזו, ולכן בימות החורף משכימים קום או מאחרים שבת להוסיף מהלילות על היום כשיעור יום החורף בימי תמוז - נמצא שאותן השעות המתוספים הוא לומד במנוחה והשקט כי אז ינוחו על משכבותם המבטלים אותו תמיד".

וכעין זה הובא מרשימת תלמיד בתורת משה (קמא פרשת חוקת מד, ד"ה איתא, במהדורה ח"ה חידושי אגדה למס' עירובין): "איתא בעירובין (סה"א) לא אברי לילה אלא לשינתא וחד אמר לא אברי לילה אלא לגירסא ואמרין דלא פליגי הא בתקופת תמוז הא בלילי טבת, ויש לפרש דהחובת הלבבות בשער הבחינה כתב דגם

מפיו הקדוש שכמה פעמים תקפה עליו השינה והלך להפיג על הרצפה שלפני ביתו, גם בימות החורף, כדי שתדוד השינה מעיניו, ולפעמים כשגברה עליו, הרים בחזקת היד עפעפי עיניו כדי להעביר התנומה מהם". ובשנותיו המאוחרות (שם עמ' רנב, אהל לאה בראש כת"ס עה"ת עמ' 32): "למד תורה הרבה ועבד את בוראו כחשיכה כאורה, כי כך היה דרכו, כמו [באהל לאה נוסף: שעה וחצי און] שתי שעות אחר חצות הלילה קם ממיטתו ואף שעוד ראה שינה בעיניו כי רק כשתים ושלוש שעות היה שוכב על מטתו, והרבה פעמים גם בנתיים הקיץ וראה על מראה השעות אם עוד לא הגיע העת אשר יעמוד ממיטתו, וכשהגיע השעה אשר חשב שכבר יצא ידי חובת שינה, היה קם בזריזות, ואם תקפה עליו השינה היה מזמור איזה זמר כדי לעורר עצמו ושיעבור השינה בעל כרחו. ואחר שאמר ברכות השחר, התחיל בעבודת השם וכו', וכה עבד את בוראו כל היום ובלילה עד קרוב חצות הלילה, אז הלך לנוח על משכבו". ובמכתב בעל האמרי סופר מערלוי (זכור לאברהם עמ' 6): "אאמו"ר בעל יד סופר זצ"ל סיפר לנו וכו', ממה ששמע מדודו שהוא היה בין הבחורים שהיו משמשים בקודש אצל ק"ז רבינו [הכת"ס] זצ"ל, והיה לומד ביחד עם רבו הכת"ס זצ"ל שיעור כל אשמורת הבוקר לרבות השבתות משעה שתיים בערך עד תפלת שחרית". ראה בהספד על הכת"ס מגיסו רבי זלמן שפיצר (תקון שלמה צדב): "למד כמעט כל ימיו רוב הלילה, ולא ישן רק ג' או לכל היותר ד' שעות בלילה, ומוצאי יו"כ האי שתא עמד בשעה אחר חצות ושמעו ברכת התורה יוצאת ממנו באהבה רבה וקול נעים".

תלמידי מרן, המהר"ם שיק: "בכל לילה או שישן מחצות ואילך, או שקם בחצות, ומעולם לא ישן יותר מג' עד ה' שעות, וביום לא ישן כלל וכלל" (הספד תלמידו רבי זלמן שפיצר, תקון שלמה

שהיה בחדר, ופתחו והציץ בו, וראה שהוא ספר ספרא דצניעותא". (הקדמת רבי אברהם פולק לספר ברכת משה). מעשה זה הובא גם ע"י הגר"י גרינוולד בשירת משה (עמ' סה): "סיפר לי תלמידו הה"ג ר' זעקל ז"ל, שהיה לומד בבית הח"ס כמה שנים, היאך הסתיר לימוד קבלה ממנו ככל האפשר, רק פעם אחת בשמיני עצרת כשהיו לומדים יחד הסוגיא, באמצע דברים שלח אותו לחוץ, באמרו היום צריך ללמוד תורה בבחינה אחרת".

ובמעיונות הלוי (גליון תרגם עמ' ד) מובא מבעל שבט הלוי: "שמעתי ממרן הגאב"ד פרעסבורג [הדעת סופר] זי"ע על עוצם שפלות רוחו של זקנו הק' מרן החת"ס, וכנודע היה רוב לימודו באור הבוקר, והיו שומעים אותו מורט שערות זקנו וצועק על עצמו: דו קענסט ניקס דו וויסט ניקס דו ביסט גארניקס, והיה מחזיק עצמו בתום לב למי שלא ראה סימן יפה במשנתו". ובדרשות ושיחות שבט הלוי (תשנ"ט עמ' קיט): "החתם סופר זצ"ל כתב את רוב תשובותיו, מאות ואולי אלפי תשובות, בזמן השכמת הבוקר, וכידוע שמסיים בתשובותיו וכך נדפס בספרו - פרשבורג כאור הבוקר יום פלוני ופלוגי, דהיינו שכאור הבוקר כבר גמר לכתוב את התשובה", ראה בקונטרס עבודת הסופר (אוצרות הסופר, קובץ כט, עמ' קצז-ר) רשימה של קרוב למאה תשובות מהחת"ס שנכתבו 'כאור בוקר'. גם בנו הכתב סופר כתב תשובות רבות באשמורת הבוקר, ראה באריכות במנהגי רבותינו (עמ' קסב).

על השכמת הבוקר של הכתב סופר בשנים שאחר נישואיו מציאנו (חוט המשולש עמ' רלג): "תורה הרבה למד אבינו ז"ל בשש שנים הללו [אחר חתונתו], וכך היה דרכו בקודש, היו לו ב' בחורים מופלגים בביתו ועד חצות הלילה היו הם נעורים, וכחצות עשו איזה סימן, ועי"ז קם אבינו זצ"ל ממשכבו, ועשה תיקון חצות, וישב ללמוד עד שהגיע זמן תפלת שחרית. ושמעתי

ב. חתם סופר - בקומו ממטתו מוטב לו שתיכף ומיד יעסוק בתורה.

ג. חתם סופר - בכל פעם שנטל ידיו חזר על כל הלכות נטילת ידים.

99

קמא בטיל, ולכן מוטב שמיד כשיעמוד אדם ממיתתו בכל בוקר או האדם כשנולד יקדים תורה לעסקי עוה"ז, והיינו דאמר במה יזכה נער את ארחו פי' הנער האדם מקטנותו טרם יגדל שתהני לי' שיהיה קדוש ומחשבותיו קדושים או מפרש נער פי' הניער משנתו מלשון כאשר יעור איש משנתו במה יזכה נער את ארחו וקאמר לשמור כדברין כי פי' לשמור היינו עסק התורה, ע"ש באריכות.

וכ"ה ברשימות תלמיד החת"ס (בקונטרס פירותין מתוקים שזכינו להו"ל עמ' כו, ונדמ"ח בחת"ס מאמרים חדשים עמ' שמה) ממה ששמע מרבו בשבת פרשת ויגש תקפ"ו בסעודה ג': "אדם כשקם ממיתתו אם תיכף יתעסק בתורה שוב יתעסק כל היום וכו', שלא בירכו בתורה תחילה ר"ל בתחילה כשקמו ממיתתם".

השוה דברי מרן בדרשות (ח"ד) ספירת העומר דרוש א לפרשת אמור עה"פ ולחם, משנת תקס"ב): "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלוקיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם (ויקרא כג,יד). ר"ל שירגילו עצמם שלא יאכלו בשום יום מהימים עד שיעסקו בתורה, באופן שנתקדש היום ההוא ונקרא עצם עצומו של יום, עד הביאכם תחלה קרבן אלוקיכם, לעשות מצות ה' דבר יום ביומו, ואז יהיה חקת עולם, פרנסה לכל העולם שיזון בשבילכם".

ג. הגיוני מוהרש"ה (לתלמיד השבט סופר, הגר"ש הירשלה, עמ' קצד): "וידוע דהחת"ס ז"ע חזר על כל הלכות נטילת ידים בכל פעם שנטל ידיו, כי חשב על כל דין ודקדוק דין, ולכן נרשם בלבו בציור חזק מאד". ובשם רבי שמואל עהרנפלד אב"ד מאטערסדארף-ברוקלין מובא בנוסח אחר:

קה"א. המחנה חיים: "גילה לי בימי זקנתו שביום חתונתו קיבל על עצמו לזרז את נפשו לקום באשמורה אחר חצות הלילה ללמוד משפטי ה', ומעולם לא עבר עליו השעה הב' אחר חצות הלילה בשינה וכו', ועסק בלימודו עד שהאיר היום" (תולדות סופרים עמ' יז). רבי משה נאוועמעסטא: "השכים שלש שעות קודם אור היום" (שלשה עולמות ח"א עמ' כד). רבי יצחק זעקל הלוי פולק: "בשעה ארבע לפנות בוקר כבר השכים [רבי יואל קאלמאן מב' יארמוט, תלמיד רבי משה פולק אב"ד באניאהד] לקראת אבי רבו, הגה"צ מו"ה זעקל [פולק] זצ"ל, ליוהו למקוה ומשם לביהמ"ד" (פתח דברין עמ' 12).

"וכה סיפר הגאון רבי משה נתן נטע לעמבערגער זצ"ל אב"ד מאקווא מח"ס עטרת משה: סיפר לי הגאון רבי עקיבא סופר זצ"ל אב"ד פרעשבורג הדעת סופר, שזקיני מרן החת"ס ז"ע"א אמר: שבעת קומו משנתו בבוקר כשאומר 'מודה אני' הוא יודע כל מה שנעשה בכל הקוואטירין [האכסניות] של הבחורים תלמידי ישיבתו במשך הלילה" (קונטרס עבודת הסופר, אוצרות הסופר קובץ כט עמ' קפז).

ב. כן הביא בשמו תלמידו באמרי שפר עמ"ס ברכות (כ ע"ב ד"ה ומשכנינו): "שמעתי מפי מורי הגאון ז"ל וכו' כי האדם בקומו ממטתו מוטב לו שתיכף ומיד יעסוק בתורה, כי עי"כ אפי' שיעסוק אח"כ בצרכי העולם תבטל ברוב תורה, אמנם לזה צריך שתקדים תורה לעוסקו בצורכי עוה"ז שאז תתבטל הרהור של עסקו בצרכי עוה"ז בהרהור קדושה וע"ד קמא קמא בטיל, אבל אם מקדים לעסוק בצורכי עוה"ז אז תפסיד מחשבת הרהור תורה שלו שאז אדרבה תתבטל מחשבת הקדושה במחשבת עוה"ז ע"ד קמא

'הואל נא רבי ואנכי אלך ברגלי להחם לי כי קר לי מאד', ויקח כוס בידו אשר שיעורו היה רביעית משקה (דרך רנ"א היה בקודש לבלי לנסוע חוץ ממקומו בלי גביע רביעית), הלך לאט לאט אחר המרכבה ויקח בידו מלא קומצו שלג וכפור ויסחט אותם אל כוס רבו, כל מר ומר היה בידו מים בששון, וכאשר מילא את הגביע, ויושט לו כוס מים ויתמה רבו, הכיר את ערך אהבתו אליו ויקח את המים בתודות אלף, וכאשר סיים רבינו את הסיפור אשר כולו אומר כבוד לו, אמר 'אנכי הייתי תלמיד נאמן לרבי, יצקתי מים על ידו מיט מיינע קליינע הענדקען [עם ידיי הקטנות] (כן היו דבריו הקדושים, כאשר שמעתי מפי תלמידו המובהק אדוני אבי מורי ורבי הגאון [רבי יצחק אהרן לאנדעסבערג] נ"י) הייתי ממעך את הכפור למען ימס למים".

השוה דברי מרן בחת"ס עה"ת ואתחנן (עה"פ ולמדתם אותם, משנת תקצ"ז): "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, הקשה של"ה הא שמירה פירש"י בכל מקום למוד, ע"ד כי תשמרם בבטנך, א"כ הכא אמאי כפל ולמדתם ושמרתם, תרתי למה לי. ולפענ"ד לפמ"ש חז"ל, אעפ"י שלמד ובקי, מ"מ בשעת מעשה צריך לחזור אחר למודו, ומכש"כ ברגלים ומועדים, על כן אמר הכא ולמדתם אותם קודם זמנו, ומ"מ ושמרתם לעשותם בשעת עשיה תחזור ללמוד הדין". וכן בדרשות חת"ס (ח"ג, ז') אדר דרוש יז ד"ה אי נמי, משנת תקפ"ז: "בתלמידי חכמים אשר תורתם כתית מחודד ומשונן בפיהם, וכל מצוה שעושים, הם עושים כתקנה עפ"י ההלכה המשוונת ומחודדת בפיהם, אז בשעת עשיית המצוה גופה חוזר על למודו, אם מניח תפילין חוזר במחשבתו הלכות תפילין וכדומה".

ראה באפסי ארץ (לתלמיד החת"ס ריא"פ סופר, פרשת יתרו, מו"א ד"ה ועד"ז): "יכול האדם לקיים תמיד שויתי ה' לנגדי תמיד ע"י התורה", וכמו שנאמר ונשנה בין החיים דברי אדמו"ר החתם סופר ז"ע, אשר ה' מרגלא בפיו הקדוש, כי בכל עת

"מרן החת"ס ז"ל היה מכין ספל מים לנטילת ידים עבור רבו הגה"ק רבי נתן אדלער זצ"ל, וכשהוצרך לפרר הקרח בימי החורף, חזר אז על כל הלכות נטילת ידים. (ספרא רבה ד' ישראל עמ' לא). [על הלימוד בעת הכנת המים לרבו, ראה עוד בשבט מיהודה (פרשת במדבר, קס"א, ד"ה הקרב): "אספרא כמו מה שסיפר לי כבוד אחי חמי הגאון מהרש"ס זללה"ה [בעל המכתב סופר] שהי' אבדק"ק קראקא יע"א, שמר אביו ח"ו מרן בעל חת"ס זצלה"ה אמר, אני הייתי תלמיד נאמן לרבי, הוא הגאון הק' מו"ה נתן אדלער כ"ץ זללה"ה ז"ע, שהייתי מביא לו מים ועצים (ואולי חטבתי עצים), ובתוך שהבאתי כך תירצתי כל החמורות שבספרי הרמב"ם ז"ל, שיעשו לנו קלות להשיגם". גם בן-בתו של מרן, בעל החתן סופר, מציין: "שמש [החת"ס] את רבו הקדוש ששאב לו מים וחטב לו עצים, וסיפר מעצמו שבעת שאיבת המים וחטיבת עצים למד תורה וכו', ובדברי תוכחה לתלמידיו, היה רגיל [החת"ס] לומר להם, אני שמשתי את רבי באופן אחר, שאבתי לו מים חטבתי לו עצים" (בית אבות שבריש חתן סופר מקנה וקנינים, עמ' ג).

ראה עוד באלה תולדות (לר"ל לאנדעסבערג, עמ' 13): "פעם אחת צייר רבנו בשיעור של יום הנהגתו ואהבתו לרבו רבי נתן אדלר, ברתקי אהבה עזה והדרת כבוד דבקה נפשו בו, ויספר כי נסע פעם אחת בלויית רבו דרך רחוקה ביום חורף וקרר נורא, רוח קר הגה ברוחו הקשה והשליך כפתים בזעם עז ויכס את עין הארץ, והנה הגיע עת הצהריים - כי שחר קמו לנסוע - ויתאו רבו לאכול מעט לחם ומצידה לדרכו, אולם מאין יקח מים לנטילת ידים? כי הנהרות ואגמי מים עמדו כראי מוצק והיו כעין הבדולח, שטו עיניהם הנה והנה אולי ימצאו רחובות בבאר הסמוך, ביקשו ולא מצאו, רבי נתן אדלר לא דיבר אחר כך אודות זה מאומה, וכאשר ראה תלמידו כי הרעבון אחז בו ויאמר משה אל רבו

ד. חתם סופר - לא הקפיד שלא לקרות ולברך נגד המים שנטלו בהם ידים בשחרית.

ה. חתם סופר - "אין ראוי להזכרת שם שמים כשאצבעו מלוכלך מצואת האזן".

"רחיצת ידים בבוקר, מתחילה שלש פעמים בסירוגין על כל יד ויד, ואח"כ על כל יד שלשה פעמים על יד ימין שלשה פעמים וכן על יד שמאל".

ה. הרמ"א (או"ח סי' צ"ב ס"ז) כתב: "ולכן אסור ליגע במקומות אלו [המכוסים] בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה, וכן בצואת האזן והאף כי אם על ידי בגד", ובמשנ"ב שם (סק"ל): "והגר"א מקל בזה [בצואת האזן והאף], וכ"כ בשערי תשובה בשם מור וקציעה". אמנם בחידושי חת"ס כתובות (ה' ע"א ד"ה ויתד) משנת תקס"ב כתב: "ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא אוזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באוזניו, ולקמן אמרין יכוף אליה לתוך אזניו, וקשה הא תו למה לי, ונ"ל דמסתמא אין ראוי להזכרת שם שמים כשאצבעו מלוכלך מצואת האזן והקריבהו נא לפחתך, ואפי' כי ירוק אדם חייב לקנח פיו טרם יוציא שם שמים, מכ"ש צואת האזן דמגונה טפי וכו', משום כן יכוף אליה להפסיק בין אצבעו לצואה". וכע"ז בחידושים שם (ד"ה שאם) משנת תקע"ג: "שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה, נ"ל משום דכתיב ויתד תהיה לך על אזנך, וסמך לי והי' מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחרך מיניה ילפינן (ברכות כ"ה ע"א) שלא להזכיר שם שמים בגוף שאינו

שרואה אבריו על עצמו, יזכיר עצמו כמה הלכות שנאמרו ונשנו על אבר זה, כמו בידים הלכות נטילת ידים והנחת תפילין וכתובת ס"ת ושאר מצות מעשיות, ובזקן הלכות גילוח, וכן שאר עניני התורה הרמוזים בהאברים ומצות ה' עליהם".

ד. בשו"ת שיח יצחק (ח"א סי' ב') הביא דברי השערי תשובה (או"ח סי' ד' סק"ח) שכתב: "וכתב בברכי יוסף [להחיד"א] שמנהג החרדים אל דבר ה' שלא לקרות ולברך נגד המים שנטלו בהם שחרית וכן היה נוהג הגאון מופת הדור מוהר"ר חיים אבולעפיא ז"ל", ובהמשך דבריו הביא שיש שכתבו בשם הדברי חיים מצאנז שהקיל בזה ואמר שהחיד"א חזר בו, ומסקנת דבריו "ואם החת"ס זי"ע ומהר"ם שיק אחריו נהגו שלא להקפיד, בודאי שאין צריך להקפיד". וכ"ה במנהגי המהר"ם שיק (עקבי יוסף עמ' רעט): "על מים שמטילין בו הצפרנים הנקרא נעגעל-וואסער, אינו מקפיד [המהר"ם שיק] כלל ולומד כשהוא בבית וגם אפילו בתוך ד' אמות". וכן נהג בעל ההתעוררות תשובה (מנהגי רבותינו עמ' שנא). וע"ע בשו"ת תורת יקותיאל (או"ח מה"ק סי' ב), ובקונטרס עבודת הסופר (אוצרות הסופר קובץ כט עמ' קצא). [אגב, עיין במנהגי מהר"ם שיק (שם עמ' רפ): "הנטילת ידים שחרית הוא יוצא אליבא דכל הדעות, גם כסדרן וגם בסרוגין", וכן תלמיד החת"ס, המהר"ם א"ש (זכרון יהודה אות א):

ליגע בצואת האוזן אם עוסק בתפלה או בתורה, וא"כ מה יועילו לו האצבעות, וכן האליה לחודא נהי שהיא רכה אבל אינה מתקיימת, לכך אצטריך תרווייהו לתחוב ע"י אצבעו האליה, ואז אינו נוגע בצואת האוזן ואיכא מחניך קדוש". מבואר מדבריו שגם הרהור אסור אם מלוכלך מצואת האוזן, ועיין בזה בביאור הלכה (סי' צ"ב ד"ה ולכן). וע"ע מש"כ דודי הגז"ל בשו"ת בצל החכמה ח"ד (סי' ו').

נקי, וכשתחב אצבעו באזניו יתלכלך האצבע בצואה שבאזן ולא יוכל לדבר או להרהר דברי תורה, ע"כ עצה היעוצה שיכוף אלי' לתוכה ויפסיק בינו לאצבעו ולא יתבטל". ועוד שם (סוד"ה דרש): "ויתד תהיה לך על אזניך שיתחב אצבעו באזנו וכו', וע"י אמצעות האליה באוזן שלא יטנף אצבעו בצואת אוזן ויכול להרהר בד"ת". וכע"ז בתורת משה כי תצא (עה"פ ויתד, קמא מבבב): "ונראה דתרווייהו צריכי דהרי אסור

היכל דמלכא

מאמרים תורניים
במשנתו וקורות חייו
הקדושים של מרן זי"ע

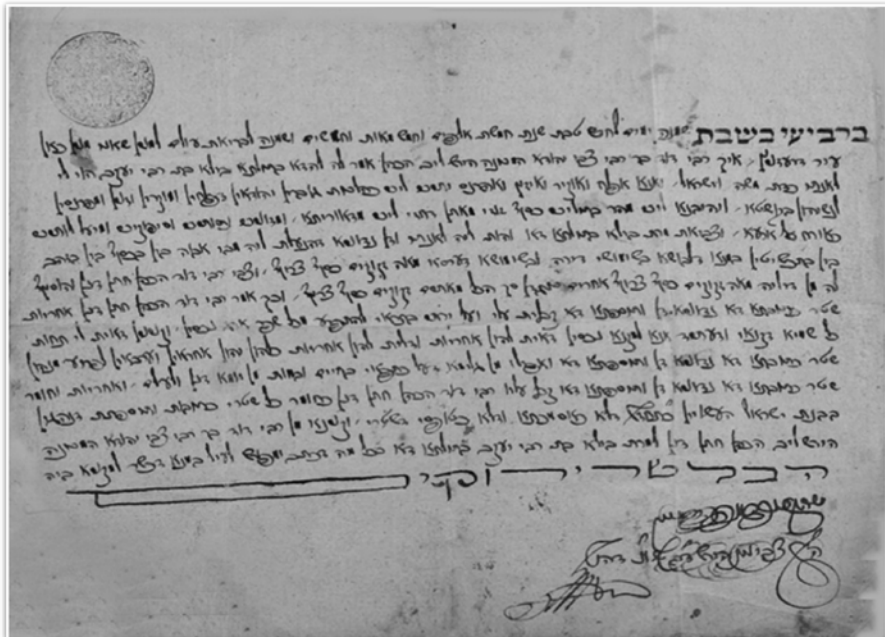
מדור זה הוא ממאמרי 'פליטת בית סופריהם', מאת האי ידען נפלא, מגדולי הידענים בתולדות רבינו החתם סופר ובני דורו, מגלה צפונות ומפענח נסתרות, ספרא וסיפא **הרב מנחם מאיר יאקאבאוויטש שליט"א**. אשר בכשרונו הרב ובהיקף ידיעותיו העצומות, איזן וחקר והוציא תילין של הלכות מכל תג וקוץ בתהלכותיו בקודש של מרן החתם סופר זי"ע.

כתובה בחתי"ק מרן החתם סופר זי"ע

דרעזניץ תקנ"ח

מבוא / פתוחי חותם

אינה ה' לידינו צילום 'שטר כתובה' בחתימת יד קדשו של מרן זי"ע א, נכתב בק"ק דרעזניץ ונחתם בחותם המלך ביום ח' לחדש טבת שנת תקנ"ח, היא שנה האחרונה ששימש מרן ברבנות קהלה קדושה דרעזניץ א.

שטר כתובה בחתימת יד קדשו של מרן בדערעזניץ
באדיבות הרב משה שפירא שליט"א מלעיקוואד

א. 'שטר הכתובה' נמצא בגנזי הרב משה בר"א שפירא שליט"א מלעיקוואד נכד מרן (צילום בביה"ס בירושלים).

• שכר סידור קידושין •

אחד מתפקידי הרב מרא דאתרא היא לסדר קידושין וכתובה לבני העיר, ונוטל על זה שכרו הראוי לו הנקרא דמי 'רח"ש' [=רב חזן שמש], וב'שו"ת חתם סופר' (יורה דעה סימן רל) כתב לברר כי זה חלק משכירתו של הרב בדרך כבוד.

וכן היה תפקידו של מרן בק"ק דרעזניץ, וב'כתב הרבנות' קצבו לו על זה שכר כפי הערך אחד ממאה אחוז מסך הנדן שהעניקו צד הכלה להחתן על פי 'תקנות מדינת מעהרין'.

• חתימת מרן על כתובה •

יוצא 'שטר כתובה' זו מן הכלל, שכן מרן בכבודו ובעצמו בא על החתום בתור עדות, דבר שלא מצינו דכוותיה ולא נשמע כמוהו שמרן ישמש כעד ויחתום על הכתובה.

מלבד שאין זה מהרגיל ואפשר אף לא מן הכבוד של מרא דאתרא, הרי גם יש פוסקים המפקקים אם ראוי לרב מסדר קידושין המקבל שכר לשמש כעד. [ראה בענין זה סוף פרק 'חותם משה'].

להבנת נחיצות וצורך הגדול שמרן יחתום בעצמו על הכתובה, נקדים בקצה המזלג מצב הנישואין בימיו במדינת מעהרין בכלל וק"ק דרעזניץ בפרט. מכאן ניווכח עד כמה מסר מרן את נפשו לקדש את עמו ישראל על ידי חופה וקידושין, בזמן הגזירה האיומה של איסור נישואין, וקנסות הקשות שהיה מרחף על ראשי עם קדוש.

גם נזכיר בקצרה ענין חוק הרשימות בספרי המאטריקל, כי משם מתברר שנישואין זו התקיים במסירת נפש נגד החוק, כיון שלא מופיע ברישומי המאטריקל בדרעזניץ.

ב. וז"ל ק' ב'שו"ת חתם סופר' שם: "אבל בזמן הזה שמקבלים רב ועוקר דירתו ממקומו ובא לכאן, וקוצבים לו שכירותו כמו ששוכרים פועל ואליו הוא נושא נפשו ונפשות ביתו, ובתוך אותו הקבצה הוא שכרו מחופות וקידושין וגטין וכדומה כו', הוא אינו נוטל פרס מקידושין וגטין כלל, אלא שזה הוא שכרו על עיקור ישיבתו בכאן והראו לו מקום לגבות מבצעי חתנות וכדומה, ואין בושה כאן על נטילת פרס זה אם יטלו בדרך כבוד".

ג. כן היא ב'כתב הרבנות' מק"ק דרעזניץ הנדפס ב'חוט המשולש' (עמ' טל), שכתבו: "הכנסת הבנות בשעת החתונה מכל מאה נדן כפי התקנה...".

תקנה זו נרשם ב'תקנות מדינת מעהרין' (עמ' 55 אות קעב): "רבנות [שכר קידושין] ממאה זהובים ריינש א' זהוב וחצי, ועד ששה מאות ועד בכלל מכל מאה זהובים א' זהוב, ועד ב' אלפים זהובים ועד בכלל מכל מאה זהובים חצי זהוב, ולמעלה משני אלפים זהובים לא יתנו כלום... ואחר שראה ראינו אנשים שלמים וכן רבים המקשרים עצמם בתנאים ומנדים להפריז נדן בנותיהם סך גדול ורב, ואחר כך נותנים שכר מועט להחתן, על כן הסכמנו שלא יהא החתן תרתי לגריעותא, ולא יתן שום רבנות חזנות ושמשות כי אם מהסך שנותנים לו בשעת סילוק הנדן".

וראה כעין זה ב'איגרות סופרים' (כתבי רעק"א, מכתב ג, ט) בכתבי הרבנות לרבינו עקיבא איגר זצ"ל. ועיין עוד 'כרם שלמה' (אבן העזר סימן נ אות ח), 'שלחן העזר' (ח"ב סימן ו, שלמה לצבי ס"ק ה) ו'שו"ת מהר"י שטייף' (סימן קלב).

ד. רבנים שסידרו קידושין ללא רשיון נקנסו בעונשים חמורים, וכמה רבנים הוצרכו לברוח. לדוגמא ראה 'דובב שפתי ישינים' (לונדון תשמ"ג עמ' 5) ו'עלי זכרון' (גליון מב עמ' ט) על זקיניו של הג"ר שלום דוב שטערן זצ"ל אב"ד העלישטאבע שסיכן את נפשו לסדר קידושין בסתר, והוצרך לברוח כדי להציל את נפשו מעונשים קשים שריחף על ראשו ונס רגלי לארץ הגר.

• הקידושין שהתבטלו בהספדים •

בעמדו במקהלות בבית הכנסת הקדושה בק"ק דרעזניץ, בדרשתו ביום עשרה בטבת שנת תקנ"ז, התאונן מרן על המצב של הקהלה ובני המדינה, כי לא התקיימו בזמנו שם רק נישואים אחדים, הבטלים חד בתלת כפי ערך ההספדים שערך על חכמי ישראל שהלכו לעולמם בזמן ההיא.

ואלו דבריו ב'דרושים ואגדות חתם סופר' (עמ' קנא), וזל"ק:

"הדור אתם ראו מיום בואי הנה, כמה קידושין סדרתי, וכמה חכמים הספדתי שמתו, אם לא יתבטלו הקידושין אחד בתלתא..."

בואו ונחשוב כמה חכמים הספיד מרן מיום בואו אל העיר בתחילת שנת תקנ"ד עד אותה דרשה ביום עשרה בטבת תקנ"ז, ומספרם ששהי'. נמצא כי לא סידר קידושין בק"ק דרעזניץ אלא לשני זוגות במשך שלש שנים הראשונים שם, וכך הם בטלים אחד בתלתא.

יש לציין ברישומי המאטריקל בדרעזניץ נרשמו ארבעה חתונות בזמן הקצוב הנ"ל [ראה פרק 'כדת משה וישראל']. ומדברי קדשו נראה כי לשנים מהם לא סידר מרן הקידושין. גם יתכן שלא נישאו בדרעזניץ ולא נרשמו שם אלא לצורך קבלת רשיון¹.

• גזירת 'פאמיליאנטן' •

סיבת הדבר שלא התקיימו רק מספר מצומצם של חתונות בימי מרן במדינת מעהרין, כי מפני רוע הגזירה האכזרי של איסור נישואין בלי רשות המלכות על פי חוק 'פאמיליאנטן' במדינת מעהרין, אלא מספר קטן מבני העיר זכו לאישור נישואין².

ה. ואלו הם, בדרשת שובבי"ם תקנ"ד: א) הגאון רבי יחזקאל סג"ל לאנדא זצ"ל אב"ד פראג בעל ה'נודע ביהודה'. ב) הג"ר [יצחק] יוסף תאומים זצ"ל אב"ד ברעסלויא. ג) הג"ר יוזפא שאטין כ"ץ זצ"ל מפרנקפורט דמיין. בדרשת ז' אב תקנ"ד: ד) הג"ר ליב תאומים מליסא זצ"ל אב"ד העלישוויא. בדרשת ח' טבת תקנ"ו: ה) הג"ר בנימין וואלף איגר זצ"ל אב"ד לייפניק. בדרשת ז' אדר תקנ"ו: ו) הג"ר יעקב טעשוויא זצ"ל אב"ד לאשיץ ומלפנים אב"ד דרעזניץ. ובאותו יום בדרשת עשרה בטבת תקנ"ז הוסיף עוד להספיד את הג"ר יהודה אריה קעמפנער זצ"ל אב"ד פרוסטיץ.

[בשנת תקנ"ה לא מצינו הספדים, דרשת ז' אדר נדפס ב'דרושים ואגדות חתם סופר' (עמ' רג), ודרשת ז' אב כנראה היא הנדפס ב'דרשות חתם סופר' (חלק ג עמ' פ). אך לא מסתבר שהושמט שמות הנפטרים. גם לא מצינו בשנת תקנ"ה אחד מגדולי הרבנים שנפטר באותה מדינה או סמוך אליה, ומנהגו היה אז להספיד הרבנים מעיירות ומדינות הסמוכות. לדוגמא, ערב ר"ח אדר תקנ"ח הספיד כמה גדולי ישראל, ולא מזכיר 'רשכבה'ג גאון עוז תפארת ישראל רבינו אליהו החסיד מווילנא זיע"א' (ל' מרן בהסכמה לפאת השלחן) שנפטר י"ט תשרי תקנ"ח].

ו. ואכן רק שני זוגות מאלו הנישואים בתחילת תקנ"ד עד עשרה בטבת תקנ"ז, היו תושבי דרעזניץ וגרו שם אחר כך, והם: א) רבי חיים מיללער שנשא בזו"ש מרת אסתר לבית ביכלער, ב) רבי הרש ליב ראזענווארצל שנשא זוגתו מרת גיטל (יטל) לבית שווייגער. שנים האחרים רבי יעקב יעלינעק וזוגתו בזו"ש מרת אסתר, וכן רבי יצחק שווייגער מברודא וזוגתו מרת רחל לבית שעשאוויצקא לא היו תושבי דרעזניץ ולא מצינו זכרם אחר כך בדרעזניץ. [על יתר פרטים ראה פרק 'כדת משה וישראל'].

ז. על הגזירה והשלכותיה ראה באורך פרק 'גזירות קשות'.

מרן מזכיר ומקונן על גזירה זו ב'דרושים ואגדות חתם סופר' (עמ' קנא-קנב), וזל"ק:

"ואסר לנו הנשואות... הלא לא בקל ישיג רשיון להנשא עד שחם ושלום ימות ישראל
אחר, ומיתה לא שכיחא, וכולי האי ואולי, אך כל שמחתו עת כי ימות אחד משונאי
ישראל, אז הוא שמח שעתה אפשר שמזלו יגרום שהוא ישיגהו, מאותן הרבה שהמתינו
על מיתתו של זה".

בספרי ה'מאטריקל' בדערעזניץ נרשמו סך הכל שמונה חתונות שהתקיימו שם בימי
מרן מתחילת שנת תקנ"ד עד סוף שנת תקנ"ח, שלשה מאלו היו נישואין בזוג שני.
נמצא כי בזמנו של מרן נישאו לפי ערך זוג אחת חדשה בלבד לשנה.

• ספרי 'מאטריקל' וסיבתו •

כדי להוציא זממם הרע, עוד גזרה המלכות כי הממשלה יחזיק רשימה מכל היהודים
במדינה הרשאים להינשא, וכל משפחה כזו קיבלה מספר הנקרא 'פאמיליאנט', ורק מי
שהחזיק מספר כזה קיבל רשות נישואין.

עוד הוסיפו חוק על היהודים, שצריכים הקהילות להחזיק ספרי 'מאטריקל' בה נרשום
כל ילד היולד, שמו ושם אמו ויום לידתו, ובזכר להוסיף שם המוהל או הסנדק. וכן בכל
זוג הנשוי נרשום שמות החתן והכלה והשושבינים (בדרך כלל הורי הזוג או הרב) ותאריך
הנישואין. וכן נרשמו כל הנפטרים ויום פטירתם.

רישומים הללו משמשים כהיום לעדות על סדר יוחסין וכיוצא בזה, משם גם שאבנו
הרבה ידיעות על קהילה זו שאנו עוסקים בה, ובפרט על מעשי תוקפו של מרן בקהלה
קדושה זו, כגון רשימות הנימולים על ידו הקדושה^ח, וכן שמות הזוגות שנישאו בימיו^ט.

• סידר קידושין במסירת נפש •

זהות החתן והכלה והוריהם לא נודע לנו^י, שכן לא נמצאו ברישומי דרעזניץ זכר
משמות הללו. גם חתונה זו גופא לא נרשם במאטריקל דרעזניץ, עובדא זו מוכיח כי מרן
סידר הקידושין והכתובה לאותה זוג בסתר שלא על פי החוק וגזירות המלכות, אף שהיה
כרוך עם עונשים חמורים, והיה צריך לזה מסירת נפש של ממש, ובפרט שרשימתו ניכר
שגם חתם שמו הקדוש על הכתובה^{יא}.

וכנראה זה היה הסיבה שמרן בעצמו בא על החתום על הכתובה, כיון שהתקיים

ח. ראה פרק 'אות ברית קודש'.

ט. ראה פרק 'כדת משה וישראל'.

י. אף שלא עלה בידינו לברר זהותם של הזוג, נראה בעליל שהעמידו דורות יראים ושלמים שהחשיבו 'שטר
כתובה' של הוריהם בחתימת יד קדשו של מרן, ושמרו עליה במשך דורות הרבה, ובדרך זה נשאר שטר זה
לפליטה עד היום.

יא. ראה 'דרושים ואגדות חתם סופר' (עמ' קנז) מה שמספר מרן אודות נישואין שהתקיים במחבוא ביום עשרה
בטבת תקנ"ז בק"ק דרעזניץ.

החתונה בסתר, ולא היה שם אלא מנין מצומצם קרובי המשפחה, על כן בהכרח באו מרן והשמש ונאמן על החתום בתורת עדות.

• השמש ונאמן •

עדות השני חותם כזה: "הק' צביכונהירש ד"ב שו"נ דהנ"ל". שמו וכינויו משולבות זו בזו 'צבי יכונה הירש'. ועלה בידינו לברר זהותו על פי 'פנקס מקומות בית הכנסת' משנת תק"ע (מס' 55, 76), שם נקרא "המרומם התו'רני" ה' הרש דייטלבוים שמש ונאמן דפה כעת בק"ק באסקאוויץ". ראה עליו פרק 'חכמים וסופרים'. וכנראה הוא גם היה סופר הכתובה.³

• נוסח הכתובה •

נוסח 'שטר כתובה' זו היא על פי נוסח פולין, המבורר ב"ג ניפין בספר 'נחלת שבעה' (אמשטרדם תכ"ז, סימן יב) שנתקבל כספר היסוד בעניני שטרות.

הוספנו להעיר בס"ד במקום שיש בה משום חידוש, ובאיזה מקומן שנמצא בה שינויים מנוסח הכתובה ב'נחלת שבעה' או מנוסח הנהוג. ולכאורה הרבה גופי הלכות איכא למישמע ולמידק מכתובה זו, הנעשה בעירו ובחתימת ידו הק' של מרן זי"ע"א. ובפרט נמצינו למדין כמה הלכתא גבירתא מאופן ונוסח חתימת יד קדשו, וממה שחתם בכבודו ובעצמו על הכתובה אף שהיה מרא דאתרא הדין.

• לדקדק בכתובה כמו בגט •

אמנם מצינו בפוסקים שדנו אם מדקדקים בכתובה כמו בגט. וזה לשון ה'נחלת שבעה' (סימן יב סעיף טז):

"ויש' לדקדק בכתובה בכל דבר שמדקדקין בנטיג, כדי שאם ח"ו יקרה מקרה שיגרש אחד את אשתו, ולא יהיו יודעין דקדוק כתיבת שמו או שמה או בשמות אבותם, יהא נלמד מספר כתובה, ואם הסופר אינו נוהר בכך יוכל להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן שיסמכו בנט על כתיבת הכתובה. וראה ממה שהקפיד רש"ל ז"ל על רמ"א בשביל שכתב

יב. כך נהגו שהחזן והשמש היה ממונים להיות עדות הקידושין והכתובה (עיין מכתב קודש מהגה"ק משינאווע זצ"ל הנדפס בסו"ס 'מתן שכרן של מצות', בארדיוב תרפ"ו, הובא ב'שלחן העזר' סימן ו סק"ח). וראה 'קובץ בירורים שביבי אש' (סימן עה) שכן נמצא בפנקס ק"ק פרנקפורט דאדר בתקופת רבינו הפרי מגדים זי"ע שנחתמו השטרות על ידי סופרי הקהלה.

יג. אף שכתב הנחלת שבעה שיש לדייק בכתובה כמו בגט, הוא גופא לא חש בכמה דברים בנוסח תורף הכתובה לכתוב כמו בגט. ומשמע דס"ל להקפיד דוקא באופן כתיבת השמות שהם הלכות קשות ועוממות ביותר, ותליא בדיעה בדקדוק האותיות והנקודות ובחקירה ונסיון ושיקול הדעת בקביעות השמות, וגם קריאת והבטות השמות משתנות בין מקום למקום ובין גברא לגברא ואין הרבה בקיאים בזה, להכי יש לדקדק לכתוב דומיא דגט שלא יבוא לידי תקלה.

אבל על כתיבת תורף הכתובה לכאורה אין צורך לדקדק כל כך כמו בגט, כי דברים המפורשים בשו"ע ובסדר הגט לא שייך למיטעי דויל קרי בי רב הוא, ואמאי ניחוש שישנה וילמד מנוסח הכתובה. גם כי מסדר גט צריך להיות בקי היטיב בדיני גיטין ובלא"ה לא יהא לו עסק עמהם. ועיין 'שו"ת חתם סופר' (אבן העזר ח"ב סימן לד) וזל"ק: "ואותן המסדרים גטין עפ"י סדר הגטין הנדפס לפנייהם כמו שמסדרין סדר ההגדה בליל פסח מרבים

'משולם' מלא ובפסוק כתיב חסר, והביא ראייה דמצא כתוב דיש לתלמיד חכם לדקדק אפילו באיגרתו מפני שלומדים ממנו לענין גיטין, עיין כל זה בתשובת רמ"א סימן ו', ואם כן מכל שכן שלומדים מכתובה לגיטין. ולפי זה היה ראוי לדקדק לכתוב בשמות המכונה או דמתקריא כל אחד כפי הראוי כו', וצ"ע כי לא ראינו נוהגין להזהר בזה".

וכהאי גוונא כתב נמי ב'בית שמואל' (שמות נשים אות פ):

"אם אינו יודע שמה, אז הולכים אחר השם שנכתב בכתובה, וכן כתב בתשובת שער אפרים [סימן קיח], לכן יש לדקדק לכתוב שמות אנשים ונשים בכתובה כדין הגמ"ד."

ממזרים בישראל, כי הסדר הזה הוא טוב ויפה ותיקון גדול למי שלמד ש"ס פוסקים ראשונים ואחרונים ושמש רבותיו, ושוב טוב לו הסדר הזה להזכירו, אבל לסדר על פי אותו הסדר הם קשים לעולם יותר מדור המבול". וכן בהני דברים הכשרים בגט בדיעבד, אפשר מודה הנחלת שבעה דאין צריך להקפיד כל כך בנוסח הכתובה, כיון דממילא כשר ולא נפיק מיניה חורבא. ומצאנו כעין זה בקו' 'תפארת לשבעה' על קיצור נחלת שבעה (סימן ב), וראייתו מהנחלת שבעה שלא דקדק בכמה דברים בכתובה כמו בגט. אבל לגבי שמות לכאורה משמע דעתו שיש לדייק בכתובה אף באופן דכשר בדיעבד בגט, שהרי ראייתו היא מדברי המהרש"ל שכתב לרבינו הרמ"א שהיה לו לדקדק בכתובת השם 'משולם' חסר ו', והלא אם כתב משולם מלא כשר בדיעבד (עיין 'טיב גיטין' שמות אנשים אות מ' סק"ה), ועכ"ח דגם במקום דכשר בדיעבד ס"ל דיש לדקדק בכתובה כמו בגט.

יד. אגב, ב'שו"ת משנה הלכות' (חלק יד סימן פג) כתב: "ומעשה רב קבלתי שהגאון מוה"ר משולם איגרא גאב"ד פרעשבורג בא אצלו פעם מרן החתם סופר ז"ל ומצאו שהי' מונה אותיות בכתובה, והתפעל מרן החתם סופר ושאל מאי כולי האי, ואמר לו אתה תהי' רב פה בפרעשבורג, ותדע שיבאו זמנים שהמסדרי גיטין לא יהיו בקיאין ויעיינו בכתובה ומינה יכתבו ויסדרו גיטין, ולכן צריך לדקדק בכתובה כמו בגט", עכ"ד. והעתיקו דבריו כמה מספרי המלקטים.

אך העובדא אינו מדוקדק, שיש למנות אותיות הכתובה דבר שלא נהגו כן בשום מקום. הרי כל גופו של גט שמונין האותיות מקורו ב'שו"ת חתם סופר' (אבן העזר חלק ב סימן יט), וז"ל: "ולעולם יהיה רגיל להיות סופר האותיות ומונה כדרך שאנו מונין כאן בפ"ב מתא, הרבנים יש לפניהם גט או סדר הגט ואני קורא לפניהם הגט הנכתב, וע"ד משל ברביעי אומר ברביעי מלא יו"ד, ושוב אומר פעם שנית ברביעי בי"ת רי"ש בי"ת יו"ד עי"ן יו"ד, וכן מרישא לסיפא כל תיבה וכל אות ואות, והשומעים משגיחים אם לא יצאו שום השחתה, ובאופן זה רחוק שימצא טעות כנ"ל, ובכל התיקונים הללו צריך סיעתא דשמיא להנצל משגיאה והי' יצילנו".

ובכל הנראה עירוב פרשיות שנו כאן, ונתחלף ענין דקדוק בכתובה המבואר ב'נחלת שבעה' עם מנין אותיות הגט, בנוסף להעובדא שכתב מרן שקיבל פני הג"ר **משולם איגרא זצ"ל** בפרעשבורג וראהו מדקדק בדקדוקים חלושים כקוצו של יו"ד בנוסח שטר הרשאה לשליח גט.

וזה לשון קדשו ב'שו"ת חתם סופר' (שם סימן יא): "ובהדי שותא אספרה כמו בשנת תקנ"ח בנסיע מק"ק דרעזניץ לישיב על כסא רבנות דק"ק מאטערסדארף, קבלתי פני הגאון מהו' **משולם דיסמנעץ זצ"ל** פה ק"ק, ובאותו פרק הביא לפניו ספרא דדיינא **הרשאה לשליח גט שנשלח מכאן למקום אחר, ודקדק הגאון על קוצו של יו"ד**, ואמרתי לו הלא כל הני דקדוקים בהרשאה הוא מטעם שכתב הריב"ש [סימן שצ] בשם רבו הר"ן שיש לחוש כיון שלא דקדקו המסדרים בהרשאה שמא גם בגט לא דקדקו בכמה דברים, ורמזו רמ"א סי' קמ"א סוף סעיף ל', וזה לא שייך גבי רבנן דרב גוברי' ומי יהרהר, והשיב לי זה היה בדורות הראשונים שהיו השלוחים בחזקת צדיקים ומהימן בפני נכתב ובפני נחתם, וההרשאה הוא רק ליתר שאת ואין לדקדק כל כך, אבל בזמנינו אלו בעו"ה אין חזקת שלוחים כשרים, ועיקור הקיום הוא ההרשאה ואם פסולה היא אין לנו קיום על הגט, אלו דבריו זצ"ל, ומזקנים אתבונן אם כך בשנת תקנ"ח מה נאמר בשנת תקצ"ט אשר בעו"ה ירד הדת אלפי מעלות אחורנית, שיש לדקדק יותר ויותר".

כעין זה כתב עוד ב'שו"ת חתם סופר' (שם סימן נא), וז"ל: "והנה עובדא בהיות הגאון מהו' משולם

• לסמוך על הכתובה •

אולם הגאון בעל בית אפרים בספרו 'טיב גיטין' (שמות נשים שם סק"ג), אחר שמביא דברי הנחלת שבעה והבית שמואל, הוסיף וכתב:

"ואמנם זה לא נאמר כי אם כשדוע שהסופר היה שופט ומדקדק דומיא דתלמיד חכם, וגם מאגרת של תלמיד חכם נראה שאין ללמוד רק שמות ידועים, אבל בשמות שהם רפויים ומסופקים בדינו אין ללמוד גם מאגרת של תלמיד חכם שהיה צריך לכתוב לשעתו ולצרכו ואינו מופנה לחקור אחר השמות של העריסה והקריאה, והרי פעמים שצריך לכתוב דמתקרי או דמתקריא ומעולם לא שמענו שיכתוב כן התלמיד חכם באגרות או הסופר בכתובה, ואם כן אין לסמוך על זה בנ"ל כלל"טו.

ולענינו צריך עיון אם יש לדקדק על כל קוץ ותג בנוסח כתובה זו, כי אין הכרח לתלות שהנוסח נתקן ונפיק מתחת ידו הקדושה ונעשה לכתחלה בהוראתו, והרי אפשר היה לסופר הקהלה נוסח מקובל מרבנים הקודמים ששימשו שם ובראשם רבינו הש"ך זצ"ל^{טז}, על כן לא רצה לשנות מן המסורות.

וזה לשון הג"ר צבי הירש מגלוגא זצ"ל אב"ד דרעזניץ, בשאלה משנת תכ"ט הנדפס ב'שו"ת עבודת הגרשוני' (סימן פה), בנדון שטר כתובה שנכתב בק"ק דרעזניץ ביום י"ח אלול שנת תט"ז: **"כל המשמשים והחוזנים בקיאיין לכתוב לפי נוסח תיקון שטרות המצוי ביד כל"י"**.

זצ"ל יושב על כסא הוראה פק"ק, נסעתי דרך פה וקבלתי פניו, ובאה לפניו הרשאה ודקדק מאוד בדקדוקים חלושים מאוד, ותמהתי על הדקדוקים הללו, והשיב לי היות עתה רוב המגולחי זקן נחשדים שהעבירו תער (לפי דעתו היה כן חלילה), ע"כ אין השליח נאמן באומרו בפ"נ וצריך קיום גמור וצריך לדקדק בהרשאה". וראה 'שער יוסף' (דרשות חתם סופר עה ע"א) ו'חוט המשולש' (עמ' מה): "כד אפטר אז החתם סופר מיניה, ורב גאון ר' משולם ז"ל לוהוה ביתרת הכבוד, וסביבתו תמהו על כבוד הגדול שעשה לו, אמר להם הגאון ברוח קדשו: דעו כי אור תורתו עוד יופיע לבני הגולה ומפה פרעשבורג".

טו. כעין זה כתב ב'דברי חיים' (שמות גיטין שם סק"א) על דברי הבית שמואל: "שאיין מדקדקין בכתובה האידנא", עיין שם. ועיין עוד 'שו"ת מהר"י אסאד' (אבן העזר סוף סימן קכב).

טז. עיין 'שו"ת חתם סופר' (אורח חיים סימן פט ד"ה ולהיות), וראה באורך פרק 'עיר הצדק'.

יז. העירונו הגאון רבי יהודה משולם דוב פאלאטשעק שליט"א בעל 'מגד יהודה', כי אין ללמוד שום דין מנוסח השטר זה הלכה למעשה, כיון שלא נכתב הכתובה בעצם כתי"ק רק חתם עליה, ועל כן אין הוכחה שאמנם כך דעתו לכתוב כן לכתחילה.

ברם הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א רב מערב בני ברק מח"ס 'כתובה כהלכתה' ועוד, כתב על זה: "הנה האם ניתן להסיק מסקנות מנוסח כתובה זו, דעתי העניה נוטה שחתנימת החתם סופר נחשבת לקיום ואשרתא על נוסח הכתובה, קשה להאמין שמרן זי"ע היה חותם על נוסח שאינו תואם את דעתו".

[ועיין 'שו"ת אפרקטא דעניא' (ח"א סימן פא): "שמעתי בשם הגה"צ מנאסוד ז"ל שהיה מדקדק מאוד בכתובות, ואף גם זאת עשה שאם בא לפניו זוג שלא היה להם שלום בית צוה להביא לו הכתובה לדקדק בה, כי קבלה בידו היתה שקלקול בכתובה דין גרמא לקלקול השלום רחמנא ליצלב". ועיין עוד 'אוצר הפוסקים' (סימן סו נוסח כתובה ס"ק קג) ו'מרא דשמעתא' (אות תצג).]

[שטר כתובה:]

ברביעי' בשבת שמנה"ט ימים לחדש טבת שנת חמשת אלפים וחמש מאות וחמשים ושמונה
לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן עירי דרעזניץ, איך רביב דוד בריב רבי צבי יהודאיד המבונה

יח. איזה הערות כלליות על אופן הכתיבה:
שני אותיות הראשונים מתיבת "ברביעי" נכתבו חוץ לשיטה לצד ימין [דומה לזה נמצא בכתובת הג"ר אליעזר
זוסמאן סופר זצ"ל אב"ד פאקש בעל ילקוט אליעזר ודמשק אליעזר, צילומם ב'פנקס המוהל חתם סופר' עמ'
תרפג]. וכן אין סוף השורות בקו שוה ובלי לטייט חלק הריק בסוף השורה.

לגבי גט איתא בשלחן ערוך (אבן העזר סימן קכה סעיף יד): "נוהגין שלא יהיו האותיות עוברות מהשיטין בימין
ובשמאל", וכתב הרמ"א: "ואם כתב חוץ לשיטין יש אומרים דאפילו אות אחת שיצא לחוץ פסול ובמקום עיגון
ושעת הדחק יש להקל". ועיין חלקת מחוקק (סקי"ט) ופרי חדש (שם) דאפילו בהרבה אותיות כשר, וכ"כ הטורי
זהב (סקט"ז) בשם הב"ח (שם), ועיין שו"ת חתם סופר (אבן העזר ח"ב סימן ח). ועיין פתחי תשובה (שם סקכ"ה) בשם
החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן לט אות ה) שיטיטו מקום החלק בסוף השורה בגט.

צורת האותיות דומות זו לזו והכתב מיושר. עיין שלחן ערוך (חושן משפט סימן מב סעיף ג): "צריך הסופר ליהדר
בכתיבת השטר שיהיו אותיותיו דומות זו לזו, ויהיה הכתב מיושר ושוה בכל דבריו כו', לפיכך אין העדים רשאים
לחתום עד שידקדקו היטב בכל אותיותיו".

יש כמה אותיות דבוקות ומשולבות זו בזו [וכן מצינו בכמה כתובות שיצאו מתחת יד גדולי ישראל]. עיין
שלחן ערוך (אבן העזר שם סעיף ו) ורמ"א (סעיף טז) דין מוקפת גויל ונגיעות האותיות בגט. [ועיין עוד שו"ת משנה
הלכות (חלק יד סוף סימן פג) והנשואין כהלכתם (פרק יא הערה 532)].

בכמה מקומות נרשם נקודת פסיק כזה, דבר שלא מצינו בשאר כתובות ישנות. ובגט מקפידין שלא להוסיף
נקודות, עיין שו"ת מהרשד"ם (אבן העזר סימן רה) ובית שמואל (שמות נשים אות ב' וג'). אך בכתובה לכאורה אין צריך
להקפיד בזה, עיין עזר מקודש (ריש סימן קכה).

יט. "שמנה ימים" ולא "בשמנה ימים" בבי"ת, וכן היא בנחלת שבעה (סימן ו). [ועיין עוד מלאכת חרש (ח"ג אות
ב) שו"ת מגד יהודה (סימן מ אות יט) ושביבי אש (בסו"ס כתובה כהלכתה, סימן לו)].

כ. "עיר", וכן היא בנוסח הכתובה בלבוש (אבן העזר סימן סו סעיף א). אבל בגט כותבין "מתא" (שו"ע סימן קכו סעיף
כט). ועיין נחלת שבעה (סימן יב סעיף יב) חילוקי דינים מתי כותבין "עיר" ו"במדינת". [ועיין עוד שו"ת מאזני צדק
ח"ד אה"ע סימן ו].

ועיין שו"ת מהר"ם פאדווא (סימן יב) בענין גט שלא כתבו "מתא" דרעזניץ, ומה שדנו בזה בשו"ת נודע ביהודה
(מהדורא תניינא אבן העזר סימן קטו) ושו"ת מהר"י אסאד (אבן העזר סימן כג).

כא. על אופן כתיבת שם העיר דרעזניץ, ראה פרק 'קריית סופר'.

כב. "רבי" ולא "הבחור", וכן היא בנוסח הכתובה בנחלת שבעה (סימן יב). [בנוסח שטר כתובה בקיצור שו"ע
ובקיצור נחלת שבעה כתבו "הבחור". אך אין מכאן הכרח גמור היפוך מזה, כי אפשר בתולתא דא היה זיווגו
השני של חתן דנן שהיה כהן].

כהיום נוהגין לכתוב "מוה"ר, אבל בזמנו של מרן ז"ל הקפידו מאד שלא לכתוב כן אלא על תלמיד חכם שקיבל
תואר "מורינו", עיין שו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן קסג). וראה מה שאסף בענין זה ב'פנקס המוהל חתם סופר'
(בירורים סימן מא). [וע"ע שו"ת דברי יציב (אה"ע סימן ז), ומה שהאריך בשו"ת להורות נתן (חלק יב סי' קיד) דבכתובה
אין חשש לכתוב תוארים, וכך נהגו רבותינו לכתוב בכתובה תואר רבי על החתן ואביו].

כג. "בר", כן היא נוסח הכתובה בלבוש (שם סעיף א, אבל בסעיף ב כתב הנוסח "בן") ובנחלת שבעה (סימן יב), וכן היא
בשו"ת הר"ן (סימן עו) ותשב"ץ (ח"ג סימן שא). ובנוסח הכתובה בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' קט) כתב "ברבי", ובמחזור
ויטרי (סימן תקנ) איתא "בר".

הירשנו ליב הכהןזו אמר לה להרא בתולתא בילאכח בת רבי יעקבכט הוי לי לאנתו כרת משה

לגבי גט כתב הרמ"א (סימן קכו סעיף ל בשם מהרי"ק, וסימן קכט סעיף יז בשם הסדר גיטין) לכתוב "בן". והטעם משום דיש לכתוב בגט לשון המבורר טפי, ו"בר" יש לפרש לשון חוץ, עיין לבוש (סימן קכו סעיף יד) בית שמואל (שם סימן קכט סקט"ז) ונחלת שבעה (סימן מה סעיף כב). אבל הפרי חדש (סימן קכו שם) והגט פשוט (סימן קכו ס"ק מא, וסימן קכט ס"ק מ) כתבו דאדרבא כיון שהגט נכתב בלשון תרגום יש לכתוב "בר", וכוונת המהרי"ק היינו שלא לכתוב ב"ר בראשי תיבות אלא "בן רבי". וראה מה שכתבנו בפרק הקודם דבנוסח הכתובה לא דקדק בנחלת שבעה בכל הדברים שיש לדקדק בגט.

כד. "יהודא" באל"ף, כנראה כן היה חתימת אבי החתן, עיין בית שמואל (סימן קכט שמות אנשים אות י). גם יש לדקדק שכתבו "יהודא" אף במקום כינוי "ליב", דלא כדעת שו"ת כנסת יחזקאל (סימן כט). וראה מה שכתבנו בזה בסמוך פרק 'שמות וכינויים'.

כה. ראה פרק 'שמות וכינויים' שכן היה המנהג בפרעשבורג לכתוב בכתובה גם הכינויים, ומכאן נמצא מקור ראשון שכן נהגו נמי לפני מרן בדריעוניץ.

כו. כנראה כך חתם אבי החתן "צבי יהודא המכונה הירש ליב הכהן" [וכחתימת עד השני להלן], או שבא ממדינה שהיה קורין "הירש" בחירק. ראה באורך פרק 'שמות וכינויים' בדעת מרן באופן כתיבת שם הכינוי 'הרש' או 'הירש'.

כז. ראה פרק 'שמות וכינויים' מה שתמה הגאון רבי יהודה משולם דוב פאלאטשעק שליט"א בעל שו"ת מגד יהודה, כי יותר נכון היה לכתוב "צבי יהודא הכהן המכונה הירש ליב", עיין שם.

כח. "בילא", כן היא בשלחן ערוך (אבן העזר סימן קכט סעיף לד) ובבית שמואל (שמות נשים אות ב') שיש לכתוב "בילא" באל"ף. וכן כתב בנחלת שבעה (סימן יב סעיף טז) בשם מהרי"ל (מנהגים הל' גיטין אות יא) עיין שם. [יש להעיר, על כמה מצבות בדריעוניץ נחרט "בילה" בה"א, וכבר הקדמנו שאין הכרח שכתובה זו נכתבה לאחד מתושבי עיר הזאת].

וברמ"א (שם) כתב: "אם שינה וכתב ה"א במקום אל"ף כשר". וכתב הבית שמואל (סק"ג): "וכן להיפוך אל"ף במקום ה"א כו', וכל זה איירי אם אין ידוע איך היה חתום, אבל אם שינה ולא כתב כאשר הי' חתום שמו י"ל דהוי שינה השם". וכן כתב עוד (שמות נשים אות ב'): "בילא באל"ף כו', וי"א בילא נגזר משם בלהה, וכתב בספר שמות לכתחלה יש לכתוב באל"ף ואם כתב בה"א כשר, ואם ידוע חתימתה ושינה דומה לדינים שכתבתי לעיל בשם יהודה ירמיה גדליה", ע"ש.

אבל בטיב גיטין (שמות נשים אות ב' סק"ז) עמד על דברי הבית שמואל, וכתב: "אין להקפיד כל כך בשמות הלעז וחתימת האשה, שידוע דנשי לאו דינא גמירי, ואין מה שחותרת עצמה בשביל איזה כוונה או קבלה מאבותי, ואף שיראה הרואה שינוי מהחתימה לא יוציא לעז בשביל זה, שהרי אין שינוי במבטא כלל". ועיין הגהות מהרש"ם (על הטיב גיטין שם) מה שהוסיף לציין כמה מקומות שנקט שם דאין לסמוך על חתימת נשים שאננות באגרות רשות שחותרות רק לפרקים, ע"ש. [וע"ע שו"ת מאזני צדק (ח"ב אבן העזר סימן ו) דאף לדעת הטיב גיטין לכתחלה אזלינן בתר חתימתה ולא כתב כן אלא לענין דיעבד], ואכאמ"ל.

כט. בדריעוניץ נמצא כמה מצבות בשם "יאקב". אבל כבר כתב הבית שמואל (שמות אנשים אות י) "יאקב כינוי ליעקב ואין צריך לכתוב הכינוי". [אך אין הכרח שזוג זה היו מתושבי העיר].

אגב, יש לציין כי בשו"ת נודע ביהודה נמצא כמה תשובות (מהדו"ת י"ד סי' נז, חו"מ סי' כז, נז) "להרב הגדול המופלג מוהר"ר יאקב אב"ד דק"ק דריעוניץ", וב'דרושים ואגדות חתם סופר' (עמ' ריח) מזכירו מרן בדרוש הספד לז' אדר תקנ"ו, וזל"ק: "כי מת אביכם רבכם, יעקב מוחר שבאבות, ה"ה המאה"ג מהו' יעקב זצ"ל טעשויה שהיה אב"ד פה ועלה לק"ק לאשיץ ושם עלה אל האלקים". וכבר כתב בטיב גיטין (שמות נשים אות פ' סק"ג) שמצינו בספרי הפוסקים שלא דקדקו לכתוב באגרות כדינו לגבי גט. ובשו"ת חתם סופר מצינו כמה פעמים השם "יאקב".

כתובה בחי"ק מרן זי"ע ♦ היכלא רמלא

וישראל, ואנא אפלא ואוקיר ואיוון ואפרנס יתיבי ליכיל כהלכות לא נזכרין יהודאין דפלאחין ומוקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושמא, ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחילב ליכי מדאורייתא, ומוזניכי ובסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא, וצביאת מרת בילא בתולתא דא והותלד ליה לאנתו ודןלה נדוניא דהנעלת ליה מבי אבוח בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין במנאלי דלבושא בשימושי דירחלו ובשימושא דערסא מאה זקוקים כסף צרוף, וצבי רבי דוד הכהן חתן דנן והוסיף לה מן דיליה מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף, וכך אמר רבי דוד הכהן חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל שפר ארנ נכסין, וקנינן דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקנאלח נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין

ל. בנחלת שבעה (סימן יב סעיף כב) כתב שכן היא נוסח פולין להוסיף תיבת "ליכי", ובאשכנז אין כותבין "ליכי", עיין שם טעם החילוקים.

לא. "כהלכות" ביו"ד, כן היא בנחלת שבעה (שם סעיף כג). אבל הרבה נוהגין לכתוב "כהלכת" חסר וי"ו, כדאיתא בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן קט), וכ"כ במלאכת חרש (ח"ט אות ט).

לב. "דחזי" ביו"ד, וכן היא בנוסח הנחלת שבעה (שם). אבל ברמ"א (אבן העזר סימן סו סעיף ו) כתב: "נהגו לכתוב בכתובות 'דחזו' ליכי מדאורייתא", וכן היא נוסח בשו"ת מהר"ם מינץ (שם) ובנוסח הכתובה במהרי"ל (מנהגים, הל' נישואין עמ' תעד) "חזו" ביו"ד.

לג. "מדאורייתא" בחד יו"ד, וכ"ה בנוסח הנחלת שבעה (שם) ובמהר"ם מינץ ומהרי"ל (שם). והרבה כותבין בשני יודין, וכ"ה לשון הרמ"א והלבוש (שם סעיף א). וע"ע מלאכת חרש (ח"ט אות כו).

לד. "והות" בלא יו"ד, וכן היא בנחלת שבעה (סימן יב סעיף לו) על פי דברי הלבוש (שם סעיף ח). וע"ע כתובה כהלכתה (פרק כח סעיף ב) באורך.

אבל בגט כותבין "דהוית" ביו"ד. וכן בהרבה נוסחאות של כתובות איתא "והוית" ביו"ד. ועיין נחלת שבעה (סימן יג סעיף א). ועיין שו"ת חתם סופר (אבן העזר ח"ב סימן מז) מה שהאריך בדברי הלבוש והנחלת שבעה, ובחילוק משמעות דהוית ביו"ד ודהות בלי יו"ד, ומסיק דאף בגט כשר אי כתב חסר יו"ד, עיי"ש.

לה. "ודן" ולא "ודין", וכן להלן "נדוניא דן". עיין נחלת שבעה (סימן יב סעיף לט וסעיף סד) שכתב שכן היא מנהג פולין, כי היכי דלא לישתמע דין ומשפט ועוד טעמים, אבל באשכנז כתבו "ודין" דאין בכתובה קפידיא בהא מילתא, ונהרא נהרא ופשטיה, עיין שם.

וכן נהגו הרבה לכתוב "ודן". והאריך בזה במלאכת חרש (ח"ט אות נב). ובשביבי אש (בסו"ס כתובה כהלכתה סימן י) כתב שכן היא נמי בנוסח הכתובה בצילום כת"י של הגאון מהר"י אסאד זצ"ל אב"ד סערדאהעל שכתבו לבנו ממלא מקומו הג"ר רבי אהרן שמואל זצ"ל, עיין שם באורך. [צילום כתובה זו הועתק ב'פנקס המוהל חתם סופר' עמ' תרפב].

לו. "במנא" אל"ף בסוף, אבל בכל נוסחאות הכתובות איתא "במאני". ובנחלת שבעה (סימן יב סעי' מד) כתב: "נראה לי לכתוב אל"ף בין מ"ם לנו"ן ויו"ד לבסוף, ולא "במנא" דהוי משמע כלי אחד". וצריך עיון.

לז. "בשימושא דירה", כן היא נוסח פולין. ועיין נחלת שבעה (שם סעיף מז) טעמה וביאורה.

לח. "למקנא" באל"ף, כן היא נוסח הכתובה בנחלת שבעה (סימן יב). אך בהערות שם (סעיף נו) כתב "למקני" ביו"ד, וכן היא בטופס כתובה למהרי"ל ומהר"ם מינץ (שם). ועיין מלאכת חרש (ח"ט סקס"ח). [בס' כתובה כהלכתה (מדור התשובות סימן יד) כתב שכן היא בנוסחאות רבות של כתובות מתקופות הראשונים שעדיין גזוים בכתבי יד. ועיין עוד שו"ת להורות נתן (ח"י סימן קב)].

וערבאין לפדוע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דאלט ואפילו מן גלימא דעל כתפא בחיים ובמות מן יומא דנן ולעלם, ואחריות וחומר שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא קבל עליו רבי דוד הכהן חתן דנן בחומר כל שמרי כתובות ותוספתתמא דנהגין בבנת ישראל העשוין כתחז"למב דלא באסמכתא ודלא כמזפסי דשטרי, וקנינא מן רבי דוד בר רבי צבי יהודא המכונה חירש לייב הכהן חתן דנן למרת בילא בת רבי יעקב בתולתא דא ככל מה דכתבמג ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה הכלמד שריר וקיםמה

משה"קמו סופרמז מפ"פדמייןמח
חק' צביכונהחירש ד"במט שו"נ דהנ"לנ

פפ

לט. בהרבה נוסחאות איתא: ותוספתא דא "מנאי", וכן היא בנוסח הכתובה בלבוש (אבן העזר ריש סימן סו). אבל בנוסח הכתובה בנחלת שבעה (שם) חסר תיבת "מנאי".

מ. "בחיים ובמות". בהרבה ראשונים הנוסח "בחיי ובמותי" [ועיין עוד מלאכת חרש (ח"ט אות ע) שכתב דכן עיקר], אבל בנחלת שבעה (סימן יב סעיף סג) הכריע לכתוב "בחיים ובמות" כיון דהיא לישנא מעליא, וכהאי גוונא מצינו בשלחן ערוך (חושן משפט רס"ו רנא).

[בזמנינו יש שכותבין הנוסח "בחיי ובתר חיי", ומקורו בספרי הספרדים. ועיין כתובה כהלכתה (שביבי אש סימן כח אות א) מה שכתב להוכיח דבכל הנוסחאות מתקופת הראשונים עד גדולי האחרונים לא נמצא נוסח כזה, ולכן אין לשנות, עיין שם באורך].

מא. "ותוספתת" חסר וי"ו. בנוסח הכתובה בנחלת שבעה (שם) ושאר נוסחאות איתא "ותוספתות".

מב. "כתחז"ל" בראשי תיבות. יש לציין, באלף כתב (אות רנא) כתב: "בק"ק פרעשבורג נהגו שאין כותבים שום ראשי תיבות בכתובה אלא כל תיבה במילואה, ובגט מצינו זאת לענין חתימת העדים, עיין שו"ת תשב"ץ (ח"א סי' ד') כו', ע"ש. וראה עוד להלן דגם חתימת העדים הם בר"ת.

אבל אין זה לעיכובא, עיין שו"ת מהר"י מברונא (סימן פא). [ועיין כתובה כהלכתה (פרק ג הערה כו)]. גם יש לחלק בין ראשי תיבות הידועים. ואפשר ראוי יותר לכתוב בראשי תיבות, דיש כמה נוסחאות "כתקון" או "כתיקון" או "כתקנת" (עיין אוצר הפוסקים סימן סו נוסח הכתובה ס"ק סג).

מג. "דכתב" חסר כתיב, כן היא בכמה נוסחאות של הנחלת שבעה, וכן היא ברשב"ם (בבא בתרא קסא ע"ב ד"ה וצריך) "ככל מה דכתב". אבל ברוב ראשונים הנוסח "דכתיב" ביו"ד. [ועיין עוד מלאכת חרש (ח"ט סקע"ד) דנכון לכתוב "דכתוב" בוי"ו].

מד. תיבות "הכל שריר וקים" נכתב בשורה בפני עצמה, האותיות נמשכים באופן שמתחיל בתחילת השורה ומסיים בסוף השורה. ועיין שו"ת מנחת יצחק (חלק ט סימן קמו).

מה. החתן לא בא על החתום. עיין שו"ת מהר"י ווייל (סימן קיג) הנעתק בתרומת הדשן (פסקים סימן רלב) שבמדינתו לא נהגו החתנים לחתום הכתובה.

ועיין שו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן מ) שמביא מה שנדחק בנחלת שבעה (סימן יב סעיף עג) בטעם הדבר שבמדינת אשכנז נהגין שהחתן עצמו בא על החתום בשטר כתובה, עיין שם. [ועיין עוד שו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן רפה) כתובה כהלכתה (שביבי אש סימן ו) ושביבי הלוי (סימן קמב, קסג-קסד). ובשו"ת להורות נתן (ח"ה סימן צו) האריך בזה דאין תועלת בחתימת החתן ואם כן מוטב שלא לחתום עי"ש].

יש לציין למה שכתב בתורת משה (פרשת ויחי) עה"כ בני הם אשר נתן לי אלקים בזה, פרש"י הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה, וז"ל: "ואחשוב היות נישואי יוסף עם אסנת היה על ידי שטר אירוסין וקידושין העולים

♦ המשך המאמר אי"ה בקובץ הבא ♦

בערכאות של נכרים, אע"ג דבודאי מסר יוסף לפני עדי מסירה ישראל מהגרים שנתגיריו מעבדיו ובני ביתו, ואפשר גם חתמוהו ואפשר חתם גם הוא עצמו, מכל מקום כיון שבנימוסים שלה עלה בערכאות של נכרים ויש בו יקר לאלילים וכו', מ"מ נראה זה היה ניצוץ המעכב שנסתלקה שכינה עד שלקחם יעקב על זרועותיו ותיקון הניצוץ ההוא, עיין שם. [ועיין עוד שו"ת טוב טעם ודעת (מהדורא תליתאה ח"ב סוסי"ט) ושו"ת בית שלמה (אבן העזר סימן עט) בענין כתובה בלשון דייטש במקום המנהג].

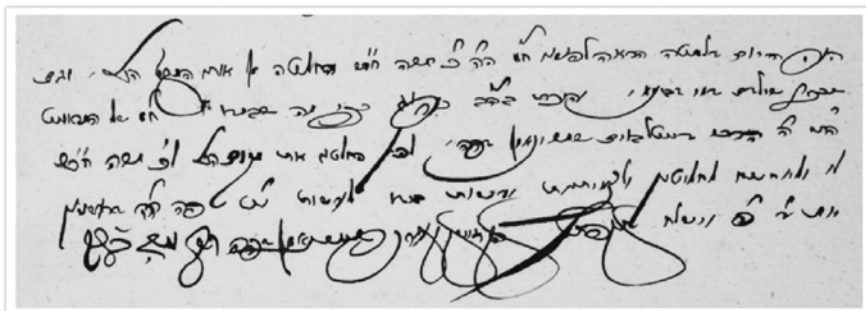
מו. מרן לא כתב "נאם" קודם חתימתו. ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רפה אות ד) ושו"ת מגד יהודה (סימן מ אות כ) שאין זה אלא תוספת שנהגו ולא נמצא כן בפוסקים לגבי כתובה. וראה סוף פרק 'חותם משה' שהארכנו בדבר שמרן שימש בתור עדות על הכתובה.

מז. כאן מצינו מעשה רב שלא חתם מרן על הכתובה בשמו ושם אביו כמו בגט. וראה פרק 'חותם משה'.

מח. לא חש מרן להוסיף מילת "עד" אחר חתימתו, אף שלא חתם בשם אביו. ולכאורה מוכח דעתו הק' דאין להחמיר בזה בכתובה כדיני גיטין (אבן העזר סימן קל סעיף יא) ושטרות (חושן משפט רס"י מה וסמ"ע שם סק"א, ועיין בית שמואל אבן העזר שם סק"ט), ועיין לבוש (סימן קל סעיף א) ונחלת שבעה (סימן ב סעיף יב). [דלא כקיצור נחלת שבעה (סימן ב אות ז), ועיין שו"ת להורות נתן (חלק ד סימן קיא) שכתב עליו שהם דברי שגגה].
ועיין מנחת פתים (חושן משפט סימן מה סק"א) דבזמן הזה שחותמין בשטרות שמו ושם הכינוי ואין כותבין "עד", יש לומר דזה מועיל כמו שם אביו. אך הניח הדבר בצ"ע דאולי הוי רק כסימנא, ולהמרדכי אין סימנא מועיל רק כשאחד מן העדים חותם כן, עיין שם. והכא מצינו ששני העדים חתמו הכי. [ועיין שביבי אש (בסר"ס כתובה כהלכתה, סימן ה) מה שהאריך בענין זה].

מט. גם עד זה לא חתם בשם אביו. שמו וכינויו משולבות "צביכונהירש" [=צבי יכונה הירש] "ד"ב שו"נ" [דייטלבוים שמש ונאמן]. פיענחו עפ"י 'פנקס מקומות בית הכנסת' תק"ע (מס' 76, 77): "המרום התו' ה' הרש דייטלבוים שמש ונאמן דפה". ראה עליו פרק 'חכמים וסופרים'.

נראה חתימתו כך היה תמיד, עיין רמ"א (סימן קל סעיף יא) וט"ז (סימן קט סק"י) בשם תרומת הדשן (סימן רלד) דעדי חתימה ניכרין על ידי חתימת ידם ולהכי אין צריך לחתום המכונה. ועיין בריכת המים (סימן כו) שהעדים לא יחתמו בכינוייהן כדי שלא להוציא לעז על גיטין הראשונים.

'פנקס מקומות בית הכנסת ק"ק דרעזניץ': המרומי 'התו' ה' הרש דייטלבוים שמש ונאמן דפה

נ. סופר הכתובה היה כנראה רבי צבי הירש דייטלבוים 'שמש ונאמן' דק"ק דרעזניץ הנ"ל, ששימש גם כעדות על הכתובה. לגבי גט איתא בשלחן ערוך (סימן קל סעיף יח) אין לחתום בגט סופר ועד, אמנם מבואר בנחלת שבעה (סימן ב סעיף יא) דדוקא לגבי גט מחמירין בזה. [וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן רפו אות ב) ע"ש]. וראה עוד סוף פרק 'פתוחי חותם'.

היכל המועד

תורות עובדות
והליכות ממרן זי"ע
על עניני מועדי וזמני השנה

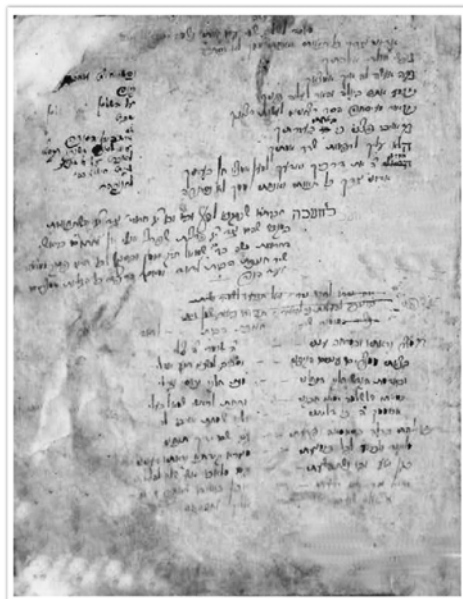
התוכן שבמדור זה הוא חלק זעיר מתוך הספר הנפלא "עבודת הסופר" על חנוכה, שבימים אלו נדפס מחדש עם הוספות חדשות. תשו"ח למכון "אוצרות הסופר - שע"י ק"ק תורה עץ חיים לונדון יצ"ו" שהמציאו לפנינו פרק זה להפצת אור תורת מרנא זי"ע.

שירת משה לחנוכה

שירת משה

שלפנינו מיוסדים גם על המובא בספר יוסיפון, כגון זה שהתחבאו בימי היונים במערות ויערות. בחרוז נוסף "יזמו להרוג לשלול ולבוז" מוזכר שהיונים רצו לא רק לבוז השלל והנכסים, אלא גם להרוג, מקורו ביוסיפון, ופרט זה לא נזכר ברמב"ם.

וראה בשו"ע או"ח (סימן תר"ע) מה שדנו הפוסקים לחלק בין פורים שהגזירה היתה להשמיד להרוג, ואילו בחנוכה היתה הגזירה רק על קיום המצות ע"ש.

צילום כתי"ק של השיר ממוצא קראתי מפנקס שירת משה

ליומין דחנוכה זכינן ומרן זיע"א ביטא את געגועיו ורגשי קודש שליטה בו בשיר שייחד לחנוכה, מה שאין לנו על ימי חג הפסח ושאר המועדים, זולת סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה, ליומין דחנוכה, נתגלה לנו מהני סתרי תורה על דרך השיר, כאשר יבואר להלן.

מוצא קראתי - מיוסד על הגלויות ובית המקדש, י"ג הפרצות וי"ג ההשתחויות שכנגדה

השיר לחנוכה מיוסד על סיפור כל הגלויות שעברנו מיציאת מצרים עד הגלות האחרון בימינו, בנוי על המזמור של חנוכה בית המקדש, מזמור שיר חנוכה הבית לדוד, שבו י"ג פסוקים, ומכיל י"ג חרוזים נגד שלש עשרה השתחויות שבבית המקדש, שהם כנגד השלש עשרה פרצות שפרצו היונים קודם נס חנוכה.

בראש השיר כותב מרן החתם סופר בכתי"ק בזה"ל:

'שיר לימי חנוכה, חברתי בשנת תקנ"א לפ"ק, ובו י"ג חרוזים נגד י"ג השתחויות במקדש שהם נגד י"ג פרצות שפרצו אנשי יון, וחתום בראשי חרוזות משה בר שמואל חזק ואמץ, ובסוף כל חרוז פסוק ממזמור שיר חנוכה הבית לדוד, ומיוסד בסיפור כל הגלויות ממצרים ועד הנה', ע"כ.

מתוך התבוננות בחרוזי השיר אנו מוצאים לשון קדשו מיוסד על לשונות וקטעי לשונות חז"ל בגמ' ומדרשים, קטעים בשיר

עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה ♦ היכל המועד

הרבני המו"מ מוה"ר ישראל שטערן ז"ל בא בחוה"מ סוכות לבקר בביתו נאווה קודש ושר לפניו את השיר 'חלקי ה' וצור לבבי' עם הניגון המקובל ממרן ז"ל, באיזה התעוררות ודביקות ועינים סגורות ודומעות היה מכה בידו על לבו כשאמרו את תיבות 'חלקי אתה ה' וצור לבבי, וכו', ע"כ.

עבודת השיר

והנה עבודתו הקדושה בשיריו ידוע בשער בת רבים, מה שהתבטא על עצמו שמרוב דביקותו בה' לא ידע את נפשו ושר את שירת משה, כאשר הביא לנו הג"מ רבי שלמה אלכסנדרני סופר זצ"ל בזה"ל:

ונאמן עלי אבא מארי [הגאון רבי שמעון סופר] זצללה"ה שהעיד בגדלו אשר אזנו שמעה ממר אביו [מרן החתם סופר] זצוק"ל כד נפקין זקוקין דנורא מפומי' בתשובה על שאלתו: מדוע לא יוסיף לשיר שירים בפרעשבורג, כאשר שר לפניו בהיות איתן מושבו בק"ק דרעזניטץ, אשר בימי עלומו במשחר טל ילדותו עת החלה רוח צפונת לנשב בו ולפחת בחיקו זיקי אש האהבה לה' ולתורתו, בארבעת הימים שבין יום הכפורים לסוכות, דרכה נפשו הטהורה עוז, רוב שרעפיו בקרבו התפתחו ממסגרותיהם, אז שר משה זמרת יה בחיל ורעה וחרדת קודש פנימה מבלי דעת נפשו. וז"ל הטהור: "וויא איך יינגער וואר, האבע איך דען פיר טאג צווישען יום כפור און סוכות, פאר דביקות נישט געוואוסט וואס מיט מיך טהון זאלל, לכן האב שירים געזונגען" [ותרגומו שבצעירותו באלו הארבעה ימים שבין יום הכפורים לסוכות,

החתן סופר וצאצאיו אחריו שוררו שירי קודש אלו אחר הדלקת נרות חנוכה

וראה מה שכתב הג"מ רבי שמואל עהרענפעלד זצ"ל דמנהג ק"ז החתן סופר ובנו המענה שמחה זצ"ל היתה להדליק נר חנוכה בין מנחה למעריב בביתם, ואח"כ נכנסו לבית המדרש ושרו השיר שיסד ק"ז החתם סופר זצ"ל מיוסד על מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. והוא השיר המתחיל 'ממצר קראתי' לחנוכה.

וכן נהגו עוד מצאצאי מרן זיע"א שהיה מקובל בידם גם התנועה שחיברה מרן זיע"א על הפיוט שחיבר, ומזמרים אותו בדביקות וברגש קודש.

הגרי"נ שטערן זצ"ל בתרגשות ובדמעות של שמחה וראה עדותו של עט"ר מורנו הרב אב"ד שליט"א במכתבו בריש 'שירת משה השלם', בתוה"ד:

'ועוד זכור לנו בעת הדלקת נר חנוכה כשהיה הגה"צ רבי יוסף נפתלי שטערן זצ"ל מזמור מפעם לפעם את השיר ממיצר קראתי שחובר לחנוכה, בניגון המקובל ממרן, יחד עם השיר 'בקול שירים וזמירות נעלה את הנרות' שחבר ע"י הגה"ק רבי שמעון סופר מקראקא זי"ע בן מרן זי"ע, שנדפס בספר שירים שלו שיר חדש, בהתרגשות ובדמעות של שמחה'.

כ"ק מוה"י זצ"ל בהתעוררות ודביקות ועינים סגורות ודומעות

ומוסיף שם עוד:

'וגם זכור אזכרנו כאשר היה כ"ק הגה"צ רבי יהודא הורוויץ זצ"ל פה בלונדון ומחו'

א. אבד"ק מאטעסדארף בהגהות שם משמואל על חתן סופר, הובא לעיל פרק ה'.
ב. בהקדמתו לספר שירת משה שהו"ל יחד עם שירי קודש של אביו מהרש"ס זצ"ל אבד"ק קראקא.

היכל המועד ♦ עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה

לעת זקנתו לגודל קדושתו לא היה יכול להכליל את רוח
ה' שנוססה בו בשיר

אמנם נוסחא אחרת וטעם אחר לסיבת מניעת
חיבור השירים לעת זקנתו הובא בשם
האב"ד גאלאנטא הג"מ רבי יהושע בוקסבוים
זצ"ל הי"ד, בזה"ל

'מזן החתם סופר מתוך גודל קדושתו לא היה
יכול לבטא התלהבותו בדרך אחרת אלא
בשירות ותשבחות, והיה מנגן המנגן באשר
היה עליו רוח ה', אבל כל זה בילדותו, כי
לעת זקנתו היתה קדושתו כל כך גדולה שלא
היה יכול להכלילה אף בשיר, ואז לו דומיה
תהלה', ע"כ.

תוי השיר מנוצר קראתי
כפי המקובל ממזן החתם סופר זיע"א

מרוכב דביקות לא ידע את נפשו, לכן שר את
שירת משה], ע"כ.

בימים שטרדות הצמור לא גברו עליו כל כך
וגם זאת לא היה אלא בצעירותו וטרם בואו
לשכון כבוד בהעיר רבתי עם פרעשבורג,
כאשר כתב תלמידו הג"מ רבי פייבל פלויט
זצ"ל, ואלו הם דבריו:

'ודע כי [את שירי הקודש] כולם חיבר טרם
בואו לפרעשבורג, ושמעתי ששאלו אותו
מדוע לא חיבר שום שיר מיום בואו
לפרעשבורג, והשיב כי לא כימים הראשונים
שהיו טובים מאלה, שלא היו טרדות הצבור
רבה עליו כל כך, ובבא הימים הקדושים
ויחשב עם נפשו על פעולותיו בשנה העברה,
והיו בעיניו כדי מדתו, מצא בנפשו עונג לתקן
בין יום הכפורים לסוכות איזו שיר, על כן
כמעט כולם נמצאים בקונטרס שחיברם באותן
הימים בין יום הכפורים לסוכות, ולא כן היתה
עם נפשו המנוחה והעונג מעת בואו
לפרעשבורג', ע"כ.

ובשינוי לשון מביא הגרש"ס זצ"ל בספרו^ג:

'וגם כתב שם [בדרעזניטין] רוב השירים אשר
שר משה, ונדפסו כמה פעמים בשם
'שירת משה'. ופעם שאלו אותו למה לא כתב
גם בפרעשבורג שירים, כמו בילדותו, והשיב,
לא כשנים הראשונות, האחרונות, כי בילדותו
כאשר הגיעו הימים הקדושים אשר חישב אדם
עם קונתו ומצא מעשיו כדי מידתו, מרוכב
השמחה צלחה עליו רוח השיר, לא כן
בפרעשבורג שטרדותיו מרובות אין לו פנאי
לזה', ע"כ.

ג. בהקדמתו לספרו ליקוטי חבר בן חיים ח"ג במנהגי מין זיע"א.

ד. חוט המשולש (עמוד מ"ג).

ה. מובא בשמו בספר אור פני יהושע בהקדמה בתולדות המחבר ע"ש. הובא בספר ספרא רבא דישראל.

עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה ♦ היכל המועד

לעת זקנותו לא הוצרך לזה

בספר שירת משה השלם הובא בשם נכדי מרן זיע"א [מלוגאנא] ביאור אחר, בזה"ל:

'ושמעתי מנכדי החתם סופר דהוסיף [הגרש"ס זצ"ל אב"ד קראקא] לשאלו [לאביו מרן החתם סופר] מדוע דוקא בצעירותו [חיבר את שירי הקודש שירת משה, בין יוה"כ לסוכות] ולא לעת זקנותו. וקבלה במשפחתם שאמר שלעת זקנותו לא הוצרך לזה וכו', ע"כ.

מיוסדים על הנגלה והנסתר

על מהות השירים כבר כתב תלמיד מרן זיע"א ה"ה הג"מ רבי יהודה ליב לאנדעסבערג זצ"ל וז"ל:

'אז ישיר משה ספרא רבה, את השירים 'שירת משה', ויעש מטעמים לאוזן שומעת תוכחות חיים, וממתקים נפש המשכלת, הלביש אותם כתנות אור ומוסר השכל, ותוכם רצוף אהבה לנותן חן ושפה לנאמנים, בלשונו עט סופר מהיר, נגע בקצה יערת דבש המליצה, וכנשר הגביה עוף על במתי רעיונות נשגבים אשר יסודם בהררי הגיון קודש, מרוקמים בשלל צבעים, התלמודים והמדרשים, רמזים וסודות על פי הקבלה, וכדמות אגודת פרחים ושושנים הגיישם לבני ישראל, בחכמה פתח את דלתות שירי הבית, ובתבונה קבע פעמים מסמרות ויתידות נטועים ויורדים להעיר ולהלהיב נפש השומע, ע"כ.

שירי קודש מפיקים אור וקדושה ויראה טהורה

הוסיף לבטא את מהות השירים, הג"מ רבי שמואל ליטש ראזענבוים זצ"ל כשכותב על שירי הקודש שחיבר אביו זצ"ל, בזה"ל:

'זאת זכה מרבו הגאון בעל חתם סופר זל"ה שלמדו תפארת לשון הקודש ודרך השיר, אז ישיר משה לה' כדרכו הנגלה והנראה בספר 'שירת משה' המפיקים אור וקדושה ויראה טהורה עומדת לעד וכו', ע"כ.

עוד בימי חייו שרו שירת משה

וכבר כתב הג"מ רבי יהודה ליב לאנדעסבערג זצ"ל ששירי הקודש 'שירת משה' נתפרסמו בין התלמידים, ושרו שירי קודש אלו, וז"ל:

'עודנו בימי חייו [של מרן החתם סופר] שטו עם בני ישראל לקטו והעתיקו אותם, ובכל מקום מדרך כף תלמידיו שרו 'שירת משה', והיום דרך תלמידיו ותלמידי תלמידיו לשיר שירי רבינו בשבתות ומועדים, ע"כ.

וזה דלא כמו שכתב הג"מ רבי פייבל פלווט זצ"ל בעל ליקוטי חבר בן חיים' בספרו:

'מוזמירותיו שחיבר מרן, לא שר גם אחד מהם. כי אם הזמר לסעודה שלישית לבד [המתחיל 'אל מסתתר'] וכו', ע"כ.

וכנראה דבינו לבין ביתו היה שר שירי הקודש, וכך עברו השירים מדור לדור. ולא שר אותם ברבים עם תלמידיו הגדולים,

- ו. בילקוט עובדות 'שיר משה' (עמוד י"ד) בד"ה לעת זקנותו, מועתק מספר ארחות הסופר (פרק ה' בד"ה שירת משה).
- ז. בספרו 'אלה תולדות' תולדות מרן זיע"א.
- ח. בהקדמת ספרא דאביו הג"מ רבי משה ליב ליטש ראזענבוים זצ"ל דיין דק"ק פרעשבורג אמרות ה' על התורה.
- ט. תלמיד מרן זיע"א, בספרו 'אלה תולדות' תולדות מרן החת"ס זיע"א. ועיין מה שכתב הג"מ רבי חיים האמבורגער ז"ל בספר שלשה עולמות (ח"א עמוד כ"ה).
- י. בהקדמה לליקוטי חבר בן חיים ח"ג.

היכל המועד ♦ עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה

עכ"פ בימי זקנותו, לעת שהגאון בעל ליקוטי
חבר בן חיים למד בפרעשבורג.

בטח יחדיו לתוך לבות עם קדוש בהתעוררותם הנפלאה
לאהבת ה' ולתורתו

ועל כן נקוה שביומין דחנוכה בעת השיר כאשר
ישירו שיר הקודש לימי החנוכה, יתעורר
בנו אהבת השי"ת, כאשר כתב הג"מ רבי
שמואל עהרענפעלד זצ"ל"א בהסכמתו לא'
ממהדורות ה'שירת משה' בזה"ל:

'הלא נודעו בשערים שירי הקודש 'שירת משה'
אשר שר לה' מתוך דביקות נפלא ה"ה
ק"ז רשכבה"ג החתם סופר זצוק"ל זי"ע וכו'
ומי יבוא אחר המלך לסדר שבחיו ולגמור
עליו את ההלל וכו', שירי הקודש שיצאו מפי
קדוש וטהור, בטח יחדיו לתוך לבות עם

קדוש בהתעוררותם הנפלאה לאהבת ה'
ולתורתו, ע"כ.

מגלה טפח מעוצם אהבת ה' ודביקותו על ידי שירת דודים
ונסיים ענין זה בדברי בעל שבט הלוי זצ"ל"ב
במכתבו:

'יראה דורינו ובפרט לומדי תורה החשובים,
איך גאון עולם רבן של ישראל שלא
פסק פומי' מגירסא ועיון בסוגיות הש"ס
ופוסקים, ופוסק הדורות, איך עבד את ה'
באהבה, נפשו מתרפקת על דודה ה' ב"ה,
ומגלה טפח מעוצם אהבת ה' ודביקותו שבאו
לידי ביטוי על ידי שירת דודים לבעל הרחמים
והסליחות. ובהם כו"כ שבאו לבטא כמה נפשו
הטהורה צמאה וכמהה לראות בנין בית
המקדש וירושלים וחזרת השכינה הק' לביתה
בימינו אנו' וכו', ע"כ.

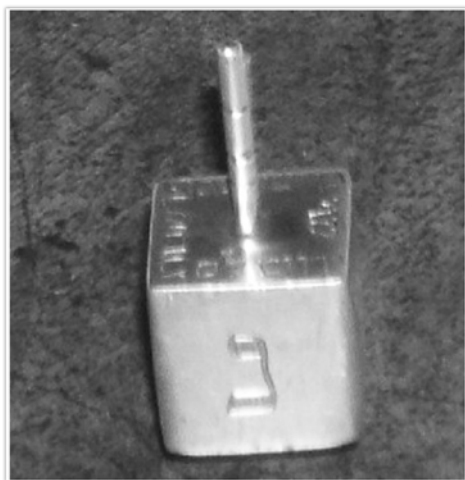

יא. אב"ד מאטערסדארף, בהסכמתו למהדורת הרב אייזנשטאט (מהדו"צ נ.י. תשכ"ו) הועתק בשירת משה השלם.
יב. במכתבו הנפלא בריש מהדו' שירת משה השלם שהו"ל.

דריידעל

בזה הרבה, והיה גם נוטל עמו לבית דין שטוב, אולי היינו שהתעסק בזה הרבה, ונטלו עמו, אבל המשחק היה רק בליעה אחת מלילות חנוכה.

עיין בספר בן ביתי להרה"ק מקאמנא"ל מה שהביא שאביו היה משחק בדריידעל, וכן הרה"ק רבי מאיר'ל מפרעמישלאן זצ"ל, אבל לא ראה את אביו משחק בדריידעל רק פעם אחת בחנוכה עיי"ש טעמו ונימוקו, וכתב שם דיותר מפעם אחת שייך ליצה"ר רח"ל ע"ש. ואולי גם מרן זיע"א נהג כן לשחק בדריידעל רק פעם אחת.

תמונת הדריידעל
של מרן החתם סופר זיע"א

מנהגן של ישראל לשחק בטרענדל בחנוכה
מנהג ישראל לשחק בימי חנוכה בדריידעל,
וכמו שכתב בבני יששכר (מאמרי חודש
כסלו - טבת, מאמר ב' אות כ"ה בהערה):

'מנהג אבותינו תורה הוא, אשר המנהג בימי
חנוכה, משחקין הנערים בחתיכות עץ
מרובעת, ועליו בד' קצותיו חקוקין אותיות
גשנ"ה, בפירוד אות אחד לכל רוח, והעץ
הזה מתגלגל על נקודת קוטב מרכז האמצעי
וכו', ע"כ.

הגאון רבי יצחק ווייס זצ"ל ראב"ד ק"ק
ווערבו יצ"ו בספרו אלף כתב (ח"א אות
שצ"ו) כתב:

שמעתי שמרן החתם סופר ז"ל קיים מנהגן
של ישראל, ושחק בא' מלילות
חנוכה בטרענדל של כסף שהיה לו, וראיתיו
פעם אחת, ע"כ.

ואכן כהיום עוד נמצא ברשות נכדי מרן זיע"א
הדריידעל הנ"ל שעבר בירושה לרבינו
רבי עקיבא סופר זצ"ל אב"ד פרעשבורג בעל
דעת סופר, ולצאצאיו אחריו.

בא' מלילות חנוכה

יש להעיר דמלשוננו 'ושחק בא' מלילות
חנוכה', יש משמעות ששחק בדריידעל
רק בליעה אחת, אף שלהלן הובא מעדות
נכדו האבד"ק פרעשבורג בעל דעת סופר
זצ"ל שמרן זיע"א 'בימי החנוכה התעסק

יג. פרשת מקץ, (עמוד ק"ג טו"ב ק"ד טו"א).

היכל המועד ♦ עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה

אותיות נ' ג' ה' ש'

בדריידעל שנשאר מירושת מרן זיע"א, חקוקים בד' צדדיו האותיות נ' ג' ה' ש', כמו שכתב בבני יששכר הנ"ל. ראה תמונה"י מהדריידעל שהרבנית הצדקנית א"ח של החשב סופר זצ"ל שלחה במתנה העתק מדוייק מהדריידעל של מרן זיע"א.

ועיין בספר חשבה לטובה מה שכתב דחנוכה הם ימי הכנה לימות המשיח, וזה ענין הדריידעל, נגה"ש [האותיות שעל הדריידעל] גימטרי' 'משיח'. וע"ש שהביא כן מהרבי רבי בונם מפשיסחא ע"ש.

ובאמרי פנחס כתב: מה שנוהגים לרשום על הדריידעל נגה"ש, אמר הרב שהוא מרמז על כל מצות שהם בחנוכה, היינו הדלקה ואמירת הלל, וזה, נ"ש נרות ש'מונה, ה"ג הל' ג'מור. ואמר הוא נ"י כיון שמנהג ישראל תורה, כשם שיש ע' פנים לתורה, כך וכו' [יש ע' פנים למנהגי ישראל], ונ"ל רמז לזה, שהד' אותיות [נגה"ש] גימטרי' משיח, ע"כ.

הטעם שכך נהגו בימי הגזירה

בספר 'אוצר כל מנהגי ישרון' טו הביא טעם פשוט, וז"ל:

הטעם שאנו משחקים בגלגלן בימי חנוכה, כי גזרו שלא ללמוד תורה, כמו שאנו אומרים ב'על הניסים', להשיכם תורתך, ובזמן ההוא למדו כולם בעל פה ובאגודה אחת, למען יזכירו איש את אחיו שלא ישכח את הדבר, ועל הגזירה שלא יתאספו במקום אחד אגודות אגודות [ללמוד], מצאו חכמים עצה נפלאה כזו, שעשו משחק דריידל, להראות את אויביהם, אם ימצאו, ששחקו במשחק הגלגלן, ולא למדו, ובהמצאה כזאת יכלו ללמוד וללמד,

לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס, שבעבורו לא שכחו תורת ה' שעמדה לאבותינו ולנו, ע"כ.

של עץ או של כסף

וכבר העירו באוצרות הסופר (קובץ ו) מדור הערות והארות במנהגי חתם סופר (אות י"ט) דמרון זיע"א היה לו טרענדל של כסף, ובבני יששכר שם מבאר ענין זה בטרענדל של עץ דוקא. עייש שכתב הענין והטעם:

להורות שהמלכיות הללו המרומזין בתיבת גשנ"ה כנ"ל המנגדים בפירודם בקצוות, הנה כולם סובבים על המרכז נקודה האמצעית ישראל המאחדים הקצוות, על כן הקצוות סובבים על המרכז וכולם יתבטלו אל המרכז ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה יחד לקרוא כולם בשם הוי"ה, ואז תתבטל לגמרי זוהמת נח"ש בגימ' גשנ"ה, אז הוי"ה מל"ך הוי"ה מל"ך הוי"ה ימ"ך (בגימ' כנ"ל), וזה יהיה בביאת משיח (בגימ' כנ"ל) צדקנו במהרה בימינו אמן.

והנה המנהג הזה היה מקודם נהוג בישראל דוקא בחתיכת עץ ע"ש שם הנאמר בנבואה יחזקאל (הוא הפטרה לפרשת ויגש אליו יהודה) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ע"י יהודה וכו' ולקח עץ אחד וכתוב עליו יוסף וכו' וקרב אותם אחד אל אחד לך עץ אחד וכו', וכל הענין שם עד ועבדי דוד מלך עליהם עיין שם (יחזקאל ל"ז ט"ז). בין והתבונן בפנים מה שכתבתי בפסוק ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף, תרין משיחין, סמיכות גאולה לתפלה, הנה נעשה הוראה זו דוקא בעץ כי האדם עץ השדה (דברים כ' י"ט), וכבר ידוע לך שם הוי"ה בגימ' ע"ץ בכפל האותיות ביחודם כידוע הבן הדברים, ע"כ דברי הבני יששכר.

יד. בספר 'מהרכבת לחיים' פרקי אמונה ובטחון עמוד כ"ז.
טו. לבוב תר"צ (סימן י"ט ס"ד), בשם ספר תפארת צבי ועבודת עבד.

עובדות והליכות על מועדי השנה – חנוכה ♦ היכל המועד

כס"ף גימטרי' ע"ץ

אמנם מצאנו במנהגי רבותינו והליכותיהם (עמוד קפ"ד הערה י"ד) מה שהעיר בזה הג"מ רבי אהרן סופר שליט"א די"ל שב"ה הרמזים שישנם בש"ע עין, ישנם גם בש"כ כסף, כי כס"ף עולה בגימטרי' ע"ץ, עיין תוס' מגילה (י"ב ע"ב) בד"ה הכסף וכו', שכתבו עה"פ הכסף נתון לך, שאמר אחשוורוש להמן, גימטריא דהכסף עולה הע"ץ רמז לו שיתלה עליו ע"ש.

ויש להוסיף דבספר בן ביתי להרה"ק מקאמרנא (פרשת מקץ) כשמביא מנהג הדרידעל כנ"ל, מביא שהוא ש"ל מתכות או ש"ל עין ע"ש.

התעסק הרבה בזה ונטלו עמו לבית דין שטוב

הנהגה נוספת בענין הדרידעל מובא באוצרות הסופר (קובץ י"ב) מדור פירושים משולחן גבוה, מה שסיפר הגר"ח פדווא זצ"ל גאב"ד לונדון מח"ס שו"ת חשב האפוד תלמידו של הגאון שר התורה מטשעבין זצ"ל, ששמע מרבו הגאון מטשעבין:

'כשהייתי באחד מיומי דחנוכה אצל מו"ר שר התורה הגאון מטשעבין זצ"ל הייתי נוכח כשבא הגאב"ד פרעשבורג בע"ד דעת סופר זצ"ל לבקרו, והביא עמו דריידעל ש"ל זהב [ש"ל כסף], וסיפר שזה היה שייך לזקנו מרן החתם סופר זיע"א, שבימי

החנוכה התעסק בזה הרבה, והיה גם נופל"ו עמו לבית דין שטוב, ע"כ.

והנה אנחנו לא נדע כונתו וטעמו שהסתיר מאתנו ולא גילה לן טעמו ונימוקו, אולם יש שאומרים שהמשחק בזה הוא מטעם פרסומי ניסא, לפרסם את הנס, ע"י האותיות הרשומים עליו בד' צדדיו, ומשמעותם נ"ס גדול ה"ה ש"ס, (עיין בתולדות דמשק אליעזר פ"ח עמוד ק"כ), ולפי"ז אולי יש בהתעסקות הרבה בהדריידעל, משום ריבוי פרסומי ניסא.

בלייב שטיין מ"ן קליינע טרענדלע

אולי מן הענין להביא כאן מה שהובא באוצרות הסופר"ט מה שסיפר הג"מ רבי יוסף שטערן ז"ל"י בזה"ל:

'סיפרה הרבנית הצדקנית מרת שרל ע"ה [אשת הג"מ רבי שלום בער שטערן זצ"ל בת הג"מ רבי דוד צבי עהרנפעלד זצ"ל חרב"נ מרן החת"ס זיע"א] שבקטנותה שיחקה פעם בימי חנוכה בחדרו ש"ל זקניה מרן החתם סופר זיע"א, והפריעה לו קצת. אמר לה מרן: 'בלייב שטיין מ"ן קליינע טרענדלע'. ואמרה שהיא תולה בזה את הסיבה שהיא לא גדלה בקומה כל כך. כי מרן החת"ס אמר לה בלשון קדשו: 'בלייב שטיין, ע"כ.

וכנראה שלכן אף קרא לה בלשון של קליינע טרענדלע, על שם העסק בדריידעל, ביומין דחנוכה"י, וע"ש שהסתובבה בלא לנוח, ועיין בהערה מה שכתבנו.

פפ

טז. קובץ כ', מדור פירושים משולחן גבוה בד"ה הואיל ונפיק מפומי.

יז. אב"י במאנסי יצ"ו. ששמע מדודתו מרת יאכט שישא ע"ה נכדת הרבנית שרל ע"ה ששמעה מפ"י. יח. יש לציין דבאוצרות הסופר (קובץ כ"ט מדור פירושים משולחן גבוה) הובא מה שסיפר הג"מ רבי אברהם שישא ז"ל: אחשבה זאת לזכרון וכו' ספרה לי [זקנתי הצדקנית מרת שרל שטערן ע"ה מסעדהעלין] כמה דברים מזקניה [מרן החתם סופר זיע"א] אחת מהנה הזכורים לי, שבהיותה ילדה קטנה זכתה עוד לישב בחיקה של זקנה החתם סופר בשעה שלמד השיעור בישיבה. ופעם רצתה בביהמ"ד, ומרן קרא לה: 'מיין טרענדל [=דריידעל] זיי שטיל איין ביסל', בשחוק קל הוסיפה, כי לכן נשארה קטן הקומה, ובלשונה: 'דעם האלב בין איך זא קליין געבליבען'. ושם לא הזכיר שהיה זה ביומין דחנוכה. ועיין בסופרי המלך (ענף י"ב סימן ט', עמוד תרצ"ה).